

T.C.
İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

**ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİNDE YAZILMIŞ SATIR ARASI FATİHA VE
BAKARA SÛRESİ TERCÜMELERİNİN DİL VE ŞEKİL ÖZELLİKLERİ
AÇISINDAN İNCELENMESİ**

Yüksek Lisans Tezi

SEYRAN AYŞE PAMAK

TEMMUZ 2019

T.C.

İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

**ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİNDE YAZILMIŞ SATIR ARASI FATİHA VE
BAKARA SÛRESİ TERCÜMELERİNİN DİL VE ŞEKİL ÖZELLİKLERİ
AÇISINDAN İNCELENMESİ**

Yüksek Lisans Tezi

HAZIRLAYAN
SEYRAN AYŞE PAMAK

DANIŞMAN
PROF. DR. MUSTAFA BALCI

İSTANBUL 2019

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu, akademik ve etik kuralları gözeterek çalıştığımı ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt ederim.

Seyran Ayşe PAMAK

Danışmanlığını yaptığım işbu tezin tamamen öğrencinin çalışması olduğunu, akademik ve etik kuralları gözeterek çalıştığımı taahhüt ederim.

Prof. Dr. Mustafa BALCI

İMZA SAYFASI

Seyran Ayşe PAMAK tarafından hazırlanan “Eski Anadolu Türkçesinde Yazılmış Satır Arası Fatiha ve Bakara Sûresi Tercümelerinin Dil ve Şekil Özellikleri Açısından İncelenmesi” başlıklı bu yüksek lisans tezi, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında hazırlanmış ve jürimiz tarafından kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ

Tez Danışmanı:

Prof. Dr. Mustafa BALCI

İstanbul Üniversitesi

İMZA

Üyeler:

Doç. Dr. Ahmet Naim Çiçekler

İstanbul Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Abidin Karasu

İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Tez Savunma Tarihi: 04 / 07 / 2019

ÖN SÖZ

İslâmiyetin kabûlü ile yeni bir dinle tanışan Türkler'in dini esas kaynaklarından öğrenebilmek ve öğretebilmek için öncelikle yaptıkları tercüme faaliyetlerinin başında Kur'an tercümeleri gelmektedir. Teze konu olan Fâtîha ve Bakara Sûresi Tercümesi de bu türden faaliyetlerin mahsulüdür. Tercüme, Eski Anadolu Türkçesi ile satır arası usulü ile yazılmıştır. Bu dönemde yapılan Kur'an tercümeleri aynı zamanda Türkçenin gelişimini takip edebilmek için de önemli ipuçları barındırmaktadır.

Müstensihi bilinmeyen, satır altı ya da satır arası yöntemi ile yapılmış tercüme, Uniwersytet Wrocławski, Biblioteka Uniwersytecka, Wrocław (Polonya) Ms. Or. I-8 numara ile kayıtlı bir Kur'an nüshası içerisinde 335-361. sayfalar arasında numaralandırılmış şekilde tespit edilmiştir. Bu metin, 237. âyete kadar tercüme edilmiş, 138-146 arasındaki âyetler ise eksiktir. Transkripsiyon ve dil incelemesi yapılan bu tezde benzerleri gibi, ses ve şekil bilgisi, metin, dizin dışında metne ve devir özelliklerine dair önemli birtakım hususların üzerinde durulmaya çalışılmıştır. İncelemede dil, şekil ve üslûp bakımından dönemin karakteristik özellikleri tespit edilmiştir. Bunun yanında tercümenin kendine has bir söz varlığı dikkat çekmektedir.

Bu çalışmada metni temin ederek üzerinde çalışmam konusunda beni yüreklendiren, çabalarımla ulaşamadığım birçok kaynağa ulaşmamı sağlayan, desteğini benden esirgemeyen kıymetli hocam Prof. Dr. Mustafa Balcı'ya, ufuk açıcı katkı ve yönlendirmelerinden dolayı değerli Dr. Necdet Subaşı'ya, akademik çalışmalarımın her aşamasında yardımını esirgemeyen Gönül Yonar'a, bu süreçte desteğini gördüğüm Tuba Yılmaz'a, ilme olan aşkına her zaman hayran olduğum, karşılaştığım her zorlukta daima yanımda olan, hayatımdaki varlığı için şükürümün ve minnettarlığımın asla kâfi gelmeyeceği sevgili annem Nedime Pamak'a teşekkür ederim.

İstanbul 2019

Seyran Ayşe PAMAK

ÖZET

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİNDE YAZILMIŞ SATIR ARASI FATİHA VE BAKARA SÛRESİ TERCÜMELERİNİN DİL VE ŞEKİL ÖZELLİKLERİ AÇISINDAN İNCELENMESİ

Pamak, Seyran Ayşe

Yüksek Lisans Tezi, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Mustafa Balcı

İstanbul 2019. 225 sayfa.

Eski Anadolu Türkçesi ile yazılmış satır arası Kur'an tercümelemleri Türk dil tarihinde, dilin söz varlığı ve kelime hazinesine ciddi katkıları olmuş eserlerdir.

Bu çalışma, Eski Anadolu Türkçesi döneminde yapılmış Kur'an tercümelemlerinden biri olup Fâtîha ve Bakara sûrelemlerini kapsamaktadır. Bu tercüme, Türk dilinin gelişim süreçlerine dair yapılmış olan diğer çalışmalara katkı sunabilmek amacı ile şekil, dil ve üslup özellikleri açısından incelenmiştir.

Çalışmaya konu olan tercüme, Uniwersytet Wrocławski, Biblioteka Uniwersytecka, Wrocław (Polonya) Ms. Or. I-8 numara ile kayıtlı bir Kur'an nüshası içerisinde 335-361. sayfalar arasında numaralandırılmış şekilde tesbit edilmiştir. Bu metin, 237. ayete kadar tercüme edilmiş olup 138-146. ayetler arası ise eksiktir. Tercümenin kime ait olduğu, müstensihî ve tarihine dair herhangi bir kayıt bulunamamıştır.

Tez; giriş, inceleme bölümleri, çeviri yazımı ve dizinden oluşmaktadır. Tezde Eski Anadolu Türkçesi ile yazılmış günümüze ulaşan Kur'an tercümelemlerine ve tercümelemler üzerine yapılan çalışmalara genel bir bakışı içeren kısım ile üzerinde çalışılan tercümenin tavsifi kısmı yer almaktadır. Bahis mevzusu tercüme, bundan önce yapılmış çalışmalar da göz önünde bulundurularak hazırlanmış, tezin inceleme

bölümlerinde metnin ses ve şekil özellikleri örnekleriyle birlikte anlatılmıştır. Metinde dikkati çeken bazı kelimeler de anlam ve yapı bakımından incelenmiştir.

Üzerinde çalışılan metnin; dil ve üslup açısından Türkiye Türkçesi yazı dilinin kuruluş dönemi olarak kabul edilen Eski Anadolu Türkçesinde kullanılan dil özelliklerini kâhir ekseriyetle yansıttığı ve metinde ses, şekil açısından da yine o dönemin karakteristik yapısını bâriz bir şekilde gösterdiği müşâhede edilmiştir. Ayrıca mezkûr tercümede Arapça kelimelere Türkçe karşılık verme oranının gayet yüksek olması Türkçenin ifade zenginliğini değerlendirmek için önemli bir veri olarak üzerinde durulması gerektiği anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Eski Anadolu Türkçesi, Satır arası, Kur'an Tercümesi, Fatiha ve Bakara Sureleri.

ABSTRACT

A LINGUISTIC AND MORPHOLOGICAL EXAMINATION OF INTERLINEAR TRANSLATIONS OF THE SURAHS OF AL-FATIHA AND AL-BAQARAH IN THE QURAN WRITTEN IN OLD ANATOLIAN TURKISH

Pamak, Seyran Ayşe

Master Thesis, Department of Turkish Language and Literature

Supervisor: Prof. Dr. Mustafa Balcı

İstanbul 2019. 225 pages.

The interlinear translations of the Qur'an written in Old Anatolian Turkish have contributed significantly to Turkish language in terms of adding new expressions and enriching Turkish vocabulary.

This study analyzes one of the translations of the Surahs of al-Fatiha and al-Baqarah in the Qur'an which was written in the period of Old Anatolian Turkish. This translation is examined in terms of form, language and stylistic features in order to contribute to the existing literature on the development stages of Turkish language.

The study is based on the translation of the Qur'an in Biblioteka Uniwersytecka, Uniwersytet Wroclawski, Wroclaw (Poland), with the registration number of Ms. Or. I-8, from the pages 335 to 361. This document was translated up to the 237th verse of Surah al-Baqarah. However, the verses between the 138th and 146th are incomplete. Also, there is no record about its translator, scribe (copyist) and the date when it was written.

The thesis consists of four chapters in the following order: Introduction, Analysis, Transliteration and Index. It also provides an overview of the extant translations of the Qur'an and relevant studies in the literature. In addition, there is an interpretation section where the translation is examined by taking the previous studies into consideration. The Analysis chapter of the thesis provides examples of phonetical and morphological features of the document and examines some interesting words contained in the document in terms of meaning and structure.

In terms of language and style, the document in question largely reflects the linguistic features commonly used in the period of Old Anatolian Turkish, which is accepted as the foundational period of the Turkish language. In addition, the text clearly shows the characteristic structure of the period in terms of phonetics and morphology. Furthermore, the high rate of the Turkish words preferred over their Arabic equivalents in the translation can be seen to indicate the richness of expression in Turkish language.

Keywords: Old Anatolian Turkish, Interlinear, Qur'an Translation, Surah al-Fatiha and al-Baqarah.

İÇİNDEKİLER

BİLDİRİM	
İMZA SAYFASI.....	
ÖN SÖZ	iv
ÖZET	v
ABSTRACT.....	vii
İÇİNDEKİLER	ix
GİRİŞ	1
1. Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçeye Tercümesi.....	2
1.1. Doğu Türkçesi ile Yazılmış Satır Altı Kur'an Tercümeleri	3
1.1.1. Leningrad Asya Müzesi Kitaplığı	3
1.1.2. Türk ve İslam Eserleri Müzesi Nüshası	4
1.1.3. Millet Kitaplığı Nüshası.....	4
1.1.4. Manchester (Rylands) Nüshası	4
1.2. Eski Anadolu Türkçesi Dönemi ve Kur'an Tercümeleri	5
1.2.1. Eski Anadolu Türkçesi İle Yazılmış Satır arası Kur'an Tercümeleri ..	6
1.2.1.1. Bursa Yazma ve Eski Eserler Kütüphanesi Nüshası.....	7
1.2.1.2. Türk ve İslam Eserleri Müzesi Nüshası	7
1.2.1.3. Anonim Kur'an Tercümesi.....	7
1.2.1.4. Manisa İl Halk Kütüphanesi Nüshası.....	8
1.2.1.5. Sivas Kongre ve Etnografya Müzesi Nüshası	8
2. Wrocław (Polonya) Üniversitesi Nüshasının Tavsifi	9

BİRİNCİ BÖLÜM

SES BİLGİSİ

1.1. ÜNLÜLER	13
1.1.2. Ünlü Uyumları	13
1.1.2.1. Kalınlık-İncelik (Damak) Uyumu	13
1.1.2.3. Düzlük-Yuvarlaklık (Dudak) Uyumu	14
1.1.2.4. Eklerde Uyumsuzluk.....	14
1.1.2.4.1. Düz ünlülü örnekler.....	15
1.1.2.4.2. Yuvarlak ünlülü örnekler	15
1.1.3. Yuvarlaklaşma	16
1.1.3.1. Dudak Ünsüzleri Tesiri ile Yuvarlaklaşma.....	16
1.1.3.1.1. Birinci şahıs isim ve fiil eklerinde mevcut olan +m ve +v seslerinden kaynaklanan yuvarlaklaşmalar	16
1.1.3.1.2. Birinci şahıs eklerine benzeme yoluyla ortaya çıkan yuvarlaklaşma.....	16
1.1.3.2. Çeşitli Yuvarlaklaşma Hadiseleri	17
1.1.3.2.1. -İcİ fiilden isim yapma ekinin durumu.....	17
1.1.3.2.2. Son Hecede -g/-ğ Seslerinin Erimesi Sonucu Yuvarlaklaşma	18
1.1.3.2.3. Yuvarlak Ünlülü Ekler	18
1.1.3.2.3.1. Çekim Eklerinde Yuvarlaklık.....	18
1.1.3.2.3.2. Yapım Eklerinde Yuvarlaklık.....	22
1.1.3.2.3.3. Düz Ünlü Taşıyan Ekler	26
1.1.4. Ünlü Değişmeleri.....	28
1.1.4.1. e/i, i/e Değişmesi ve Kapalı e Meselesi	29
1.1.4.2. u/i ve ü/i Değişmesi	30
1.1.5. Ünlü Düşmesi	31
1.1.6. Ünlü Türemesi	33
1.1.7. Kelime Birleşmesi	34
1.2. Ünsüzler.....	34
1.2.1. Ünsüz Değişmeleri.....	35
1.2.1.1. k > ħ Değişmesi	35
1.2.1.2. b > p Değişmesi	35
1.2.1.3. t > d Değişmesi	35

1.2.1.4. c > ç Değişmesi	35
1.2.1.5. η > n, η / m Değişmesi	36
1.2.1.6. g > ğ Değişmesi	36
1.2.1.7. g>v Değişmesi	37
1.2.1.8. d > t/ç Değişmesi	37
1.2.2. Ünsüz Düşmesi	37
1.2.2.1. b ve l ünsüzlerinin düşmesi.....	37
1.2.2.2. g ve ğ ünsüzünün düşmesi	38
1.2.3. Ünsüz Türemesi	38
1.2.3.1. y ve n ünsüzlerinin türemesi	39
1.2.4. Ünsüz İkizleşmesi.....	39
1.2.5. Ünsüz Benzeşmesi.....	39
1.2.6. Hece düşmesi.....	41

İKİNCİ BÖLÜM ŞEKİL BİLGİSİ

2.1. İSİM.....	42
2.1.1. İsim Çekim Ekleri.....	42
2.1.1.1. Çokluk Eki	42
2.1.1.2. İyelik Ekleri	43
2.1.1.3. Hâl Ekleri	45
2.1.1.3.1. İlgi Hali Uη+nUη	45
2.1.1.3.2. Belirtme Hâli Eki: +(y)I, +(n)I, +n.....	46
2.1.1.3.3. Yönelme Hâli Eki +A/+Ya.....	47
2.1.1.3.4. Bulunma Hâli Eki: +dA	47
2.1.1.3.5. Ayrılma Hâli Eki: +dAn.....	48
2.1.1.3.6. Eşitlik Hâli Eki: +CA	48
2.1.1.3.7. Vasita Hâli Eki: +IA (farklı imlâlarla +yIIA/+IIA).....	49
2.1.1.3.8. Cihet (Yön) Eki: +ArU, +rA, +rU.....	50
2.1.1.4. Soru Eki +mı	50
2.1.2. İsim Yapım Ekleri.....	51
2.1.2.1. İsimden İsim Yapan Ekler	51
2.1.2.2. Fiilden İsim Yapan Ekler	54

2.2. ZAMİR	56
2.2.1. Şahıs Zamirleri.....	56
2.2.2. İşaret Zamirleri:	61
2.2.3. Dönüşlülük Zamirleri:	63
2.2.4. Belirsizlik Zamirleri.....	64
2.2.5. Soru Zamirleri.....	66
2.2.6. Bağlama Zamirleri	67
2.2.7. Vasfiyet Zamiri:.....	67
2.3. SIFAT	68
2.3.1. Niteleme Sıfatları.....	68
2.3.2. İşaret Sıfatları.....	68
2.3.3. Sayı Sıfatları	69
2.3.4. Belirsizlik Sıfatları.....	70
2.3.5. Soru Sıfatları.....	71
2.3.6. Sıfatlarda Derecelendirme Ve Karşılaştırma	71
2.4. ZARF	72
2.4.1. Zaman Zarfları	72
2.4.2. Yer - Yön Zarfları	73
2.4.3. Hâl Zarfları	75
2.4.4. Miktar Zarfları	76
2.5. FİİL.....	77
2.5.1. Fiil Yapım Ekleri	77
2.5.1.1. İsimden Fiil Yapan Ekler	77
2.5.1.2. Fiilden Fiil Yapan Ekler.....	78
2.5.1.3. Fiillerde Olumsuzluk	81
2.5.2. Fiil Çekim Ekleri	81
2.5.2.1. Şahıs Ekleri	81
2.5.2.1.1. Zamir Kökenli Şahıs Ekleri.....	81
2.5.2.1.2. İyelik Kökenli Şahıs Ekleri.....	83
2.5.2.2. Haber (Bildirme)Ve Tasarlama Kipleri	84
2.5.2.2.1. Haber Kipleri.....	84
2.5.2.2.1.1. Görülen Geçmiş Zaman.....	84
2.5.2.2.1.2. Öğrenilen Geçmiş Zaman.....	86

2.5.2.2.1.3. Şimdiki Zaman	86
2.5.2.2.1.4. Gelecek Zaman	87
2.5.2.2.1.5. Geniş Zaman	88
2.5.2.2.2. Tasarlama Kipleri	89
2.5.2.2.2.1. Şart Kipi	89
2.5.2.2.2.2. İstek Kipi	90
2.5.2.2.2.3. Emir Kipi	92
2.5.3. Cevher Fiili Ve Bildirme Ekleri	94
2.5.4. Birleşik Çekimli Fiiller	96
2.5.5. Birleşik Fiiller	98
2.5.5.1. Yardımcı Fiillerle Yapılan Birleşik Fiiller	98
2.5.5.2. Tasviri Fiiler	101
2.5.6. İsim-Fiiller	102
2.5.7. Sıfat-Fiiller (Partisipler)	103
2.5.8. Zarf-Fiiller	105
2.5.9. Fiillerde Soru	106
2.6. EDAT	106
2.6.1. Bağlama Edatları	107
2.6.2. Çekim Edatları	111
2.6.3. Ünlem Edatları	114
2.7. SÖZ DİZİMİ	115
2.7.1. İsim Tamlamaları	116
2.7.1.1. Belirtili İsim Tamlaması	116
2.7.1.2. Belirtisiz İsim Tamlamaları	116
2.7.2. Sıfat Tamlamaları	117
2.7.3. Sıfat-Fiil Öbeği	117
2.7.4. İsim-Fiil Öbeği	118
2.7.5. Zarf-Fiil Öbeği	118
2.7.6. Edat Öbeği	118
2.7.7. Bağlama Öbeği	119
2.7.8. Unvan Öbeği	119
2.7.9. Ünlem Öbeği	120

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
METNİN DİLİ HAKKINDA BAZI TESPİTLER

3.1. İSİM.....	121
3.1.1. Tercümede Hâl Ekleri-Harf-i Cer İlişkisi	121
3.1.2. “İs” ve “İssi” Üzerine	123
3.2. FİİLLER	125
3.2.1. Metinde Geçen Zaman Eklerinin Farklı Kullanımı Üzerine	125
3.2.2. Gelecek zamanın durumu	125
3.2.3. İstek ve Geniş Zaman Eklerinin İşlevsel Kullanımı	127
3.2.3.1. İstek Ekinin Farklı İşlevleri Üzerine.....	127
3.2.3.1.1. Geniş Zamana Matuf İstek Eki Kullanımı	128
3.2.3.1.2. Gelecek Zamana Matuf İstek Eki Kullanımı.....	128
3.2.3.1.3. Emir Kipine Matuf İstek Eki Kullanımı.....	129
3.2.3.2. Geniş Zaman Ekinin İşlevsel Kullanımı	129
3.2.3.2.1. Şimdiki Zamana Matuf Geniş Zaman Eki Kullanımı	129
3.2.3.2.2. Gelecek Zamana Matuf Geniş Zaman Eki Kullanımı	130
3.2.4. “iveş-” fiili üzerine	130
3.2.5. -IcI, -UcI eki üzerine.....	131
3.3. EDATLAR	136
3.3.1. “bayık” üzerine	136
3.3.2. “dahı” üzerine	138
3.3.3. “Ve” üzerine	140
3.4. BAĞLAÇLAR.....	141
3.4.1. “Ellezi” ve “Elleti” Yapılarının Türkçedeki ifade şekilleri üzerine	141

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TRANSKRİPSİYONLU METİN	142
------------------------------	-----

BEŞİNCİ BÖLÜM

METİN DİZİNİ.....	166
SONUÇ	202
KAYNAKÇA.....	205
EK	210
ÖZGEÇMİŞ	210

GİRİŞ

Tercüme eserler dillerin gelişiminde yadsınamaz bir yere sahiptir. Bu eserler, farklı kültürlerin birbirlerini tanımasının yanı sıra milletlerin fikir dünyaları arasında alışverişi mümkün kılmaktadırlar. Tercümede kaynak dille çerçevelenen fikir dünyasının yansıdığı kelimeler, çevrilmesi hedeflenen dile tâbi tutulunca belirli bir kelime hazinesine sahip eser o dilde bir nevî yeniden vücut bulmaktadır. Bu vücut bulma esnasında tercüme ile yeni ifade tarzları tezahür etmektedir. Aynı zamanda hedeflenen dilin imkânlarının çoğalmasına vesile olarak çevirilen dilin gelişmesine katkı sağlamaktadırlar. Tercümelerle yeni anlam ve ifade şekillerinin kapısı aralanmaktadır.

Tercümeler, her dilde olduğu gibi dillerin târihî seyrinde geçirdiği istihâlelerde dili inkişâf ettirici ve yönünü tayin edici bir rol üstlenmiştir.¹ Bu bağlamda bu türden eserlerin yazıldıkları dönemin dil özelliklerini gösteren, o dönemin anlam ve ifade dünyasını yansıtan eserler olduğu bilinmektedir.

Eski Anadolu Türkçesi döneminde yazılmış eserler de bu gelişme sürecini gösteren yapı taşları olarak günümüze kadar gelmiştir. İslâm'ın kabûlüyle birlikte toplumsal yapının dinî bilgilerle desteklenmesi ihtiyacı dönemin şartları gereği elzem hâle gelmiştir. Dolayısıyla bu ihtiyacı karşılamak ve yeni girilmiş olan dine dâir bilgi eksikliğini gidermek amacıyla telif ve tercüme edilen eserler tedricen bir külliyyatın oluşmasını sağlamıştır. Bu minvalde dinî yapının değişimiyle birlikte tercümeler; dinin öğrenilmesi ve öğretilmesine duyulan ihtiyacın tezahürü olarak öne çıkmaktadır. Bu gereksinim çerçevesinde dönem içerisinde sadece dini anlatan

¹ Alparslan Yasa, *Türkçenin İnkişâfı İçin Tercüme*, (Ankara: Hitabevi Yayınları, 2014), s.10.

eserlerin de yazılmış olması gayet mümkündür. ² Ancak o dönemden bu zamana kaybolmadan gelebilen dinî eserler çoğunlukla Kur'an tercümelerinden oluşmaktadır.

Bu tezde ele alınan çalışma da bu dönemde oluşan söz konusu ihtiyacın mahsullerinden biridir.

1. Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçeye Tercümesi

Maveraünnehir havzasında ilk Farsça Kur'an hakkında Yaşar Şimşek³ Samanoğullarından Mansur b. Nuh'un (350-365/961-976) Kur'an-ı Kerim'in Farsçaya tercümesini resmen hükümet işi olarak ele aldığından bahseder. Mansur b. Nuh Horasan ve Maveraünnehir âlimlerini toplayıp Farsçaya tercümenin fetvasını aldıktan sonra oluşturulan heyet Kur'an-ı Kerim'i, İbn Cerir et-Taberi'nin 40 cilt olan *Câmiu'l Beyân* adlı tefsirinin kısaltılmış şekliyle Farsçaya çevirmiştir. Bu tercüme, Kur'an-ı Kerim'in zamanımıza ulaşan ilk tercümesi olup satır arası bir nitelik taşımaktadır. Farsça kelimeler, Farsçanın söz dizimi kuralları dikkate alınmaksızın Arapça kelimelerin altına yazılmıştır. Bu ilk Farsça Kur'an tercümesi, Türkçe ilk Kur'an tercümesi için de bir model olmuştur.⁴

Türkçede, türkler müslüman olduktan bir asır sonra İslâm ahlâk ve felsefesine ait ilk eser olan Kutadgu Bilig (saadet verici ilim) telif edilmiştir. Yine aynı dönemde Mahmud Kaşgari *Divanü Lügati't Türk* adlı eserini telif etmiştir. Eser, 11.yüzyılın ikinci yarısındaki Oğuzlar hakkında geniş bilgiler içermektedir.⁵ Eserde de bahsedildiği gibi Müslüman Türkler arasında, İslam'dan önceki Budist, Maniheizt ve Hristiyan Türkler'in din kitaplarını Uygur alfabesi ile yazmışlardır. ⁶ Dönemin bilginlerinin Budizm devri mukaddes kitaplarının Türkçe tercümelerinden ve teliflerinden haberdar oldukları bilinmektedir. Bu durum da dinî literatüre hâkim

² Mustafa Toker, *Anonim Satır Altı Kur'an Tercümesi*, (Konya: Selçuk Üniversitesi Basımevi, 2011), s.9.

³ Yaşar Şimşek, "Eski Anadolu Türkçesi Satırarası Kur'an Tercümesi'nin (Topkapı Nüshası) Söz Varlığı Üzerine Notlar II", *Türkbilig Türkoloji Araştırmaları*, 2017/33, s. 69-84.

⁴ Mustafa Özkan, "Eski Anadolu Türkçesi Döneminde Yapılmış Kuran Tercümeleri", *Tarihten Günümüze Kur'an'a Yaklaşımlar*, İlim Yayma Vakfı Yayınları, 2010, s.517-558.

⁵ Zeynep Korkmaz, *Türkiye Türkçesinin Temeli Oğuz Türkçesinin Gelişimi*, (Ankara: TDK, 2013).

⁶ Abdülkadir İnan, *Kur'an'ı Kerim'in Türkçe Tercemeleri Üzerinde Bir İnceleme*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1961), s. 7.

olan bilginlerin, İslâm dinini anlatan kitaplarda da aynı terminolojiyi kullanarak dönemin terim ihtiyacını giderdiklerine işaret etmektedir.⁷

Türkçedeki ilk Kur'an tercümelerinin Karahanlı Türkçesi ile Arapça metnin aslının altına birebir kelime karşılıkları vererilerk yapılmış olduğu bilinmektedir. Bu kelime altına tercümelerde müstensihler temelde dilin var olan imkânlarını kullanmışlardır ama bununla birlikte yeni bir yazı dili inşâsının temellerini de atarak daha zengin ifade şekillerinin doğmasına da zemin hazırlamışlardır.

Teze konu olan eserin dönem öncesi örneklerine ve o dönemdeki eserlere bakıldığında zengin bir yekûnun olduğu göze çarpmaktadır.

1.1. Doğu Türkçesi ile Yazılmış Satır Altı Kur'an Tercümelere

Abdülkadir İnan, bu nüshaların nerelerde istinsah edildiğini tayin etmenin mümkün olmadığını ifade etmektedir.⁸ İnan'a göre bize ulaşan bu tercümelere esas teşkil eden en eski tercümenin XI. yüzyılın hangi yıllarında olduğu bilinmemekle birlikte Farsçaya ilk tercümenin yapıldığı yıllar olan 961-976 yıllarında Türkçe tercümenin de yapılmış olabileceğini düşünmek mümkündür. Fakat İslam'a girdikten hemen sonra tercüme ihtimali yok denecek kadar azdır. Çünkü yeni Müslüman olan Türklerin tercüme eserler üretebilmesi için dini edebiyat geleneklerine ve İslam kültürüne hâkim olması gerekmektedir.⁹

İnan, ilgili çalışmasında günümüze ulaşan en eski tercümelerden bilinen dört nüshadan bahsetmektedir:

1.1.1. Leningrad Asya Müzesi Kitaplığı

Bu nüsha, Sovyet Rusya İlimler Akademisi Şarkiyat Enstitüsü'nde bulunan nüshadır. Nüshanın A. Zeki Velidî (Togan) tarafından 1914 yılında Buhara Eمارeti'nin Karşı kentinde tespit edildiği belirtilmektedir. Ayrıca bu nüshanın Rus inkılabına kadar da Asya Müzesi yazmaları kısmında "Cod. Muz. As. 332 co-Walidow 1914 N:2475" işaretiyle kayıtlı olduğu bilinmektedir. Timuriler devrinde Batı-Türkistan'da

⁷ Abdülkadir İnan, *Kur'an'ı Kerim'in Türkçe Tercemeleri Üzerinde Bir İnceleme*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1961, s.13.

⁸ Abdülkadir İnan, *age*, s.12.

⁹ İnan, *age*, s.13.

istinsahının tahmin edildiği tercümede, kıssalar ve hikâyelerde Oğuz-Kıpçak lehçesine ait özellikler bulunduğu için Harezmi bölgesinde yazılmış olmasının mümkün olduğu söylenmektedir.

1.1.2. Türk ve İslam Eserleri Müzesi Nüshası

Eski Kur'an tercümelerinden ikincisi olan Türk ve İslam Eserleri Müzesi'nde bulunan ve 73 sayı ile kayıtlı nüshadır. . Hicri 734 (M. 1333) yılında Şirazlı Muhammed b. El-Hacc Devletşah adlı bir şahıs tarafından yazılmış olan Kur'an-ı Kerim'in kelime kelime tercümesidir. Doğu Türkçesi ile yazılmış olan nüshada, satır arası tercümenin dışında hiçbir kıssa ve hikâye bulunmamaktadır. Eser üzerine Sema Barutçu, Suat Ünlü ve Abdullah Kök danışmanlığında doktora çalışması yapılmıştır.

1.1.3. Millet Kitaplığı Nüshası

İstanbul'da Millet Kitaplığı'nda (Hekimoğlu Ali Paşa) 951 numara ile kayıtlı bulunmaktadır. 764 (M.1363) tarihinde yazılmıştır. Mehmet Kara makalesinde bu nüshanın eksiksiz olduğunu ifade eder. Dili ise Harezmi Türkçesi olmasına karşın belirgin düzeyde Oğuzca özellikler taşımaktadır.¹⁰ Dil bakımından tercümenin ilk iki tercümeden daha yeni olduğu gözlemlenmektedir. Gülten Sağol tarafından nüsha üzerine doktora¹¹ çalışması yapılmıştır.

1.1.4. Manchester (Rylands) Nüshası

Manchester Rylands kitaplığında Arapça yazmalar bölümünde bulunan ve hakkında elimize ulaşan malumatları sadece Dr. Mingana'nın yayımladığı broşürdeki bilgilerden ibaret olan nüshadır. Bu nüshanın XI. yüzyılın Türkçesiyle yazılmış bir tercüme olduğunu gösterecek işaretler mevcuttur.

¹⁰ Mehmet Kara, Doğu ve Batı Türkçesinde Kur'an Tercüme ve Tefsirleri, *Diyanet İlmî Dergi*, Temmuz-Ağustos- Eylül 1993, Cilt: 29, s.28.

¹¹ Gülten Sağol, *An Inter-Linear Translation of The Qur'an into Khwarazm Turkish, Introduction, Text, Glossary and Facsimile*, Harvard University, 1993-1999.

1.2. Eski Anadolu Türkçesi Dönemi ve Kur'an Tercümelere

Eski Anadolu Türkçesi yazı dili, Anadolu beylikleri döneminde artık Anadolu'nun, Oğuzların göçleri sonucu Türk yurdu hâline gelmesiyle varlığını daha çok hissettirmeye başlamıştır. Oğuzlar bir yazı dili geleneğine sahip değillerdi ama sözlü edebiyat geleneğine sahiplerdi. Arap ve Fars kültürüne aşina olmayan Anadolu Türkmen beyleri Anadolu Selçuklu devletinin dağılmasından sonra bağımsızlıklarını ilan ederek siyasi bir erk sahibi olunca bilinçli bir biçimde Türkçe yazmayı teşvik etmişlerdir. Oğuzlar da Anadolu'da Türkçeye dayalı bağımsız, güçlü bir yazı dilinin oluşmasında bu zamana kadar bulamadıkları desteği alabilecekleri siyasi desteği de böylece bulmuşlardır. Bu durum da yazı dilinin hızlı bir biçimde gelişmesine ciddi boyutlarda katkı sağlamıştır.

“Anadolu Beylikleri Döneminde Türk Dili” adlı makalesinde, Ali Akar¹² Anadolu'da Türkçenin hâkimiyetini hazırlayan târihî şartları, Beylerin Türkçenin gelişmesine sağladıkları desteği, Beylikler Döneminde Türkçenin yazı dili oluşunu ve bu dönemde eser veren başlıca yazarları zikretmiştir.

Eski Anadolu Türkçesi, oluşumu bakımından Anadolu Beylikleri kanalı ile Oğuzcanın Arap ve Fars diline karşı verdiği bilinçli ve etkili bir mücadelenin sonucudur. Oğuz Türkçesi çeşitli siyasi, sosyal ve kültürel şartların etkisi altında 7-12. yüzyıllar arasındaki belirsizlikten ve eriyip yok olmaktan kurtularak zengin bir yazı dili hâlinde varlığını ortaya koyabilmiştir.¹³ Bu dönemde yazılan eserlere bakıldığında beyliklerin tercüme faaliyetlerine ciddi katkısı olduğu görülmektedir. Anadolu'da kurulu beyliklerin en önemlisi Ermenek ve Karaman civarında kurulan Karamanoğulları Beyliğidir (1256-1483). Karamanoğlu Mehmet Beyin 1277'de Konya'ya girdiğinde Türkçe'den başka dil kullanılmayacağına yönelik fermanı milli dil şuurunun gelişmesinde ciddi bir rol oynamıştır.

Germiyanlı Beyliği döneminde edebi faaliyetler oldukça canlıdır. Bu beylikte yetişen üdebanın Türkçe dili ile verdikleri eserler, Beylikler döneminden bize ulaşan en önemli dil yadigârlardır. XIV. yüzyılda Şeyhoğlu Mustafa, Şeyhi Sinan, Ahmedi ve

¹² <https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=376853&/Anadolu-Beylikleri-Döneminde-Türk-Dili/> - Yrd.-Doç.-Dr.-Ali-Akar-

¹³ Zeynep Korkmaz, *Eski Anadolu Türkçesinin Türk Dili Tarihindeki Yeri Ve Yapısındaki Temel Nitelikler Açısından Genel Bir Değerlendirme*, y.y., y.y.

Ahmed Dai gibi yazar ve şairler çeşitli alanlarda eserler vermişler ve XV. yüzyılda Anadolu'da Oğuzcaya dayalı bağımsız bir Türk edebi dilinin doğmasına zemin hazırlamışlardır. Saruhanoğullarından Emir Yakub b. Devlethan adına Selahaddin adlı bir yazar tarafından Farsçadan tercüme edilmiş *Kitab-ı Bahname-i Şahi* adlı eser bulunmaktadır. Candaroğullarından İsfendiyar Beyin emriyle ise *Cevahirü'l Asdaf* adlı meşhur Kur'an tefsiri kaleme alınmıştır.

Bu eserlerden de anlaşılacağı üzere beylerin Türkçe yazan şair ve yazarları koruyup destekledikleri ve teşvik ettikleri görülmektedir. Anadolu'da Türk yazı dilinin kuruluşunun beylikler döneminden önce olmamasının siyasi bir destek almamakla alakalı olduğu aşikârdır.¹⁴

Bu döneme ait yüzlerce telif ve tercüme eser dönemin kültür ve edebiyatı hakkında fikir vermektedir. Bununla birlikte, Kur'an'ın Türkçeye ilk tercümesi de Selçuklular yıkıldıktan sonra yine Beylikler döneminde olmuştur.

1.2.1. Eski Anadolu Türkçesi İle Yazılmış Satır arası Kur'an Tercümeleri

Yeni kabul edilen dini öğrenme ve öğretme ihtiyacıyla birlikte Anadolu sahasındaki tercüme faaliyetleri de hız kazanmıştır. Satır arası tercüme de bu faaliyetlerin başında gelmektedir. İlk satır arası tercüme faaliyetleri beylikler döneminde olmuştur. O döneme ait Kur'an tercümesi nüshalarına ulaşabilmek mümkün olmakla birlikte Toker, karışık dilli yazmalara gösterilen ilginin Anadolu'daki tercümelere gösterilmemiş olduğunu ifade eder. Bu ilgisizliği de bu sahada aynı tür ve birbirini adeta tekrar eden çok fazla yayının olmasına, mevcut tercümelerinse tek bir kaynaktan istinsah edilmesi durumuna bağlar.¹⁵

Satır arası Kur'an tercümeleri ile ilgili yapılan çalışmalar giderek artmaktadır. Bu durum da dilin gelişim süreçlerini takip edebilmek adına Türkologlara güzel imkânlar sağlamaktadır. Günümüzde bu alana dair yapılan çalışmalar gözden geçirildiğinde belli başlı birkaç tercüme çalışmasının varlığı dikkat çekmektedir. Aşağıda nüshalar, üzerine yapılmış inceleme çalışmalarıyla birlikte zikredilmiştir.

¹⁴ İnan, age., s. 8.

¹⁵ Mustafa Toker, age. s.19.

1.2.1.1. Bursa Yazma ve Eski Eserler Kütüphanesi Nüshası

İlk nüsha, Murat Küçük'e¹⁶ ait olan "Eski Anadolu Türkçesi Dönemine Ait Satır Arası İlk Kur'an Tercümesi" eserinde incelediği nüshadır. Eserde, bu nüshanın bilinen ve yayımlanan ilk tercüme olduğu ifade edilerek metnin dönem özellikleri ve şekil bilgisi incelenmiştir. Yazmanın 652a sayfasında yer alan ketebe kaydına göre istinsah yılı H.804/M.1401'dir.¹⁷ Kur'an'ın bütünü tercüme edildiğinden daha kapsamlı sonuçlara varılmıştır. Ancak söz konusu çalışma incelenirken teze konu olan metinle arasında kelime hazinesi açısından ciddi farklılıklar göze çarpmaktadır. Küçük'ün tercümesinde Arapça kelime oranının eldeki incelenen metine nispetle daha fazla olduğu görülmektedir. Bu da incelenen tercüme metninin istinsah tarihi olarak Küçük'ün tercümesinden önce olabileceğini düşündürmektedir.

1.2.1.2. Türk ve İslam Eserleri Müzesi Nüshası

İkinci nüsha ise Ahmet Topaloğlu'na¹⁸ ait "Kur'an Tercümesi" adlı eserde incelenen nüshadır. Nüsha, Türk ve İslam Eserleri Müzesi'nde 40 numara ile kayıtlıdır. Tercüme kısmı 290 varaktan oluşmuştur. Mezkûr çalışma da bütün bir Kur'an tercümesi incelemesini içerdiğinden Küçük'ün eseriyle benzer bir bütünlük arz etmektedir. Eldeki çeviri metinle Topaloğlu'nun metni ciddi benzerlik göstermektedir. Ayet yanlarına yazılan bazen çerçevelerin dışına taşan tefsirli cümlelerin de birebir aynılığı iki tercümenin de tek bir kaynaktan istinsah edildiğini düşündürmektedir. Ancak Topaloğlu'nun metnindeki "daki" edatının incelenen tercümede "dahı" olması Topaloğlu'ndakinin istinsah tarihinin daha önce olduğuna dair bir veri olarak düşünülebilir.

1.2.1.3. Anonim Kur'an Tercümesi

Üçüncü nüsha Mustafa Toker'e ait *Anonim Satır Altı Kur'an Tercümesi*¹⁹ adlı eserde incelenen nüshadır. Eser, Fahrettin Önder'in şahsî kütüphanesinde bulunmakta olup kendisine ailesinden miras yolu ile intikâl etmiştir. Nüsha 539 varaktan oluşmuştur.

¹⁶ Murat Küçük, *Eski Anadolu Türkçesi Dönemine Ait Satır Arası İlk Kuran Tercümesi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2014.

¹⁷ Murat Küçük, age. s.24.

¹⁸ Ahmet Topaloğlu, *Kuran Tercümesi I* (metin), KBY, Ankara, 1975.

¹⁹ Mustafa Toker, *Anonim Satır Altı Kur'an Tercümesi*, (Konya: Selçuk Üniversitesi Basımevi, 2011).

Son dönem nüshanın incelendiği eser, inceleme, metin ve tıpkı basım örneklerini ihtiva eden iki cilt şeklinde yayımlanmıştır.

1.2.1.4. Manisa İl Halk Kütüphanesi Nüshası

Diğer bir nüsha da Esra Karabacak'a ait *Eski Anadolu Türkçesi Satır-Arası Kur'an Tercümesi*²⁰ adlı eserde incelenen nüshadır. Manisa İli Halk Kütüphanesi 931 numarada kayıtlıdır. Eser, transkripsiyonlu metin, sözlük, dizin ve tıpkıbasımdan oluşan bölümler altında incelenmiştir.

1.2.1.5. Sivas Kongre ve Etnografya Müzesi Nüshası

Sivas Kongre ve Etnografya Müzesinde E.Y. 84/176 numarada kayıtlı bir tercüme nüshasıdır. Sivas'ta Cumhuriyet Üniversitesinde 1992 yılında Bilal Yücel ve Burhan Paçacıoğlu danışmanlıklarında yüksek lisans çalışmaları yapılmıştır. Bu çalışmalardan birkaçı şöyledir:

Halil İbrahim Delice, *Eski Anadolu Türkçesiyle Yazılmış Satır Arası Bir Kur'an Çevirisi (Gramer-Metin-Çeviri-Sözlük), (105b-170b)*, Cumhuriyet Üniversitesi, SBE, TDE, Yüksek Lisans Tezi, Sivas 1992

Hikmet Yılmaz, *Eski Anadolu Türkçesiyle Yazılmış Satır Arası Bir Kur'an Çevirisi (Metin-Gramer-Sözlük)*, Cumhuriyet Üniversitesi, SBE, TDE, Yüksek Lisans Tezi, Sivas 1992

Ali Akar, *Eski Anadolu Türkçesiyle Yazılmış Satır Arası Bir Kur'an Çevirisi (Metin-Gramer-Sözlük)*, Cumhuriyet Üniversitesi, SBE, TDE, Yüksek Lisans Tezi, Sivas 1992

Mehtap Alper, *Eski Anadolu Türkçesiyle Yazılmış Satır Arası Bir Kur'an Çevirisi (Metin-Gramer-Sözlük) (315a-38a varakları arası)* Cumhuriyet Üniversitesi, SBE, TDE, Yüksek Lisans Tezi, Sivas 1998

²⁰ Esra Karabacak, *Eski Anadolu Türkçesi Satır-Arası Kur'an Tercümesi* (Giriş, Metin, Sözlük ve Tıpkıbasım) Harvard Üniversitesi, 1994.

2. Wroclaw (Polonya) Üniversitesi Nüshasının Tavsifi

Tezde incelenen Eski Anadolu Türkçesi ile yazılmış olan satır arası Kur'an tercümesi Uniwersytet Wroclawski, Biblioteka Uniwersytecka, Wroclaw (Polonya) Ms. Or. I-8 numara ile kayıtlı tercüme nüsha biri 1933 diğeri 1967 yılında hazırlanan iki katalogda kayıtlanmıştır: Gustav Richter, *Verzeichnis der orientalischen Handschriften der Staats-und Universitätsbibliothek Breslau*, Leipzig, 1933 Tadeusz Majda, *Katalog rekopisów tureckich i perskich*, Warszawa, 1967 tarihli ikinci kataloga göre 1592 yılında istinsah edilmiştir. Tercüme, bir Kur'an'ı Kerim nüshası içerisinde 338-361 şeklinde numaralandırılmış sayfalar arasındadır. Müstensihî bilinmemektedir.

Tercüme okuması maalesef nüshanın orjinalinin elde olmaması hasebiyle fotoğraf formatında bilgisayar ekranından yapılmıştır. Bu sebeple tercüme nüshasının cildi, rengi, sayfanın materyali veya nüshanın diğeri fiziksel özelliklerine dâir bir şey söylemek mümkün olmamıştır. Ancak görselden anlaşılabilen kadar nüshaya vâkıf olunabilmiştir.

Numaralandırma işleminde her bir varâğa tek bir rakam verilmiş olup varâğın iki yüzüne a ve b denilmiştir. 1a-1b sayfaları 7 diğeri sayfalar 11 satırdan oluşmuştur. Metinde bulunan örnekler varak ve satır numaraları ile zikredilmiştir.

Tercüme metin, Fatiha Suresi'nin tamamı ile Bakara Suresi'nin 237. (1b/1-23b/11) âyetine kadar olan kısmını içermektedir. Ancak 138-146 arasındaki âyetler ise eksiktir. 13b-11 ile 14a-1 olarak adlandırılan sayfalar arasında bir kayıp varak olması mümkündür. Nitekim önceden 338-361 olarak numaralandırılmış olan nüshanın 346 ve 344 arasındaki bir varak eksik gözükmektedir. 345 numaralı sayfanın kayıp ayetleri içerdiği düşünülmektedir.

Teze konu olan satır arası Kur'an tercümesinin tarihine dair herhangi bir kayıt yoktur. Ancak tercüme metin imlâ, ses, şekil vb. özellikler göz önünde bulundurulduğunda 14.yüzyıl sonları ya da 15. yüzyıl başları gibi düşünülebilir. Bu konuda net bir tarih söylemek mümkün değildir.

Tercüme, fiziksel özellikler bakımından çeşitli şekil ve çizimlere sahiptir. Âyetlerin başlangıç kısımlarına dört tane dikdörtgen şeklinde cetvel çekilmiş olup üstteki ve alttaki dikdörtgen kutuların içine sûrelerin adı Arapça olarak yazılmıştır. Metin, baştan sona düzenli bir biçimde harekelidir.

Sûre adları için farklı bir mürekkep kullanıldığı görülmektedir. Metnin üst tarafındaki sayılar metne sonradan ilave edilmiştir. Âyet bitişleri kırmızı mürekkeple, kimi zaman üç nokta, kimi zaman da tek nokta ile gösterilmiştir. İlk iki sayfadaki çerçeveler içerisinde dört adet küçük süs mevcuttur. Nüshanın sağ taraftaki varağının alt sol köşesinde “reddâde”²¹ adı verilen tâkibi ve bir sonraki varağın hangisi olduğunun anlaşılmasını kolaylaştırmak üzere yazılmış kelimeler görülmektedir. Bu diğer sayfanın başlangıcındaki kelimelerdir.

Satır altı tercümenin eser tamamlandıktan sonra yapılmış olduğu düşünülmektedir. Nüshada tercümenin çerçeve içine sığamamasından kaynaklanan taşmalar mevcuttur. Cetvellerin dışına taşar biçimde kimi zaman meâl olarak kimi zaman da ayet mânâsının daha iyi kavratılması ve açıklayıcı bilgiler verme amacıyla yer yer tefsirli cümlelerle ayetlere şerh düşülmüştür.

“*dağı ol vakt kim geldi anlara kitâb ya nî kur’ân tağrı te ‘âlâ katından gerçek dutucu anlaruñladur*” tercümede 9a/6’da olduğu gibi “*cāehum*” fiili ve fiilin “*geldi anlar*” tercümesi kırmızı çerçevenin dışına yan tarafa yazılmıştır. Aynı zamanda sayfaların sonuna denk gelen bütün âyetler de yine sayfaların sonunda çerçeve dışına yazılarak tercüme edilmiştir.

1a-23b aralığında olan kısmî Kur’an tercümesinin Eski Anadolu Türkçesinin özelliklerini büyük ölçüde yansıttığı görülmüştür. Bu da dönem dilinin karakteristiğine sahip bir başka esere daha ulaşıldığını göstermektedir. Tercümede Arapça kelimelere Oğuzca karşılık verilmeye özen gösterilmiştir. Bu durum, elbette halkın dine ait esas kaynaklara eğilerek onu en doğru biçimde aktarabilme ve öğretebilme gayesinin bir mahsûlüdür.

²¹ <https://islamansiklopedisi.org.tr/yazma>

İnceleme konusu olan metin, satır arası olarak da tabir edilen Kur'an'ın cümleler hâlinde değil, satır altına kelime kelime tercüme edilmesi esasına dayanır. Tercümede Arapça kelimelerin altına genellikle Türkçe karşılık verilmeye çalışılmıştır. Verilemediği yerlerde Arapça ve Farsça'dan uygun olan kelimelerin seçilerek anlamın en doğru biçimde ifade edilebilmesi için itina gösterildiği görülmektedir. İlk dönem Kur'an tercümelerinde cümleler, zaruri olarak öğelerin dizilişi bakımından Türkçenin kurallarına göre değil, Arapçanın söz dizimi hususiyetlerine göre sıralanmıştır. Bu zaruretin, Kur'an'ın lafzındaki hedeflenen mânânın değişmesi endişesinden kaynaklandığı düşünülmektedir.

Metnin, tamamen Anadolu sahasında ve Oğuzca temelinde bir dille kaleme alındığı dikkat çekmektedir. Medrese öğrencilerine Arapça öğretmek amaçlı bir tercüme yapıldığı²² ya da bir öğrencinin hocasının dediklerini kaleme aldığı bir metin şeklinde düşünülebilir. Bunu düşündürense metinde yer yer eksikliklerin göze çarpmasıdır. Bir âyet tamamlanmadığı gibi atlanmış âyet sayısı da fazladır. Bir meâl çalışmasında bu tür eksikliklerin olabileceği düşünülmendiğinden, bu çalışmanın bir tâlim metni olabileceği ihtimali söz konusudur denilebilir.

Eski Anadolu Türkçesi imlâ bakımından iki ayrı özellik göstermektedir. Biri Eski Türkçe yazı geleneğini devam ettiren Eski Uygur imlâsı bir diğeri de yeni girilen medeniyet dairesinin yazı dilleri olan Arap ve Fars imlâsıdır.²³ Metin imlâsında Arap- Fars imlâsının özellikleri görülmekle birlikte hurûf-ı imlâ denilen elif (ل), vav (و), ye (ي) ve he (ه) gibi sınırlı harflerden oluşan metindeki vokalleri gösteren harfler de mevcuttur. Kelime okumasında bu harflerin mevcut olmadığı ve okunmakta zorlanılan kelimeler, kaynakçada zikredilmiş olan bundan önce yapılmış çalışmalara da bakılarak özenle okunmaya dikkat edilmiştir. Metinde noktalama işaretleri kullanılmamıştır.

Tercümedeki bütün kelime varlığını ortaya koyması açısından tezde dizin çalışılmıştır.

²² Abdulkadir İnan, Kur'an'ın Eski Türkçe ve Oğuz- Osmanlı Çevirileri Üzerine Notlar, TDAY, 1960.

²³ Gürer Gülsevin, Erdoğan Boz, *Eski Anadolu Türkçesi*, (Ankara: Gazi Kitabevi, 2013), s.77.

Dizin oluşturulurken Şu aŐamalar takip edilmiştir:

1. Tüm kelimeler tek tek alta sıralandı.
2. Tüm kelimelerin sonuna bir sekme konuldu.
3. Varak ve satır numaraları eklendi.
4. Alfabetik olarak sıralandı.
5. Benzer kelimeler birleŐtirildi.
6. BirleŐtirilen tek kelimelerdeki fazla varak numaraları silindi.
7. Hata ihtimaline karşı çarpraz kontrol yapıldı.
8. Tüm bu dizinleme iŐlemleri için  ayrı program kullanıldı.

Eski Anadolu Türkçesi ile yazılmış Kur'an tercümeleri hiç Şüphesiz o dönem Türk dilinin gelişim seyri hakkında bilgi edinilebilecek metinler arasında son derece güçlü göstergelere sahip olan ndide eserlerdir.

Bu dönemde yapılan Kur'an tercümeleri hakkında dönemin birikimine eklenenen mezkr Kur'an tercümesi bu tez kapsamında Şekil ve biçim incelemesine tbi tutulmuŐtur. Dönemin karakteristik dil özelliklerini yansıtıŐı tespit edilen tercümenin kendisinden önceki alıŐmalarla²⁴ birlikte deŐerlendirildiĐinde Eski Anadolu Türkçesi ile yazılmış tercüme incelemelerine naçizane bir katkı sağlayacağı dŐnlmektedir.

²⁴ Bu konuda bak.: Abdülkadir İnan, "Eski Türkçe  Kuran Tercümesi", *Türk Dili*, Ankara, 1952, Sayı 6, s. 324.; Abdülkadir İnan, "Eski Kuran Tercümelerinin Dili Meselesi", *Türk Dili*, C.1, Sayı 7, Ankara, s. 394398.; İbrahim Delice, *Eski Anadolu Türkçesi ile Yazılmış Satır Arası Bir Kuran Tercümesi*, C, SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Türk Dili Yüksek Lisans Tezi, Sivas, 1992; Abdülkadir İnan, Kuranın Eski Türkçe ve OĞuz- Osmanlı evirileri zerine Notlar, *TDAY*, 1960.

BİRİNCİ BÖLÜM

SES BİLGİSİ

1.1. ÜNLÜLER

Teşekkülü esnasında hiçbir engele takılmadan ses geçidinde belirli hiçbir takıntıya uğramayan seslere vokal (ünlü) adı verilir.²⁵

Eski Anadolu Türkçesi ile yazılmış metinlerinde, Türkiye Türkçesindeki ünlüler (a, e, ı, i, o, ö, u, ü) aynı şekilde mevcuttur yalnız bu ünlünün dışında bir kapalı e (è) ünlüsünün varlığı da söz konusudur. Ancak, ilk hecedeki i/è'nin durumu açısından yazılış genellikle i yanındadır.²⁶ Ünlüler ile ilgi ses olayları metinden örneklerle aşağıda zikredilmiştir.

1.1.2. Ünlü Uyumları

Ünlü uyumu, bir kelimedeki ünlülerin birçok bakımdan birbirlerine uyması hadisesidir. Uyumları iki ana başlıkta incelenmektedir.

1.1.2.1. Kalınlık-İncelik (Damak) Uyumu

Türkçe kelimelerdeki vokaller (ince vokaller: e, i, ö, ü kalın vokaller : a, ı, o, u) kalınlık-incecik bakımından birbirleriyle uyum hâindedir.

“Kalınlık-incecik uyumu bir kelimedeki vokallerin kalınlık-incecik bakımından birbirine uygun olmasıdır. Türkçede bir kelimedeki vokallerin hepsi ya kalın, ya ince

²⁵ Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, (İstanbul: Boğaziçi Yayınları 1986), s. 42 .

²⁶ Zeynep Korkmaz, *Türkiye Türkçesinin Temeli Oğuz Türkçesinin Gelişimi*, (Ankara: TDK, 2013), s.91

olabilir. Bir kelimedede hem kalın, hem ince vokal bulunamaz. Yani bir kökün, bir ekin, kök ve eklerden yapılmış bir kelimenin vokalleri kalınlık ve incelik bakımından tamamıyla bir uygunluk içinde bulunurlar.”²⁷

Faruk Kadri Timurtaş da, EAT’de kalınlık-incelik uyumunun kuvvetli olduğunu söyler.²⁸ Türkiye Türkçesinde kalınlık-incelik uyumunu bozan ekler arasında olduğu bilinen +ki ekinin metinde dört örnekte sonra kelimesinin ki ekini gayn ile “*şoŋrađı*” şeklinde yazılarak (**6b/5, 9b/8, 12b/10, 16b/2**) uyuma girdiği görülür.

ol kim ĩmān getürdi taŋrıya dağı *şoŋrađı* güne **6b/5**

eyit eger olursa sizün *şoŋrađı* sarāy taŋrı te‘ālā katında hāş ādemlerden ayruğ ārzulaŋ ölümi eger olursanız gerçekler **9b/8**

kim ĩmān getürdi anlardan dağı *şoŋrađı* güne **12b/10**

oldur kim ĩmān taŋrıya dağı *şoŋrađı* güne dağı feriştelere dağı kitāba **16b/2**

-ken zarf fiil eki, kalınlık incelik uyumunu bozar:

aŋa kim indürdüm ya‘nī ĩurān gerçek *dutucıyken* anı kim sizünledür **4b/11**

anlara *oğurlarken* kitābı anda yok **11b/5**

korđucılarken anlarındur dünyā içinde rusvayluğ **11b/9**

1.1.2.3. Düzlük-Yuvarlaklık (Dudak) Uyumu

Eski Anadolu Türkçesinde, Türkiye Türkçesinde olduğu gibi bir düzlük- yuvarlaklık (dudak) uyumundan söz edilemez. Çünkü bu dönem bazı eklerin sürekli yuvarlak ünlülü bazılarımsa sürekli düz ünlülü olduğu bir dönemdir.²⁹

1.1.2.4. Eklerde Uyumsuzluk

Türkçede kalınlık-incelik (damak) uyumları Eski Türkçeden beri takip edilebilmektedir. Eski Anadolu Türkçesinde de ünlü uyumu olarak damak uyumu

²⁷ Ergin, *age.*, s.91

²⁸ Faruk Kadri Timurtaş, *Osmanlı Türkçesi Grameri*, (İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım, 2011), s. 416.

²⁹ Gürer Gülsevin-Erdoğan Boz, *Eski Anadolu Türkçesi*, (Ankara, Gazi Kitabevi, 2004), s.94

belirgindir ve en geniş hâli ile uygulanmaktadır.³⁰ Tercüme metninde de damak uyumunun var olduğu görülmektedir.

Dudak ünsüzlerinden ve bazı eklerin sadece yuvarlak veya düz şekillerinin kullanılması ise dudak (düzlük-yuvarlaklık) uyumunun gelişmesini uzun süre geciktirmiştir. Bazı eklerin yuvarlak ünlülü olması, g sesinden kaynaklanan ve dudak ünsüzlerine bağlı olarak gelişen dudaksıllaşmalar aşırı bir yuvarlaklığa sebep olmuştur. Türkiye Türkçesiyle aykırılık gösteren bazı eklerin durumuna örnekler aşağıdadır.

1.1.2.4.1. Düz ünlülü örnekler

Görülen geçmiş zaman eki;

“arturdi”

pes *arturdi* tanrı anlara sayruluğı **2a/6**

“turdı”

kaçan kaçarıyı anlarıu üzerine *turdılar* **2b/11**

Öğrenilen geçmiş zaman (sıfatfiil) eki;

“kaçunmuşlardan”

degüllerdür *kaçunmuşlardan* ki yahūdiler **1a/6**

sizün için yeri döşek dahı gögi *yapılmış* **3a/4**

1.1.2.4.2. Yuvarlak ünlülü örnekler

“vêrdüğümüzü”

dahı biz kendülerine *vêrdüğümüz* rızqdan şadaқа êderler **1b/4**

“sizünlevüz”

eyitdiler (reisleri beş kişilerdi) bayık biz *sizünlevüz* ya‘nī cuhūdlarun degilüz **2b/2**

³⁰ Gürer Gülsevin-Erdoğan Boz, *age*, s.93

Yukarıda ifade edildiği gibi düzlük-yuvarlaklık uyumu Eski Anadolu Türkçesi devresinde daha oluşmamış olsa da “*anların üstü*” 20a/7 tamlamasında tamlanan kelimenin aldığı iyelik ekinin ilerleyici benzeşme ile dudak ünlüsüne dönüşmesi ileride gelişecek olan düzlük-yuvarlaklık uyumunun işareti olarak değerlendirilebilir.

1.1.3. Yuvarlaklaşma

Eski Anadolu Türkçesi döneminin ses bilgisi bakımından en belirgin özelliklerinden biri bu dönemde vokallerde bulunan yuvarlaklaşma temâyülüdür. Birçok ekin ünlülerinde bir yuvarlaklaşma mevcuttur.³¹ Metinde görülen yuvarlaklaşma örnekleri şöyle sıralanabilir.

1.1.3.1. Dudak Ünsüzleri Tesiri ile Yuvarlaklaşma

Dudak ünsüzleri, yanlarındaki düz ünlüleri yuvarlaklaştırır. 1. Şahıs eklerindeki dudak ünsüzleri de bu sınıfa dâhil olduğu gibi metinde 17a/9-10 ‘da geçen “kim güçleri yeter aña yolu *vèrmekdür ta ‘āmu* bir miskine” Arapça kökenli “*vèrmekdür ta ‘āmu*” şeklinde yazıldığı görülmektedir. Belirtme hâli ekinin yuvarlaklaşmasının sebebi dudak ünsüzü “m” dir.

1.1.3.1.1. Birinci şahıs isim ve fiil eklerinde mevcut olan +m ve +v seslerinden kaynaklanan yuvarlaklaşmalar

eyitdiler arılığın senün *bilmegümüz* yokdur 4a/6

benüm ayetlerümle az baha 5a/1

bayık ben *artık eyledüm* sizi ‘ālemler üzre 5a/7

dağı ol vaqt kim eyitdünüz hergiz *inanmayavuz* saña tā görevüz tağrıyı aşikâre b/8

1.1.3.1.2. Birinci şahıs eklerine benzeme yoluyla ortaya çıkan yuvarlaklaşma

dağı kaçan eydülse anlara *fesād eylemeünüz* yerde 2a/8

dağı ol vahti kim eyitdi *çalabuñ* feriştelere 4a/1

³¹ Faruk Kadri Timurtaş, Osmanlı Türkçesi Grameri, (İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım, 2011), s. 326

dağı *tağruğuz* bir tağrıdur yoğdur tağrı illā ol ki rağmet kılıcı **15a/5**

1.1.3.2. Çeşitli Yuvarlaklaşma Hadiseleri

Diğeri yuvarlaklaşma hadiseleri aşağıdaki başlıklar altında incelenmiştir.

1.1.3.1.2. -IcI fiilden isim yapma ekinin durumu

Eski Türkçedeki “-GÜÇİ” ekindeki G sesinin kaybolması ile ortaya çıkmış olan “IcI” ekinin özündeki yuvarlak ünlüyü koruduğı durumlar söz konusudur. İlave olarak ekin ikinci sesinde de zaman zaman dudaksıllaşma vâkidir:

“cemī’ ādemīler bir ümmet idi pes gönderdi tağrı peygamberleri *muştulayucular* cenneti ve *ğorkuducular* cehennemle” **20a/9-10**’daki “*muştulay-uci-lar*” ve “*ğorkud-ucu-lar*” örneklerinde uyumun yaygınlaşma temayülünden bahsetmek mümkündür. Bazı düz ünlülü kelimelerde ilk ünlüsü yuvarlak şekilde gelerek düzlük uyumuna aykırı bir durumun ortaya çıkmasına sebep olmaktadır.

-UcI ekinden kaynaklanan yuvarlaklaşmalara örnekler

dağı *farğ eyley-üci-dür* **17b/1**

dağı ağırlayasız tağrıyı toğru *yol göster-üci* size **17b/4**

bayık tağrı *yarluğay-uci-dur* rağmet kılıcıdur **17a/6**

beğdeşsiz *yarad-uci* gökleri **12a/1**

dağı yerde dükeli anuğdur *muşı’ ol-uci-lar* **12a/1**

bayık ben *ğılıcivan* seni ādemler için uyası kişi **12b/5**

aruduğ evümi *ğavaf eyley-üci-ler* için dağı anda *ğur-uci-lar* için dağı *riükü’ eyley-üci-ler* için dağı *secde eyley-üci-ler* için **12b/8**

ne dağı *arğa vèr-üci* **11a/3**

illā *ğork-uci-larken* **11b/9**

1.1.3.2.2. Son Hecede -g/-ğ Seslerinin Erimesi Sonucu Yuvarlaklaşma

Eski Türkçede kelime sonundaki -g ve -ğ'ler sızıcılaşıp dudak ünsüzüne dönüşerek önündeki ünlüyü yuvarlaklaştırır ve iki dudak sesi birleşerek uzun ünlüye dönüşür.

Örnek olarak şu kelimeler zikredilebilir:

şāru 7a/7

işlü 3b/7

bellü 5a/6

görklü 8b/2

hayrlu, şerlü 20b/10

meşakḳatlü 21b/2

1.1.3.2.3. Yuvarlak Ünlülü Ekler

Eski Anadolu Türkçesinde, Eski Türkçe ve Orta Türkçenin ses düzeninininden ayrı olarak düz ünlülü köklere eklerin yuvarlak ünlülü şekilleri gelmektedir.³²

1.1.3.2.3.1. Çekim Eklerinde Yuvarlaklık

İlgi hâli eki Üḡ:

avratlar+uḡ ḥaḳḳı 22a/8

anlar+uḡ üstüne 20a/7

an+uḡ 2b/8

atalaru+nun 13b/1

şeyḳān+uḡ 15b/7

taḡrı+nun 18b/3

³² Murat Küçük, *Eski Anadolu Türkçesi Dönemine Ait Satır Arası İlk Kuran Tercümesi*, Türk Dil Kurumu Yayınları , (Ankara: TDK, 2014) s.40

-dUr bildirme eki:

‘azīz-dür, hukm edici-dür 22a/10

kez-dür, gerek-dür, 22a/10

Yön Eki +ġaru/+gerü

ol kim eyitdi *gerü* adına allāh cehre **11a/5**

her nesne kim *ilerü* dutduñuz **11a/9**

ya‘nī benzede ġeçe sivri sinekle andan *yukaru* **3b/3**

İyelik Ekleri

Birinci Şahıslar +Um, +Umuz

Birinci şahıslarda görülen yuvarlaklaşmanın sebebi dudak ünsüzü m'dir. Yuvarlaklaştırıcı tesirinden dolayı yardımcı ünlü dudak sesine dönüşür:

ev+üm+i 12b/8

nest+üm 12b/5

bilmeg+ümüz 4a/6

ayetler+ümüzü 4b/8

göñüller+ümüz 9a/5

‘ibadetler+ümüz 12a/3

atalar+umuz+ı 15b/10

İkinci şahıslar +Uñ, +nUñ, +UñUz:

Burada görülen yuvarlaklaşmanın sebebi, birinci şahıs iyelik ekine benzeme eğilimidir:

‘avratlar+uñuz 21b/10

hayr+uñuz 20b/9

çalab+uñuz 7b/11

nefsler+üñüz+e 5b/5

Şahıs Ekleri

Birinci teklik şahıs eki -dUm, -dUK

Bu ekin ünlüsü /m/ dudak ünsüzünden dolayı yuvarlaklaşmıştır, 1. çokluk şahıs ekine de sirâyet etmiştir:

Başla-dum adıyla tanrı te'âlânun **1a/1**

eyitdi *ışmarla-dum* yâ *ihlâş eyle-düm* **13a/8**

kim *eylük eyle-düm* size **4b/9**

aña kim *indür-düm* **4b/11**

ol kim kâfir oldu *gönendür-düm* **12b/11**

eydün *îmân getir-dük* tanrıya **13b/5**

nitekim *rasûl vèribi-dük* **14a/10**

andan *dirült-dük* sizi **5b/9**

kim *rûzî vèr-dük* **5b/11**

İkinci şahıs ekleri -dUñ, -dUñUz

Buradaki yuvarlaklaşmanın sebebi 1. teklik şahıs ekine benzemedir.

arud-uñ evümi **12b/8**

dağı ol yerden kim *çık-duñ* sefere **14a/4**

ni'met vèr-düñ anlara **1a/6**

ol kim *öğret-düñ* bize **4a/6**

imdi *getür-düñ* hakkı **7a/11**

ol vaqt kim **öldür-düñ-üz** bir kişiyi **7b/1**

andan sonra yüz **döndür-düñ-üz** **6b/9**

dağı bayıq **bil-düñ-üz** anları **6b/10**

Birinci çokluk şahıs ekleri -vUz, -Uz

Bu ek zamir kökenlidir. Biz zamirinin ekleşmesi sonucu oluşmuştur. b>v değişikliği sonucu yeni şeklini alan ek, /v/ dudak ünsüzünün etkisiyle yanındaki ünlüyü yuvarlaklaştırmıştır:

hergiz **inanmaya-vuz** saña tã **göre-vüz** **5b/8**

anduk **yarlıgaya-vuz** sizi yazuklarıñuzı dağı **arturav-uz** eyü işleyücilere **6a/3**

dağı **arida-vuz** sizi **14a/11**

ne kim **nesh eyleye-vüz** bir âyet ya **indire-vüz** anı **getüre-vüz** yigrek **11a/1**

Çokluk birinci şahıs emir eki -AlUm

Bu ek de bünyesindeki dudak ünsüzü /m/'nin yuvarlaklaştırıcı etkisi sonucu bu hâli almıştır. Metinde örnekleri görülmemektedir. Ancak ikinci şahıslara örnekler mevcuttur:

Çokluk ikinci şahıs emir eki -Uñ, -ñUz:

anı **oqumağ-uñ** haqqınca **12a/10**

dağı **durğur-uñ** namâzı dağı **vér-üñ** zekâtı **11a/9**

dağı **korq-uñ** bir günden **12b/2**

kim **olmadu-ñuz** bilürsüz **14a/11**

andan **dutdu-ñuz** buzağuyı **9b/4**

korqu-ñuz allâhdan dağı **bilü-ñüz** kim tañrı te‘âlâ ‘ıqâbı qatıdur **19a/2-3**

Üçüncü şahıs emir ekleri -sUn, -sUnlAr

dile bizüm için çalabuñdan *çıkar-sun* 6a/9

her kim hâzır ola sizden ay içinde *oruç dut-sun* 17b/1

hacc ayları bilünmiş aylardur pes her kim hac için ihrâm geysel ol aylarda pes *cimā* ‘*eyleme-sün* dañı *çekişme-sün* hacc tamam olunca 19a/4

dañı boşanmış ‘avratlar ‘*iddet çek-sünler* kendüler üç kan görmek ile 22a/6

Bildirme eki +dUr; +dUrUr

dañı boşanmış ‘avratlar ‘iddet çeksünler kendüler üç kan görmek ile dañı helâl *degül+dür* anlara şaklamak tañrı te‘ālā yazduğunu ferclerinde eger imân getürmüş olsalar tañrıya dañı kıyâmet gününe dañı erleri *hakık+dur* anları döndürmege anda eger şulh eylemek dileseler dañı ol ‘avratlaruñ hakığı er üstinde *var+dur* ol ‘avratlar üstinde olan gibi tañrı te‘ālānuñ buyruğı birle *artuğ+dur* dereceyle dañı tañrı te‘ālā ‘*azız+dür hukm edici+dür* kullarına 22a/6,7,8,9,10

Geniş zaman eki -Ur

ET’de geniş zaman eki -Ur idi. İleridi devirlerde -Ar, -Ir şekilleri de ortaya çıkmıştır. Daha sonraları ünlüyle biten kelimelere gelen bir /-r/ sesi ortaya çıkar. Metinde bu geniş zaman eklerinden “-Ar, -Ur ve -r” kullanılmıştır.

âhirete şeksüz *inan-urlar* 1b/6

maşaralığı *al-urlar* imân getüren kişileri 20a/7

1.1.6.2.3.2. Yapım Eklerinde Yuvarlaklık

Eski Anadolu Türkçesi Dönemi metinlerinde bazı yapım eklerinin sadece tek şekillerinin görüldüğü bilinmektedir. Bu ekler kelimeye ilave edildiğinde birtakım uyumsuzluklarla karşılaşmaktadır. Dudak ünsüzlerinden kaynaklanan uyumsuzlukların yanında bu tür ekler de bu devirdeki yuvarlaklaşmayı arttırmıştır. Yuvarlak ünlü taşıyan eklerin yazılışı Arap harfli yazıyı bırakıncaya kadar kalıplaşmış hâlde devam edegelmiştir.

İsimden isim yapma ekleri

+IU, +sUz

ET'de +lġ, +lig, +luġ, +lüg olarak dört şekli de bulunmaktaydı. Batı Türkçesi'ne geçerken ġ/g seslerinin düşmesi sonucunda kelime sonundaki ünlü yuvarlaklaşmaktadır.³³ Yukarıda g sesinden kaynaklanan yuvarlaklaşmalar bahsinde konu olmuştu. +sUz eki ise -IU ekinin olumsuz şeklidir. +IU ekinin yuvarlaklığı olumsuz şekline de sirayet etmiş ve benzeşme yoluyla bu ek de yuvarlak şekliyle kullanılmaktadır:

ya' nī *rukū* '+lu *namaz* kılun arka egicilerle **5a/3**

bayık ol şıġır bir şıġırdur *yaş*+lu degül **7b/4**

tanrı te'ālā bilür size *hayr*+lu *olanı şer+lü olanı* ve siz bilmezsiniz **20b/10**

kitāblara ve āhirete *şek+süz* inanurlar **1b/6**

saġırlardur *dil+süz+lerdür göz+süz+lerdür* **2b/7**

kim *hācet+süz* eyleye **5a/8**

ya' nī *tevbe+süz* ölse anı **8a/7**

'ahduġ *kabūlin+süz* tanuġluk vürürsüz **8b/4**

aġa *kāhelin+süz* kismedür **16b/10**

hācetsüz eylemeye **12b/2**

+IUĶ

bir *kamaġluk* andandur **6a/2**

yazuġ+luġdur **23a/11**

yaġşı+luġ **22a/11**

güç+lük **22b/9**

ey+lük **4b/9**

³³ Timurtaş, age., s. 78.

tekebbür+lük 19b/8

Fiilden Fiil Yapma Eklerinde Yuvarlaklık

-Ur

art-urur 2b/3

art-urdu 2a/6

art-uravuz 6a/3

Metinde tek örnek olarak bu fiilde görülmektedir.

-dUr

yan-durdu 2b/5

karış-durınıldılar 9b/6

yüz dön-dürdünüz 6b/9

in-dürdi 9b/1

karış-durmañ 5a/1

Fiilden İsim Yapma Eklerinde Yuvarlaklık

-U

Bu ses -ğu, -gü ekinden /ğ/ veya /g/ sesinin düşmesi sonucu oluşan bir ektir. Bu kelime sonundaki ğ/g sesinin düşmesiyle kelime köküyle uyumlu olmasa da sondaki ünlü hep yuvarlaktır:

dağı yokdur *korğ-u* anlaruñ üzere **6b/6**

eyitdik uruñ *öl-üyi* **7b/2**

ya'nī ev *ört-üsi* gibi **3a/4**

-ĠUn

şatun aldılar *az-ġun-luġi* toġrı yolıla **16a/10**

-mŪr

Metinde tek örnekte görölmektedir.

ya taġ üstüne *yaġ-mur* yaġar gibidür **2b/7**

-UK

ayr-uġ 3a/7

tan-uġ 3a/7

yaz-uġ 13a/3

-GŪ

-ġu, -ġü, -ġu, -kü:

bilġüñüze 18b/6

-dŪK sıfat fiil eki

andan sonra yüz döndürdünüz andan sonra *ġavl eyle-düġ-ünüzden* sonra **6b/9**

daġı bayıġ ben *artuġ eyle-düġ-ümi* sizi ‘âlemler üzre **12b/2**

īmāna *ġıġır-duġ-unda* 17b/5

Zarf-fiil eki -Up; -UbAn

ikrār eyley-üp 5a/2

Aynı şekilde doğru kelimesinin de metinde *toğru* 13b/9 ve *toğrı* 2b/4 olarak iki şekilde de kullanımı görölüyor.

1.1.3.2.3.3. Düz Ünlü Taşıyan Ekler

Eski Anadolu Türkçesindeki bazı eklerin sadece düz biçimleri bulunmaktadır.

Belirtme hali eki +I

Bir kısım ekler daima düz vokal taşımaktadır. Bu eklerden birisi belirtme hali ekidir.³⁴ Batı Türkçesi'ne gelince ğ/g ler düşmüş geriye kalan ünlü ekin görevini karşılamaya başlamıştır:

tā görevüz *tağrıy+ı* āşikāre 5b/8

dağı *gög+i* yapılmış ya 'nī ev *örtüs+i* 3a/4

dutmağunuzıla *buzadıy+ı* 54.ayet 5b/6

Filden isim yapan ek -IcI

size *yarad-ı-cı-ıuz* katında pes tevbe vèrdi size tevbe *vèr-ı-cı-dür* rahmet *kıl-ı-cı-dur* 5b/7

doğrı yol *dut-ı-cı-laruz* 7a/9

tağrı *çıkar-ı-cı-dur* anı 7b/1

kāfirleriñdür 'azāb *ağrıd-ı-cı* 10b/9

Görülen geçmiş zaman eki -dI:

kim *īmān getür-di-ler eyit-di-ler inan-du-ğ* dağı kaçan *geç-di-ler* ya yalnız *kal-dı-lar* şeytānlara dek *eyit-di-ler* 2b/1

dağı kaçan karanıyı anlarıñ üzerine *tur-dı-lar* dağı eger *dilesey-di* tağrı *giderey-di* kulağını anlarıñ 2b/11

pes *al-dı* ādem çalabından pes *tevbe vèr-di* 4b/5

³⁴ Timurtaş, age., s. 327.

pes *dut-di* sizi ol kim *gel-di göyündür-di* sizi **5b/9**

İsimden isim yapan ek +(I)ncI:

eger *üç(ü)+nci* boşasa 'avratını 'avrat ana helâl olmaz ol andan sonra hatta özge er nikâh étmeyince eger *iki+nci* er boşasa yazuk yokdur anlar üstine **22b/4,5**

İyelik eki +I; +sI

dağı okuñ *tanuqlaruñuz+ı* **2b/7**

ol vaqt kim dutduq 'ahduñuz+ı ya'nî *qavlunuz+ı* **6b/7**

tāñrıdan ayruq hiç iş *issi+si* **11a/3**

hiç kimesne illā tañrı *destur+i+yle* dağı öğrenürler **10b/4**

dağı dükelinüñ bir *yüz+i* var ya'nî *kıble+si* **14a/2**

Öğrenilen geçmiş zaman eki -mİş

dağı taşlardur *yaraqlan-mışdur* kâfırlarçün **3a/9**

uçmaq içinde 'avratlar key *arın-mışlar* **3b/1**

illā günler *şağışlan-mış* **8a/5**

eyitdiler göñüllerümüz *qaplan-mışdur* **9a/5**

nêçe günlerdeki *şaylmışdur* **19b/3**

Soru eki mİ

dağı *añlamazlar mı* kim **7b/11**

eyit *dutduñuz mı* tañrı qatında 'ahdi **8a/6**

kim sevmez nefslerüñüz boyun *vêrmedüñüz mi* **9a/4**

bilmedüñ mi bayıq şükri anuñdur **11a/2**

İkinci çokluk şahıs eki -sİz

pes 'afv eylemegin *olur-sız* gerü kâfir **11a/8**

bula-sız anı tañrı kıatında bayıķ tañrı anı kim *işler-siz* görücidür **11a/10**

dağı *şorulmaya-sız* andan **13b/3**

Teklik ikinci şahıs bildirme eki -sIn

bayıķ sen *işidici+sin bilici+sin* **13a/2**

sen tevbe *vêrici+sin* **13a/4**

bayıķ *sen+sin* beñdeşsiz **13a/6**

Teklik ikinci şahıs eki -sIn

eyitdiler *eylermi-sin* anuñ içinde **4a/2**

eyitdiler *dutarmı-sin* bizi yañşuya **7a/3**

dağı *bula-sin* anları ħarışrağı âdemlerüñ **9b/11**

Teklik ikinci şahıs emir kipi -ğıl, -gil

pes *olma-ğıl* gümân eyleyücilerden **14a/2**

Zarf-fiil eki -Inca

dağı *ard-inca* vèrdük andan şonra peygamberleri **9a/2**

1.1.4. Ünlü Değişmeleri

Türkçede kelime köklerinde veya eklerdeki ünlüler çeşitli sebeplerle değişmektedirler. Fakat bu sebeplerin ne olduğu tam olarak ortaya konabilmiş değildir.

1.1.4.1. e/i, i/e Değişmesi ve Kapalı e Meselesi

Eski Anadolu Türkçesi döneminde yazılan metinlerde daha çok hareke ve yer yer de harflerle gösterilen ünlüleri tespit etmek zor olmamaktadır. Burada zorluk kelimelerdeki kök hece ünlülerinin kapalı e (è) ile mi yoksa i ile mi gösterileceği hususudur.³⁵

Arap harfli metinlerde Arap alfabesinin ünlü sisteminin yetersizliği nedeni ile kapalı e sesinin durumuna yönelik bir fikir edinmek zor olmaktadır. Ancak (è) sesi için ye ve kesre kullanımı yaygındır.³⁶

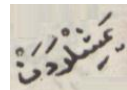
Metinde kapalı e ve i sesi için üç farklı imla göze çarpmaktadır. Y+ çeker, Y+ kesre ve kesre ile gösterilen seslerin i mi kapalı e mi olduğuna karar vermek güçtür. Kapalı e olduğu düşünülen vèr- / vir- fiilinin yazılışında görülen imla aşağıdaki gibidir:

Burada ilk hece ve diğer hecelerdeki dar ünlülerin yazılışı birbirinden farksızdır.

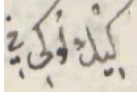
“vi(è)ricidür” ve “vi(è)rdüğimiz” kelimelerinin imlalarındaki fark da ünlünün yazılışında bir tereddütün yaşandığını akla getirmektedir. Günümüz Orta, Güney ve Batı Anadolu ağızlarında vermek fiilinin kapalı e yanında i'li şekillerinin de görülmesi kapalı e meselesinde elimizdeki tercüme hazırlayan kişinin “i” ağızına mensup olduğunu düşündürmektedir. Tercümenin ilerleyen kısımlarında aynı imlânın çeker yerine kesre ile kullanıldığı ve bütün hecelerde aynı işaretin tercih edildiği görülmektedir:

Kapalı e tarihî ve çağdaş bazı lehçelerde kapalı e'li olduğu bilinen “yè-” fiilinin

aşağıdaki imlası “iş” ve öğrenilen geçmiş zaman eki “-miş”in imlasındaki gibi bir başka örnek de “gen(iş)liği” kelimesinin düz-dar ünlüleri ye+kesre ile yazılmıştır:

³⁵ Musa Duman, *Makaleler*, (İstanbul: Kesit Yayınları, 2008) s.43

³⁶ Emine Yılmaz Ceylan, *Ana Türkçede Kapalı e Ünlüsü*

Böyle bir yazılış, ilk hece ünlüsünü kapalı e sonrakileri “i” okumak ancak bir tercih meselesi olarak düşünülebilir.

Metinde /e/ ünlüsüyle yazılan, bugün ise daralarak /i/ ünlüsüne dönüşmüş kelimeler şunlardır:

eylük > iyilik,

iy ya ‘kub oğlanları anuḡ ni ‘metümi ol kim **eylük** eyledüm size **4b/9**

gey- > giy-,

pes her kim hac için ihrām **geyse** ol aylarda pes cimā ‘ eylesün **19a/4**

1.1.4.2. u/i ve ü/i Değişmesi

Metinde asli şekli /u/ olan ses bazı kelimelerde /i/’ye dönüşmüştür. Metinde bu değişime örnek sadece bir kelime geçmektedir:

işbu < uşbu,

pes eydürler ne nesne diler taḡrı **işbundan** mesel eylemekden yaḡa **3b/4**

daḡı yakın olmaḡ **işbu** ağaca ya ‘nī buḡday ya incir ya üzüm ağacı pes olaşız zālımlardan **4b/2**

Bazı kelimelerdeki /u-ü/ sesi bugün ses uyumlarından dolayı /ı-i/’ye dönüşmüştür:

artuḡ > artık,

daḡı bayıḡ ben **artuḡ** eyledüḡümi sizi ‘älemler üzre **12b/2**

ayruḡ > ayırık,

daḡı bir nēce ādemīler oldur kim dutar taḡrıdan **ayruḡ** beḡdeḡ **15a/11**

eyit eger olursa sizüḡ šoḡraḡı sarāy taḡrı te'ālā katında ḡāḡ ādemlerden **ayruḡ** ārzulaḡ
ölümü eger olursaḡuz gerḡekler **9b/9**

ilerü > ileri,

daḡı hergiz arzūlamayalar andan ötürü **ilerü** dutdı elleri anlaruḡ ya'nī ma'šiyetleri
daḡı taḡrı te'ālā bilicidür zālimleri **9b/10**

iy anlar kim īmān getürdi farīza olundı sizüḡ üzre oruç nitelim farīza olundı anlaruḡ
üzre sizden **ilerü** idi anuḡ çün kim šaḡımasız **17a/7**

šāru > sarı,

bayıḡ ol bir šıḡırdur **šārudur** key **šārudur** rengi anuḡ šād ēder baḡıcılardı **7a/7**

eylük < eyülük > eyilik > iyilik

iy ya'ḡub oḡlanları aḡuḡ ni'metümi ol kim **eylük** eyledüm sizüḡ üzre **12b/1**

degül **eylük** kim yönendüresiz yüzüḡüzi mašrıḡdan yaḡa **16b/1**

1.1.5. Ünlü Düşmesi

Türkçede yaygın olarak görülen ses hadiselerinden biri, vurgusuz orta hece ünlüsünün düşmesidir. Muharrem Ergin'in “iki heceli olup ikinci hecesi dar olan kelimelere ünlü ya da ünlü ile başlayan bir ek getirildiğinde ortada kalan vurgusuz dar ünlü düşer”³⁷ şeklinde tarif ettiḡi ses hadisesi metinde yaygın olarak görölmektedir:

³⁷ Muharrem Ergin, age, s. 125.

ayırık>ayruk > ayrık

dağı okuñ tanuđlaruñuzu tañrıdan **ayruk** eger olursañuz gerçekler **3a/7**

pes degşürdi anlar kim zılm eylediler bir sözi andan **ayruk** kim eydildi **6a/4**

oğulanları > oğlanları

iy ya'qub **oğlanları** añuñ ni'metümi **5a/7**

iy ya'qub **oğlanları** añuñ ni'metümi **12b/1**

Oğulu > oğlu

dağı verduğ 'İsāya meryem **oğluna** diriltmek hıccetler ya'nī ölüyi **9a/1**

zarar yetişmesün anaya **oğlu** sebebi ile ne dağı oğlan atasına **oğlu** sebebiyle **23a/8,9**

eyülük > eylük

iy ya'qub oğlanları añuñ ni'metümi ol kim **eylük** eyledüm sizüñ üzeriñüze **5a/7**

dağı ataya anaya **eylük** eylemek **8a/11**

eydür > eyidür, eyidürler > eydürler

ba'zı kişiler **eydür** yā rabbenā ver bize dünyāda yoğdur aña āhiretde **9a/11**

dağı ba'zı kişiler **eydürler** iy bizüm çalabumuz ver bize dünyāda hayra yetişmek **19b/1**

Türkiye Türkçesinde değişmek fiili ettirgen yapılırken -Tİr eki kullanılır. Metinde değişmek fiili ettirgen yapılırken -Ür eki kullanıldığından orta hece vurgusuzluktan düşmekte ve degşür- diye bir fiil ortaya çıkmaktadır.

Degşürdi, degşürmek, degşürürse

pes **degşürdi** anlar kim zılm eylediler **6a/4**

eyitdi mūsā *degşürmekmi* istersiz anı kim ol kemrekdür anuñ ile kim eyürekdür **6a/11**

dañı her kim *degşürürse* küfre ĩmānı pes bayık azdı yoluñ ortasından ya'nī ol kim eyitdi gerü adına allāh cehre **11a/5**

Sadece bir ayetin tercümesinde orta hecenin düşürülmediği görülmektedir.

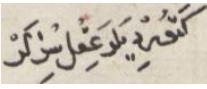
pes her kim *degüşürse* anı andan şonra kim işitdi anı degül yazuğı anuñ illā anlar üzre kim *degüşürler* anı bayık tañrı işidicidür bilicidür **17a/3**

İlk örnekte fiilin ünlüsünün yuvarlak olmasını gerileyici benzeşme ile izah etmek mümkündür. Umûmleşmemiş bir imlâ şekli olduğu aynı ayette görülen ikinci yazılıştan anlaşılmaktadır. Son örneklerde ünlü düşmesinin gerçekleşmediği dikkate alındığında söz konusu fiilin işteş çatı üzerine “- Ür” eki geldiğinde görülen vurgusuzluk sebepli hece düşmesinin, her zaman oluşmadığı anlaşılmaktadır.

1.1.6. Ünlü Türemesi

Timurtaş, “Vokal türemesinin çok az örneği vardır” diyerek “azacuk” ve “yigirek” örneklerini verir.³⁸ Tercüme metninde zikredilen örneklere rastlanmasa da Arapçadan alınma kelimelerde Türkçe telaffuzdan kaynaklanan ünlü türemelerine rastlanır. Klasik Osmanlı imlâsında Arapça aslına uygun yazılan bazı kelimelerin metinde Türkçe telaffuza göre yazıldığı görülmektedir:

*ķavullerine*³⁹ 16/5 > *kavl*

aķıl 2a/11 > *akl*

³⁸ Timurtaş, age., s. 421.

³⁹

1.1.7. Kelime Birleşmesi

Birleşik kelimelerin bitiştiği durumlar, ses ve anlam değişmelerinin kelimelerde olduğu durumlarda görülür. Tercüme metninde de ses düşmesine dayalı olarak kelime birleşmelerine rastlanmaktadır.

şol < şu +ol

şol tanrı hadleridür pes yakın olmañ aña **18a/1**

şol bir bölük kavmdur bayık geçdi añlaruñdur **13b/2**

nesne < ne+ise ne

bayık tanrı her *nesne* üzere güci yêter **14a/4**

dañı ol güç gelür size ola kim bir *nesne* 'i sevmeyesiz **20b/9**

kimse < kim +ise

yolunı ol *kimseleriñ* kim ni' met vërdüñ anlara **1a/6**

ol *kimseler* ki taqvä üstüñdür **19b/4**

1.2. Ünsüzler

Ünsüzler oluşumunda hava ve ses akımı ses geçidinde belirli bir engele uğrarlar. Ünlüler dışında kalan seslerdir.

Bu sesler tek başlarına söylenirken sonlarına ğ, ğ ve h'da bir I ünlüsü, q'da bir a ünlüsü, η hariç olmak üzere diğerlerinde de bir e ünlüsü getirilir: be, de, ğı, qa gibi. η ünsüzü ise İstanbul türkçesinde yoktur.⁴⁰

⁴⁰ Ergin, age, s.54

1.2.1. Ünsüz Değişmeleri

1.2.1.1. k > ħ Değişmesi

Bugün /h/ ile başlayan bazı kelimeler EAT'de /k/ sesiyle görülmektedir. Metinde bu duruma uygun bir örnek bulunamamıştır.

Bazı kelimelerde ise günümüzde /k/'li şekil kullanılsa da metinde /ħ/'li şekiller geçmektedir:

yoh > yok

daħı kılındı anlaruñ üzre ħorluķ daħı *yohsulluķ* daħı döndiler kaçımağıla **6b/2**

1.2.1.2. b > p Değişmesi

Günümüz Türkçesinde /p/ ile başlayan bazı kelimeler Eski Anadolu Türkçesinde /b/ sesi ile karşılanmaktadır.⁴¹ Metinde bu değişmeye örnek olarak:

“*bahasına*” **16b/5** > “*pahasına*”, “*barmaķ*” **2b/8**.> “*parmak*” kelimelerini gösterebiliriz.

1.2.1.3. t > d Değişmesi

Türkiye Türkçesinde /d/ ile gösterilen ancak metinde /t/ ile söylenen kelimelerden gösterilebilecek bazı örnekler şunlardır:

tağ **7b/6** > *dağ*

toğrı **1a/5** > *doğru*

tonuğ **6a/6** > *donun*

tolāb **7a/10** > *dolap*

toğuz **16a/4** > *domuz*

1.2.1.4. c > ç Değişmesi

Eski Anadolu Türkçesinde Farsça kökenli چ ve پ harflerinin kullanımında bir tereddüt olduğu anlaşılmaktadır. Türkçede kelime sonunda sadâli ünsüz bulunmadığı

⁴¹ Timurtaş, age., s.423.

halde Up- zarf-fiil ekinin b ile yazılması bu tereddüdün en bâriz örneğidir. Bu harfleri kullanmama konusunda gösterilen hassasiyet, bazen kaynak dildeki yazılışını bozacak şekilde Farsça kelimelerde bile söz konusu iki harfin tercih edilmediğinden anlaşılmaktadır. Bu tereddütten kaynaklanan yazılış bir ses değişimi olduğu izlenimi vermektedir. Bu harfleri kullanmama eğilimi Kur'an yazısı dışında bir işaret kullanmama çabası olarak tefsir edilebilir.

Metinde bu tür yazılışa örnek olarak bir yerde “*calab*” **11b/2**, pek çok yerde de *çalap* **13b/8** imlâsı görülmektedir. Yine günümüzde “*çehre*” olarak kullanılan kelime metinde “*cehre*” **11a/5** şeklinde geçmektedir. Rahatlıkla söylenebilir ki bu bir ses değişimi değildir. İmlâda yaşanan tereddüdünün tezahürüdür.

1.2.1.5. $\eta > n, \eta / m$ Değişmesi

Eski Türkçedeki n ve g/ğ seslerinin birleşmesiyle ortaya çıkan η , tarihi süreçte İstanbul ağızından düştüğü bilinmektedir. Bazı Anadolu ağızlarında yaşadığı bilinen bu ses Bakara Suresi Tercümesinde de karşımıza çıkmaktadır ve sesli olan kelimelerde bahse konu olan ses bugün /n/'ye dönüşmüştür:

añla- 7b/3 > anla-,

biñ 10a/1 > bin ,

göñül 10a/3 > gönül,

tañrı 10a/2 > tanrı.

$\eta > m$ değişmesi

16a/4'te *toñuz* eti şeklinde görülen kelime bugün domuz olarak kullanılmaktadır.

1.2.1.6. $g > ğ$ Değişmesi

Bilindiği gibi Arap harflerinde yumuşak g olarak adlandırılan sesi gösterecek işaret mevcut değildir. Bundan dolayı yumuşak g sesinin ne zaman ortaya çıktığı konusu açık değildir. Türkiye Türkçesinde ğ'li iken tercüme metninde g taşıyan kelimelere örnekler aşağıdadır.

Metinde örnekteki kelimeler geçmektedir:

yeg 17a/10 > yeğ

degül 18a/6 > değil

yigit 7a/5 > yiğit

1.2.1.7. g>v Değişmesi

Türkiye Türkçesinde v’li olup da metinde g ile yazılan kelimelere örnek olarak bir tek “ög-” fiili görülmektedir.

ögmekligün 4a/3

ögen 19a/6 > öven

1.2.1.8. d > t/ç Değişmesi

Diş damak ünsüzleri arasındaki değişimin metinde ağırlıklı olarak /d/ tarafında olduğu görülmektedir. Aynı ayetin tercümesinde “*taş*” kelimesi “*daş*” **6a/6** ve “*taş*” **6a/6** şeklinde yazılmıştır. Bu imlâ karışıklığı, değişim sürecinin tamamlanmadığını göstermektedir. Aynı ikili yazılış, tutmak fiilinde de görülmektedir: “*dut-*” **6b/7**, “*tut-*” **10b/2**

1.2.2. Ünsüz Düşmesi

Kelimeyi oluşturan ek ve hecedeki ünsüzlerin düşmesi ile oluşan ses olayıdır. Bu ses olayı ünsüzün düştüğü yere göre, kelime başında, içinde ya da sonunda olabilir.⁴²

Metinde geçen belli başlı ünsüz düşmesi örnekleri şu şekildedir:

1.2.2.1. b ve l ünsüzlerinin düşmesi

Kelime başındaki “b” ünsüzünün düştüğü örnekler fazla görülmemektedir. Eski Türkçedeki bol- fiili Eski Anadolu Türkçesinde ol- şekline dönüşmüştür.⁴³

bol-/ ol-

⁴²Süer Eker, *Çağdaş Türk Dili*, (Ankara: Grafiker Yayınları, 2003), s.240.

⁴³ Muhammet Yelten, *Eski Anadolu Türkçesi ve Örnek Metinler*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 2009), s. 89-90.

bu kūrān ya‘nī haḳḳ *ol-duğna* şekk ü gümān yoḳdur **1b/2**

“l” ünsüzünün düşmesinin Eski Anadolu Türkçesinde sadece iki örneği olmakla birlikte⁴⁴ metinde bu örneklerden biri olan keltür-/ getir- fiili mevcuttur.

aldarlar taḳrı te‘ālāi daḳı anlar kim ĩmān *getür-diler* **2a/5**

1.2.2.2. g ve ğ ünsüzünün düşmesi

Kelimelerin birden fazla heceli olması durumunda sonundaki g ve ğ ile yapım ve çekim eklerindeki g ve ğ sesleri Eski Anadolu Türkçesinde düşmüştür.⁴⁵

Metinde bu ses olayına örnekler bulunmaktadır.

ḳatı < ḳatığ

andan *ḳatı* oldu göñüllerinüz şundan şonra **7b/3**

ulu < uluğ

daḳı anlaruḳdur āḫiretde ‘azāb *ulu* **11b/9**

ilerü < ilgerü

ya‘nī muḫammed peygamber ilerden *ilerü* idi **12a/4**

diri < tirig

kim ölüler idünüz pes *diri* eyledi sizi **3b/9**

yūḳaru < yoḳğaru

ya‘nī benzede gece sivri sinekle andan *yūḳaru* **3b/3**

1.2.3. Ünsüz Türemesi

Ünsüz türemesi bir kelimenin kendi özgün yapısı içerisinde mevcut olmayan bir ünsüzün sonradan seslik nedenlere istinaden ortaya çıkması durumudur.⁴⁶

Metinde geçen türeme örnekleri şöyledir:

⁴⁴ Yelten, age., s.89.

⁴⁵ Mustafa Özkan, *Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi*, (İstanbul: Filiz Kitabevi, 2010), s.109.

⁴⁶ Eker, age., s. 239.

1.2.3.1. y ve n ünsüzlerinin türemesi

Ünsüz türemelerinde başlıca sözcük içerisindeki -y- ve -n- ünsüzlerinin türemesi gelmektedir. Ünlü ile biten bir tabana ünlü ile başlayan bir ek gelemezi fonetik olarak mümkün olamayacağı için araya bir yardımcı “y” ünsüzü girer.⁴⁷

pes eyitdik uruñ *ölü-y-i* bir *nècesi-y-ile* 7b/2

dağı kâfirlerüñdür ‘azâb ĥor *eyle-y-ici* 9a/11

İsimlere gelen üçüncü teklik şahıs iyelik eklerinin ardından gelen çekim ekleri ile arasına da bir “n” ünsüzü girer.

iki günde yazuğ yokuğur anuñ *üsti-n-e* dağı kim gèrü kıalsa 19b/3

dağı ġarğ eyledük fir‘avn *ķavmi-n-i* 5b/1

ķamaķluğ andandur ne yerde kim dilersiz dirlük *ġiñlüġi-n-i* 6a/2

1.2.4. Ünsüz İkizleşmesi

Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde bazı seslerin düşmesi ya da değişmesi sonucu bazı kelimelerde ünsüz ikizleşmesi (-ss-) görülmüştür.⁴⁸

Tercüme metinde iki kelimedede bu ses hadisesi mevcuttur.

aşığ > aşşı

dağı öğrenürler anı kim ziyân eyler dağı *aşşı* eylemez 10b/4

idisi > issi

dağı tañrı eylük *issidür* ulu 10b/11

1.2.5. Ünsüz Benzeşmesi

Ünsüz benzeşmesi, bir kelimeyi oluşturan seslerin; oluşum noktası, nitelik ve/veya nicelik bakımından birbirine benzemesi hadisesidir.⁴⁹

⁴⁷ Yelten, age., s.90.

⁴⁸ Özkan, age., s.91.

⁴⁹ Eker, age., s. 242.

Türkiye Türkçesinde ünsüz benzeşmesi kuralına göre sadasız bir ünsüzle biten kök ve gövdelere gelecek olan eklerin başındaki ünsüzlerin de sadasız olması gerekmektedir. Ancak Eski Anadolu Türkçesinde bazı eklerin iki şekli olmayıp sadece tek şekilleri vardır.⁵⁰ Metinde örnekleri bulunan tek şekilli ekler şöyledir:

+dA Bulunma hâli eki

bellü eyledük anı âdemlere *kitâb+da* **14b/5**

vêr bize dünyâda hayra yetişmek dahı *âhîret+de* hayra yetişmek **19b/1**

+dAn Ayrılma hâli eki

kim oldılar *tâ 'at+dan* çıkarlar **6a/5**

-dUr Ettirgenlik eki

dahı 'âşî olduk dahı *karış-durınıldılar* içinde göñülleri **9b/6**

-dUñ Görülen geçmiş zaman teklik ve çokluk ikinci şahıs eki

dahı ol yerden kim *çık-duñ* sefere yüz dut yüzüñi yaña mescidi haramdan **14a/4**

dahı depeleñ anları andan kim *dut-duñuz* anları **18a/10**

dahı ol vaqt kim *eyit-düñüz* **5b/8**

-dI/-dIIAr Görülen geçmiş zaman teklik ve çokluk üçüncü şahıs ekleri

ol oldur kim *yarat-di* sizüñcün şunı **3b/10**

bayıķ bildüñüz anları kim hadden *geç-di* **6b/10**

ne yavuz nesnedür ol kim *şat-dılar* aña kendülerini **9a/9**

dahı *eyit-diler* oluñ cuhūdlar yā naşrāniler ya 'nī müslūmanlar **13b/4**

⁵⁰ Yelten, age., s.91.

dUr Bildirme eki

dağı bayık ol *hakk-dur* çalabuğdan **14a/5**

ile ya'nī ödeye 'afv eylemeyen şol *yeynitmek-dür* çalabuğuzdan dağı *rahmet-dür*
16b/10

Metinde **93. ayette** geçen "*işiddük*" kelimesi yukarıda geçen benzeşme kurallarının dışında bir yapı sergilemektedir. Kelimenin özgün şekli "*işit-*" fiilidir. Ancak kendisinden sonra gelmiş olan görülen geçmiş zaman çokluk birinci şahıs ekinin başındaki sadalı ünsüzün geriye doğru bir benzeşme ile kelime kökündeki sadasız ünsüzü sadalılaştırdığı görülmüştür. Bu ses hadisesine metinde başka bir kelimedede rastlanmamıştır. Ayrıca Eski Anadolu Türkçesi dil bilgisi kaynaklarında bu farklı benzeşmeye dair bir bulguya da rastlanmamıştır.

1.2.6. Hece düşmesi

Aynı kelime içerisinde birbirine benzer hecelerden birisinin düşmesi hadisesidir. Hece düşmesine örnek olarak metinde bildirme eki olan "-durur > -dur" görülmektedir.

yāhūd murād bundan orūc *duhmağ-dur* **5a/5**

dağı şuvarmaz ekini selāmet *olunmuş-dur* **7a/10**

İKİNCİ BÖLÜM

ŞEKİL BİLGİSİ

2.1. İSİM

Canlı ve cansız bütün varlıkların ifade edilmesini sağlayan kelimelerdir.

İsimler canlı, cansız bütün varlıkları ve mefhumları tek tek veya cins cins karşılayan; varlıkların ve mefhumların adları olan kelimelerdir.⁵¹

İsim kök ve gövdelere gelen ekler çekim ve yapım ekleri olarak iki ana başlıkta incelenmektedir.

2.1.1. İsim Çekim Ekleri

İsime gelerek değişik yer ve görevlerde kullanılmasını sağlayan eklerdir. Bu ekler ve metinden örnekler aşağıda zikredilmiştir.

2.1.1.1. Çokluk Eki

Türkçenin her devirde kullanılan çokluk eki +lAr'dır. Eski Anadolu Türkçesi devrinde yazıldığı anlaşılan tercüme metninde de Arapça, Farsça ve Türkçe kelimelere +lAr çokluk eki getirilmiştir. Türkçe kelimelerde:

göñüller, taşlar 7b/3,4

kan+lar 4a/2

tapucl+lar 6b/5

⁵¹ Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi* (İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1986), s.289

yemiş+ler 14b/5

Arapça ve Farsça kelimelerde:

kâfir+ler 2b/9

ziyânlu+lar 3b/8

zâlımlar 18b/4

ferişteler 4a/1

2.1.1.2. İyelik Ekleri

İsimlere gelerek onların neye ve kime ait olduklarını belirleyen eklere iyelik eki denir.

Metinde geçen örnekleri şöyledir:

Birinci Teklik şahıs +(U)m

Eski Anadolu Türkçesi döneminde de Türkiye Türkçesinde olduğu gibi birinci teklik şahıs iyelik eki +m'dir. Yardımcı ünlüsü daima yuvarlaktır:

ahd+(u)m 12b/5

alab+(u)m 12b/9

oğlanlar+(u)m 13a/9

ni'met+(ü)m 4b/9

kavl+(ü)m 4b/10

İkinci Teklik şahıs +Uğ

Bilindiği gibi ikinci teklik şahıs eki +Uğ Eski Türkçede ünlü uyumlarına uygun olarak kullanılırken Eski Anadolu Türkçesi döneminde sadece yuvarlak şekilde görölmektedir:

dahı kaçan senüğ kat-uğ-dan 19b/7

Üçüncü Teklik Şahıs +I/+sI

Eski Anadolu Türkçesi döneminde üçüncü teklik şahıs iyelik eki daima düz şekillidir. Örnekler şu şekildedir:

ara+sı+nda 22/a

cezā+sı 8b/8

orta+sı 11a/5

kıble+si 11b/5

gēce +si 17b/7

ehl+i+ne 19a/1

güc+i 23a/7

buyruĝ+ı 20a/3

Birinci Çokluk Şahıs +UmUz

Metinde geçen birinci çokluk şahıs iyelik ekleri Eski Anadolu Türkçesi döneminde görüldüğü gibi yardımcı ünlüler yuvarlaktır. Örnekler aşağıdaki gibidir. :

bilmeg+ümüz 4a/6

ayetler+ümüz+i 4b/8

çalab+umuz 13a/4

İkinci Çokluk Şahıs +(U)ηUz

Metinde geçen ikinci çokluk şahıs eklerine örnekler şöyledir:

ķavl+(ü)ηüz 4b/10

arķa+ηuzı 5a/13

yürekler+(ü)ηüzde 22a/3

avratlar+(u)ηuz 22b/10

Üçüncü Çokluk Şahıs +Harf

Metinde geçen üçüncü çokluk şahıs eklerine örnekler şöyledir:

ata+lari 8a/6

aru+lari 5b/11

yakub oğlan+lari 4b/9

is+leri 17a/1

2.1.1.3. Hâl Ekleri

Hâl ekleri isme gelen çekim ekleridir. İsimlerdeki çeşitli ilişkileri ifade eden; onları teklik, çokluk ve iyelik şekillerini çeşitli kullanış sahalarna çıkaran eklerdir. Kelimede kendilerinden sonra ancak soru eki bulunabilir. Bunun bir istisnası bulunma hali ekidir. Bu ekten sonra çokluk eki gelebilmektedir. Teklik, çokluk ve iyelik şeklindeki isimlere her türlü işleklığı veren ekler hâl ekleridir.⁵²

Tıpkı Türkçe'deki hâl ekleri gibi Arapçada da "harf-i cer" denilen birtakım harf ya da harf öbekleri vardır. Sadece isimlere gelen bu harf öbekleri, başlarına geldikleri isimleri mecrur (esreli) ederek esreli okuturlar bu nedenle de bu harflere "harf-i cer" denilmiştir. Arapçada isimleri fillerden ayırmayı sağlayan yegâne unsurlardandır. Kelimelerin cümle içindeki vazifelerini düzenler, yönlendirir, tabiri câizse onları işletir.

Tercüme metninde bazı hâl ekleri Türkçe'deki kullanımına mugayir biçimde Arapçadaki karşılığına uygun olarak kullanılmıştır. Bu konuya üçüncü bölümde ayrıca temas edilecektir. Burada metinde görülen hâl ekleri kullanımlarına örnekler verilmiştir.

2.1.1.3.1. İlgi Hali Uğ+nUğ

Bir isim bir isme ilgi hâli eki ile tâbi olur, bağlanır. Türkiye Türkçesindeki gibi ünlü ile biten kelimelere +nUğ ünsüz ile biten kelimelerde +Uğ, şeklinde eklenir. Sadece bu dönemde eklerin ünlüleri yuvarlaktır:

⁵² Muharrem Ergin, age, s.178.

‘avratlar+uñ haqqı 22a/8

a‘zab+un yavuzluğı 5a/10

siz+üñ üzerüñüze 17a/1

‘hudūdunı tañrı te‘ālā+nuñ 22b/2

cezā güni+nüñ pādişāhu 1a/3

2.1.1.3.2. Belirtme Hâli Eki: +(y)I, +(n)I, +n

Söz öbeklerinde ve cümlelerde fiilin doğrudan doğruya tesir ettiği isimler yükleme hâlinde bulunurlar. Geçişli fiilin etkisi altında kalan adın içinde bulunduğu durumdur.⁵³ Ekin görevi bağlantı kurmaktan ziyade nesneyi belirli kılmaktır.

Mustafa Özkan Eski Türkçedeki ünlü uyumuna bağlı olarak -ı-ğ,-i-g/-u- ğ,-ü-g şekilleri bulunan ekin Batı Türkçesine geçiş devresinde ğ ve g’leri düşünce geriye kalan yardımcı ünlünün, ekin görevini üstlenerek asıl ek durumuna geçtiğini ifade eder. Eski Anadolu Türkçesi döneminde daima düz ünlülü olduğunu söyleyen Özkan, düşen ğ ve g’lerin etkisiyle yuvarlaklaşmamış olmasını da 3. Şahıs iyelik ekleri gibi yazılmasından kaynaklanabileceğini ifade eder.⁵⁴

Belirtme hâli ekinin Eski Türkçedeki üç farklı kullanımını Eski Anadolu Türkçesi döneminde de karşımıza çıkmaktadır. Metinde üç şekilde de görülmektedir.

+(y)I

İsimlerden sonra yükleme hâli eki +ı şeklinde gelir, ünsüzle biten isimden sonra araya +y yardımcı sesi gelmektedir. Metindeki örnekler aşağıdaki gibidir:

buzağu+yı 5b/2

tañrı+yı 5b/8

umra+yı 18b/8

⁵³ Zeynep Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*, (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2014), s.24.

⁵⁴ Mustafa Özkan, *Türk Dilinin Gelişme Alanları Ve Eski Anadolu Türkçesi*, (İstanbul: Filiz Kitabevi, 2013), s.115.

+nİ

Ek zamirlerden sonra +nı, +ni şeklinde kendini göstermektedir. Her ne kadar bu dönemde -nİ eki kullanım alanından düşse de birkaç örnekte kendini korumaktadır.

a+nı 3b/7

şu+nı 3b/10

+n

Üçüncü şahıs iyelik eklerinden sonra da +n harfi yükleme hâli eki olarak görülmektedir.

şifatu+n 5a/2

‘azābuñ yavuzluğı+n 5a/10

naẓīr kabīlesi+n Medine ilinden sürmek 8b/10

2.1.1.3.3. Yönelme Hâli Eki +A/+Ya

Cümlede fiilin kendisine doğru yaklaştığını, yöneldiğini ifade etmek için isme yönelme hâli eki getirilir. Eski Türkçede +ga/+ge, +ka, +ke ekinden gelişmiştir. Yönelme hâli eki tercüme metninde bugünkü gibi +A/+yA ekleriyle gösterilmektedir:

tañrı+ya 1a/2

mūsā+ya 5b/2

kitāblar+a 1b/6

muttaķīler+e 1b/3

üstlerin+e 2a/1

2.1.1.3.4. Bulunma Hâli Eki: +dA

Fiilin kendi içinde gerçekleştiğinin ifade edilmesi, bulunma hâli ekinin getirildiği isimlerle olur. Türkçenin her döneminde +dA, +tA şeklindedir. Metinde +dA

bulunma hâli eki, ünsüz uyumuna bağlı değildir. Üçüncü şahıs iyelik ekleri ardından -n yardımcı sesi gelmektedir.

yüregın+de 2a/6

dünyā+da 3a/11

nefslerin+de 23b/4

üstın+de 22a/8

āhıret+de 10b/5

2.1.1.3.5. Ayrılma Hâli Eki: +dAn

Eklendiği isimde fiilin gösterdiği işin kendisinden uzaklaştığını gösterme durumudur.⁵⁵ Ayrılma hâli eki Eski Anadolu Türkçesinde +dAn şeklinde olup bulunma hâli eki +dA eki gibi ünsüz uyumuna uymaz incelenen metinde örnekler de böyledir:

gök+den 2b/7

saşınmağın+dan 2b/9

‘azāb+dan 10a/1

ādemler+den 2b/8

gibi+den 3a/7

2.1.1.3.6. Eşitlik Hâli Eki: +CA

Bu ek Eski Türkçede +ça, +çe şeklindedir. Eklendiği isim ile fiil veya cümlenin başka bir ögesi arasında karşılaştırmaya dayanan farklı niteliklerde eşitlik ilişkisi kurma durumunu gösterir.⁵⁶

Metinde eşitlik hâli eki çok fazla kullanılmıştır. Genişlemiş şekli +cIIAyIn⁵⁷ ile birlikte ağırlıklı olarak zamirlerde kullanıldığı görülür.

⁵⁵ Korkmaz, age., s.24.

⁵⁶ Korkmaz, age., s.25.

⁵⁷ Timurtaş, F. Kadri, *Osmanlı Türkçesi Grameri*, (İstanbul: Alfa Basım Yayın, 2011), s. 437.

Ne soru zamirine +ce **2b/10** ve +çe **4b/4** şekillerinin de geldiği görülmektedir. İlk örnekteki soru sözünün “nice” mi “néce” mi olduğu imlâdan kestirmek mümkün olmasa da kesreden dolayı kapalı e olacağı düşünülmüştür. İkinci örnekte ise ne+çe olduğu açıktır. yer > yer gelişmesinin metinden tespit edilebildiği göz önünde tutulursa néce şeklinin daha uygun olacağı kanaatine varılmıştır.

Ne soru zamiri dışında metindeki eşitlik hâli ekinin kullanıldığı kelimelere şunlar örnek olarak verilebilir:

ardın+ca 9a/2

hakkın+ca 12a/10

+cIIAyIn ekli örnekler

Bu ek metinde sadece “an” zamirine gelmiştir. ***an+cılayın 7b/2, 11a/7, 13b/9***’da görülmektedir.

2.1.1.3.7. Vasıta Hâli Eki: +IA (farklı imlâlarla +yIIA/+IIA)

Vasıta hâli eki fiilin ne ile, nasıl, ne zaman yapıldığını ifade etmek için isme getirilen ektir. Vasıta hâli ekleri +IIa, +IA ve +n’dir. Metindeki örnekler şu şekildedir:

adı+yla 1a/1

gınlüğü+yle 4b/1

yazığı+yla 8b/6

ibâdet+ile 3a/3

şabr+ıla 5a/5

kaşımâğ+ıla 6b/2

ma ‘şiyat+ıla 14b/1

Eski Türkçeden beri kullanılan vasıta eki +n de Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde yer yer görülmektedir. Ve daha çok kalıplaşmış yapılarda kullanılmaktadır:

bir zamana ***degi+n 4b/5***

bellü eyler tañrı äyetlerini ädemler *içü+n* anuñ *içü+n* kim anlar qorqarlar **18a/3**

2.1.1.3.8. Cihet (Yön) Eki: +ArU, +rA, +rU

Bu hâl ismin yönünü gösteren, cihet ifade eder. Yön eki de ismi fiile bağlayan bir hâl ekidir.⁵⁸ İncelenen metinde +ArU ve +rA ekiyle örnekler mevcuttur:

+ArU

Eski Türkçedeki +garu,+gerü şeklinde olan ek ğ ve g seslerinin düşmesi sonucu +aru, +erü şekline gelmiştir. Metindeki örnekler şunlardır:

yukaru 3b/3

ilerü 3a/3

+rA

Yön eklerinden +rA eki o dönemde işlek ve canlı bir ektir. Metinde kalıplaşmış örneklerinden “şoñra” mevcuttur. “şoñra” kelimesi yer-yön bildirme dışında genellikle zaman zarfı olarak kullanıldığından metindeki şekiller hep zaman zarfıdır.

dañı ardınca vërdük andan *şoñra* peygamberleri **9a/2**

andan *şoñra* ifäza eyleñüz **19a/9**

2.1.1.4. Soru Eki +mı

Soru eki isim ve fiilere gelerek soru şeklini yapan işletme ekidir.⁵⁹ İsmi soruya bağlar, hem fiile hem de isme gelen umûmi bir ektir. Eski Anadolu Türkçesindeki -mı eki Türkiye Türkçesindeki kullanımlarından sadece düz ünlülü olması bakımından ayrılır.

degşürmekmi istersiz anı **6a/11**

varmıdur **20b/11**

⁵⁸ Ergin, age., s.303.

⁵⁹ Ergin, age., s.323.

buyürürmüsz; unudurmısz 5a/4

dutarmısın 7a/3

dutduğuzmı 8a/6

2.1.2. İsim Yapım Ekleri

İsim köküne gelerek farklı ve yeni anlamlı kelimeler türetmeye yarayan eklerdir.

2.1.2.1. İsimden İsim Yapan Ekler

+Ağ

Benzerlik ilgisi kurarak yeni bir kelime yapar. Metinde tek bir örneği bulunmaktadır: dağı gösterir bize bizüm ‘ibadetlerimiz ya’nı *uğ+ağ 13a/3* Eski Türkçede *uwığ* ufalanmış nesne anlamında olan kelimeye + Ağ yapım eki gelerek türetilmiştir.⁶⁰

+An

Ergin, bu ek işlek olmayan, ancak bir iki misalde görülen bir ektir. Bugün canlılığını kaybeden kelimenin bulunduğu kelimelerde köke karışmış olduğunu ifade eder.⁶¹ Gabain de ekin Eski Türkçede sadakat ifadesi ve kuvvetlendirme bildiren bir ek olduğunu belirtir.⁶² Pek işlek olmayan bu ek metinde bir kelimeyle örneklendirilmiştir:

ya ‘küb oğlanları 4b/9

iy oğlanlarum 13a/9

+dAğ

Bilindiği gibi isimlerden o isimle eşlik, ortaklık ve mensubiyet ilişkisinin varlığını ifade eden kelimeler türeten bu ek, sadece bugünkü kardeş kelimesinin eski şekli olan karındağ kelimesinde görülür:

⁶⁰ <https://www.etimolojiturkce.com/kelime/uşak> (erişim: 25 Haziran 2019)

⁶¹ Ergin, age., s. 232.

⁶² A. Von Gabain, *Eski Türkçenin Grameri*, Çev. Mehmet Akalın, (Ankara: TDK, 2007) s.44.

karındaşından16b/9

karındaşlığı 16b/9

+KI

+ki aitlik ekidir. Kalınlık incelik uyumuna göre k ve ğ'lı şekilleri mevcuttur. Metinde birkaç örnekte görülmektedir:

şoğra+ğı 6b/5, 9b/8, 12b/10, 16b/2

günlerde+ki 19b/3

+HIK

+HIK eki ünlü uyumuna girmekle birlikte yuvarlak ünlülü kök ve gövdelere ekin düz ünlü ile geldiği örnekler bulunur. Ön damak art damak ünlüleri bakımından da art damak ünlüsünün baskınlığı fark edilmektedir. İsimlerden soyut adlar yapar :

pādişāh+lğı 10a/10

mashāra+lğı 20a/4

azğun+lğı 2b/4

+IU

Sıfat yapmak için kullanılan ekin ünlüsü daima yuvarlaktır.

ruķū '+lu 5a/3

yaş+lu 7a/5

hayr+lu olanı şer+lü 20b/10

+Incl

Cümlede sıra sayı sıfatı görevinde kullanılan kelimeler türeten ek ünlü uyumlarına uymadığı görülür. Metinde sıra anlamıyla görülen kelimeler sıfat değil adlaşmış örnekleriyle kullanılmıştır:

Üç+ünci, iki+nci 22b/4

+rAḲ

Türkçede genellikle pekiştirme ve derecelendirme sıfatı olarak kullanılan isimler türeten ek, metinde daha çok Arapçadaki ism-i tafdil yapısını karşılamaktadır. Aşağıdaki eyürekür örneği ism-i tafdil dışındaki kullanıma örnektir:

“eyitti mūsā degşürmek mi istersiz anı kim ol kemrekür anuñ ile kim **eyü+rekür** inüñ mışra” **6b/1**

İsm-i tafdil örnekleri ise aşağıdadır:

kem+rekür 6a/11

görklü+rek 13b/11

ulu+raḳdur 21a/2

ḳatı+raḳdan 18a/11

zālüm+raḳdur 11b/7

yig+rekür 5b/6

ḫarīş+raḳı 9b/11

+IU

İsimlerden sıfat görevinde kullanılabilen kelimeler türeten ek metinde nadiren kullanılmıştır örnekler aşağıdadır:

ruḳū '+lu 5a/3

yaş+lu 7a/5

hayr+lu olanı şer+lü 20b/10

+sUz

Genellikle isimlerden olumsuz sıfatlar türeten +sUz eki, devrin özelliği olarak daima yuvarlak ünlü taşır:

dil+süz+lerdür göz+süz+lerdür 2b/7

hācet+süz 5a/8

aķıl+suz 2a/11

+sI

Benzetme ifade etmek için kullanılır.

ayruķ+sı 7a/10

+sul

İşlek olarak kullanılmayan ekin metinde bir kelimedede örneği bulunmaktadır.

dağı kılındı anların üzere horluk dağı *yoh+sul+luk 6b/2*

ol vaķt kim ʿāhd eylediler dağı şabr eyleyiciler *yoh+sul+luk+da 16b/6*

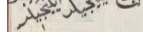
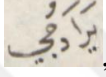
2.1.2.2. Fiilden İsim Yapan Ekler

-IcI

Bu ek, Türkiye Türkçesinde genel olarak fiilleri icra edeni bildirmekle beraber meslek adları da teşkil eder. Faruk Kadri Timurtaş, söz konusu ek hakkında “Fiilden bir işi maharetle ve itiyad hâlinde yapanı göstermek üzere sıfat yapar”⁶³ dedikten sonra -An sıfat fiil ekine benzediğini ifade eder. Meslek adları türettiğine dair bir tespiti yoktur. Muhammed Yelten ise ekin meslek adları türettiğini söyledikten sonra

⁶³ Timurtaş, age., s. 431.

“yazıcı” ve “atıcı” örneklerini zikreder.⁶⁴ İncelenen Kur’an tercümesinde meslek adı örneğine rastlanmamıştır. Ek, ünlü uyumları açısından aykırı bir kullanım seyri takip eder. Ancak -UcI şeklindeki kullanımlardan kısmen yuvarlaklık uyumu etkisine girdiği söylenebilir. Lakin bazı örneklerde dönemsel yuvarlaklaşma temayülüne uyduğu söylenebilir. Ekin eski şeklinde bulunan yuvarlaklığın ve geldiği yuvarlak ünlülü fiil köklerinin de ilk ünlüdeki yuvarlaklığın sebebi olması muhtemeldir. Aşağıdaki “yarad-ucı” örneğinde ekin eski şeklindeki ünlü dizilişini koruduğu görülmektedir.

Mesela, “*rükū‘ eyle-(y)üci-ler, secde eyle-(y)üci-ler*” 12b/8 ve “*yarad-uci*” , 12a/1 “*vér-üci-yin*” 15a/2, “*farq eyle-(y)üci-dür*” 17b/1, “*muştula-(y)uci-lar*” 20a/9 örneklerinde görüldüğü gibi düzlük uyumunu bozmaktadır.

Düz şekilli örnekler de aşağıdaki gibidir:

ana bayık ol kabul *eyle-(y)ici-dür* ki tevbe rahmet *kıl-ıcı* 4b/6

yürekler acıd-ıcı ‘azāb 2a/7

kāfirleründür ‘azāb *hor eyle-(y)ici* 9a/11

ruķū‘ lu namaz kılınç arka *eg-ici-ler-le* 5a/3

şol yigrekdür size *yarad-ıcı-ñuz* katında 5b/7

-k, -(u)ķ, -(ü)k

Bazen mücerred isimler yapan bu ek aynı zamanda eylemin hareketine uğramış nesnelere ya da şahısları ifade etmek için de kullanılır. Ünsüzle biten kelimelerde yanına dar-yuvarlak bir ünsüz alarak gelir.

ol kim kıldı sizün için yeri *döşe-k* 3a/4

ıra-ķ eyledi anları tañrı küfrleri sebebiyle 9a/5

şol bir *böl-(ü)k* kavmdur 13b/2

⁶⁴ Muhammed Yelten, *Eski Anadolu Türkçesi ve Örnek Metinler*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 2009), s.161.

dağı *buyr-u(k)* tamam olur ol vakitte **20a/4**

-ak, -ek

Korkmaz, “tek veya çok heceli fiil kök ve gövdelerinden sıfat ve ad türeten işlek bir ek” olduğunu söyler. Ekin bir işin yapıldığı yeri gösteren adlar da türettiğini ifae etmektedir.⁶⁵

dağı dutuğ ibrahim dur-a(k)ğı namāz kıltcağ yèr 12b/6 durak kelimesindeki -k sesi ünlü ile başlayan bir ek aldığı için sadalılaşarak ğ’a dönüşmüştür.

2.2. ZAMİR

Ardında bir nesne veya kimse kavramı olan, dolayısıyla bir adın yerini tutan kelimeye zamir denir.⁶⁶

Zamirler, isimlerin yerini, kişileri ve nesnelere işaret ederek ya da temsil yoluyla tutan gramer kategorisidir.

2.2.1. Şahıs Zamirleri

Kişilerin yerine kullanılan onların yerini tutan zamirlerdir.

Eski Anadolu Türkçesinde şahıs zamirleri teklik ve çokluk gruplarında olmak üzere altı adettir.

Metindeki hâl çekimi örnekleriyle birlikte şahıs zamirleri şunlardır:

Birinci teklik şahıs zamiri (ben)

Yalın hâl, (ben)

ben eyleyüciyin **4a/1**

⁶⁵ Korkmaz, a.e.g., s. 70.

⁶⁶ Tahsin Banguoğlu, *Türkçenin Grameri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2011, s.356.

Yönelme hâli eki ile (baña)

Yönelme hali eki olan -a, -e, Eski Türkçedeki -ğa/ -ge, -ka/-ke ekinden gelişmiştir.

Batı Türkçesindeki şahıs zamirlerindeki yönelme halinin nazal ɨ sesini taşıması, ekin başındaki -ğa ve -ge seslerinin sonradan düşmüş olduğunu göstermektedir.⁶⁷

şükr eyleñ *bañ+a* **14b/1**

īmān getürsünler *bañ+a* **17b/6**

Belirtme hâli eki ile (beni)

pes āñuñ *ben+i* ya 'nī tã'at ile **14b/1**

Ayrılma hâli eki ile (benden):

size *ben+den* toğrı yol göstermek **4b/7**

İlgi hâli eki ile (benüm)

satun almañ *ben+üm* ayetlerümle az baha **5a/1**

İkinci teklik şahıs zamiri (sen)

Yalın hâl (sen)

bayıķ *sen* tevbe vëricisin **13a/4**

Yönelme hâli eki ile (saña)

tap ola *sañ+a* anlar **13b/10**

⁶⁷ Özkan, age., s.114.

Belirtme hâli eki ile (seni)

ben kılcıvan *sen+i* âdemler için uyası kişi **12b/5**

Ayrılma hâli eki ile (senden)

dağı *sen+den* evvel inen kitâblara **1b/6**

İlgi hâli eki ile (senin)

bihamdihi *sen+iñ* ögmekligün-ile **4a/3**

Üçüncü teklik şahıs zamiri (ol, an)

Yalın hâl (ol)

bayık *ol* kabul eyleyicidür **4b/5**

Yönelme hâli eki ile (aşa):

dağı ĩmân getirüñ *aş+a* **4b/11**

Ayrılma hâli eki ile (andan)

dağı şorulmayasız *an+dan* kim **13b/3**

Belirtme hâli eki ile (anı)

pes kılduk *an+ı* **7a/1**

dutuñ *an+ı* kim vërdük **6b/7**

Bulunma hâli eki ile (anda)

dağı *an+da* tırucılar için **12b/8**

İlgi hâli eki ile (anuḡ)

yīḡ arularından *an+uḡ* 5b/11

Eşitlik hâli eki ile (ancılayın)

an+cılayın kim aḡa īmān getürdüḡüz 13b/9

Birinci çokluk şahıs zamiri (biz)

Yalın hâl (biz)

daḡı *biz* aḡa ṭapucılaruz 13b/11

Yönelme hâli eki ile (bize)

daḡı tevbe ver *biz+e* 13a/4

Ayrılma hâli eki ile (bizden) :

ḡabül eyle *biz+den* 13a/1

Belirtme hâli eki ile (bizi)

daḡı ḡurtar *biz+i* cehennem odı ‘azābından 19b/2

İlgi hâli eki ile (bizüm)

bayıḡ ol şıḡır beḡdeş oldu *biz+üm* üzerümüze 7a/9

İkinci çokluk şahıs (siz)

Yahn hâli ile (siz) :

siz doğru yol dulasız **14a/9**

Belirtme hâli eki ile (sizi)

pes diri eyledi *siz+i* andan öldüre *siz+i* andan dirilde *siz+i* **3b/9**

Yönelme hâli eki ile (size)

dağı gölgelik eyledük *siz+e* üzerünüze buldu **5b/10**

Ayrılma hâli ile (sizden) :

çıkarsız bir bölüğü *siz+den* illerinden **8b/5**

İlgi hâli eki ile (sizi):

dağı indürdük *siz+üñ* üzre terengübini **5b/11**

Üçüncü çokluk şahıs (anlar):

Yahn hâli (anlar):

pes degşürdi *anlar* kim zulm eylediler **6a/4**

Belirtme hâli eki ile (anları):

dağı kodı *anlar+ı* kararıklar içinde görmezler **2b/6**

Yönelme hâli eki ile (anlara) :

anlar kim kaçan degdi *anlar+a* **14b/5**

Ayrılma hâli eki ile (anlardan):

dağı *anlar+dan* kim müşrik oldılar **9b/11**

İlgi hâli eki ile (anlaruñ):

dağı *anlaruñ+dur* uçmaq içinde ‘avratlar **3b/1**

2.2.2. İşaret Zamirleri:

Bu

Yalın hâli (bu):

bu kuran ya ‘nī haqq olduğına şekk ü gümān yokdur **1b/2**

İlgi hâli eki ile:

eyleñüz *bun+uñ* gibi beyān eyler **21a/10**

Ayrılma hâli eki ile:

yāhūd murād *bun+dan* orūc dutmaqdur **5a/5**

İşbu

Yalın hâli:

işbu oldur kim rūzi vèrülđi **3a/11**

Çıkma hâli eki ile (işbundan):

ne nesne diler tañrı *işbun+dan* mesel eylemekden yaña **3b/4**

Şunlar:

Yahn hâli:

şunlar anlardur kim satun aldılar **2b/3**

şunlar od issileridür **4b/8**

İlgi hâli eki ile:

şunlar+uŋ olmadı kim gireler **11b/8**

İkinci şahıs çekimi ile:

andan siz *şunlar+sız* ya'nî şunlar gibi siz depelersiz **8b/5**

ol:

dağı *ol* haram olunmuşdur sizünj üzre çıkarmağı **8b/7**

ne yavuz nesnedür *ol* kim şatdılar aña kendülerini **9a/9**

onlar:

şunlar *onlar+uŋ* üzeredür **14b/6**

şol:

depelenj nefşünjüzi *şol* yigrekdür size **5b/6**

şol bir bölük kavmdur **13b/2**

şol andan ötürüdür kim bayık taŋrı indirdi kitabı **16a/11**

2.2.3. Dönüşlülük Zamirleri:

Eski Anadolu Türkçesindeki dönüşlülük zamirleri kendü, kendüz ve öz'dür. Metindeki dönüşlülük zamirleri içinde buldukları şahıs çekimi ve hal çekimleri ile aşağıda örnekleri verilmiştir.

Kendü:

İkinci çokluk şahıs çekiminde ve yönelme hâli eki ile:

bildi tanrı kim olduñuz hıyānet eylersiz *kendülerüñüze* 17b/9

dağı hayr taqđim edüñüz *kendüñüze* 21b/11

belirtme hali eki ile:

andan siz şunlarsız ya 'nī şunlar gibi siz depelersiz *kendüñüzi* 8b/5

dökmeñ biribiriñüzüñ kanlarını dağı çıkarmañ *kendüñüzi* ya 'nī biribiriñüzi elleriñüzden 8b/4

Üçüncü çokluk şahıs çekimi ile (kendüler)

dağı boşanmış 'avratlar 'iddet çeksünler *kendüler* üç kan görmek ile 22a/6

Yönelme hâli eki ile (kendülere):

kişiler kim vèrildiler kitābı *kendülere* geldiğinden sonra 20a/11

dağı biz *kendülerine* vèrdüğümüz rızqdan 1b/4

Belirtme hâli eki ile (kendüleri):

dağı ol kişiler kim vefāt ederler sizden 'avratları kıalsa 'iddet çeksünler *kendüleri* 23b/3

İlgi hâli eki ile (kendülerin):

dağı aldamazlar illā *kendülerin* lakin bilmezler **2a/5**

öz

kim işlese anı taḥkīk zulm eylelemiştir *öz* nefsine **22b/10**

kendözi

“Dönüşlülük zamirleri kendü, öz ve ikisinin birleşmesinden meydana gelen kendüz’dür”⁶⁸

Her ne kadar Timurtaş bu zamiri “*kendüz*” olarak ifade etmişse de darlaşmanın tam olarak ne zaman başladığı bilinemeyeceği ve okunulan metnin de daha erken bir dönemin metni olduğu düşünüldüğü için “*kendözi*” olarak okunması tercih edilmiştir.

dağı her nesne kim ilerü dutduñuz *kendözünüz* için ḥayradur **11a/10**

dağı ne yavuz ol kim şatdılar aña *kendözilerini* eger oldıarsa bilürler **10b/6**

2.2.4. Belirsizlik Zamirleri

Varlıkları tam olarak değil de belirsiz bir biçimde karşılayan zamirlerdir. İncelenen metinde belirsizlik zamirlerine sıkça rastlanmaktadır.

Kim

yalın hâl:

uçmağa illā ol *kim* oldı cuḥūdlar yā nasrānler **11a/11**

Yönelme hâli ekiyle:

ḥāş eyler rahmeti ya‘nī peygamberluḡ *kime* dilerse **10b/11**

⁶⁸ Timurtaş, age., s. 439.

Belirtme hâli ekiyle:

diler misiz *kimi* dileyesiz peygamberünüze **11a/4**

kimse:

Çokluk ekiyle: ol *kimseler* ki takvâ üstündedir **19b/4**

Yönelme hâli ekiyle: dahî öğrenmezler ol hiç *kimseye* tâ eyideler **10b/2**

kimesne:

dahî degül anlar ziyân degürüciler anuñıla hiç *kimesne* **10b/4**

biri:

Üçüncü teklik şahıs iyelik ekiyle:

sever *birisi* anlaruñ **10a/1**

farq eylemezüz *birisi* arasında anlardan **13b/8**

biri biri:

iy cuhûdlar dökmeñ *biribirinüzüñ* qanlarını **8b/3**

dahî çıkarmañ kendünüzü ya 'nî *biribirinüzü* illerinüzden **8b/4**

birbiri:

eger ikinci er boşasa yazuq yokuñdur anlar üstine *birbirini* döndermekden **22b/6**

anlaruñ sözi gibi *birbirine* beñdeş oldu gönülleri **12a/4**

ne kim:

eyit yā muḥammed her *ne kim* nafaḳa eylesenüz **20b/6**

daḥı *ne kim* işlersenüz ḥayrdan allāh anı bilür **19a/5**

neçe/néce:

bir *neçenüz* bir *neçenüze* düşmendür **4b/4**

inanurmısız bir *necesine* tevratuḥ daḥı kâfir olursız bir *necesine* **8b/8**

ayruḳ :

daḥı anı kim üḥ getürildi aḥa taḥrıdan *ayruḡı* **16a/5**

daḥı kâfir oldılar andan *ayruḡa* ol iken gerçek dutuciken **9b/2**

2.2.5. Soru Zamirleri

Soru zamirleri varlıkları soru şekilleri ile karşılayan sözcüklerdir.

Bunlar kim ve ne'dir.

kim:

üstünüz ol āyetleri *kim* indürdi **22b/11**

ne:

bellū eyleye bize *nedür* rengi **7a/6**

bellū eyleye bize *nedür* ol bayıḳ ol şıḡır **7a/8**

2.2.6. Bağlama Zamirleri

Bu zamir bir kelimeyi, bir kelime gurubunu, bir cümleyi bir kelimeye, bir cümleye bir temsil ifadesi içinde bağlayan kelimedir.⁶⁹ Eski Anadolu Türkçesinde bağlama zamirleri Farsça'dan gelen "ki" ile yine o dönemde kullanılan "kim"dir. "kim" tek başına bir soru zamiri olsa da o dönemde iki dil birliği arasında bağlama fonksiyonu icra ederek bu zamir türü yerine de kullanılmıştır. İleri dönemde yerini "ki" zamirine bırakarak kullanım sahasından çekilmiştir.

dağı ol vaqt **kim** öldürdünüz bir kişiyi **7b/1**

dağı anlamazlarmı **kim** ya'nī tağrı te'ālā bildirdi bize muhammed şıfatların **7b/11**

dağı ol vaqt kim dutduğ benī isrā'ıl 'ahdını **kim** tapmayasız illā tağrıya **8a/11**

dağı ol kişiler **ki** inanurlar sağa inen kitāba **1b/5**

dağı muştula anlara **ki** imān getürdiler **3a/9**

dağı tağruğuz bir tağrıdur yokdur tağrı illā ol **ki** rahmet kılıcı **15a/5**

2.2.7. Vasfiyet Zamiri:

Vasfiyet zamiri, kalınlık-incelik uyumunu ileri derecede mevcudiyetini gösteren eklerden biridir. Türkiye Türkçesinde ekin sadece "-ki"li şekilleri görülmesine rağmen bu devirde ön damak art damak seslerine göre kelimelerde uygun şekilleri görülür.⁷⁰ Metindeki vasfiyet zamiri örnekleri altı tanedir ve dördü sonra kelimesine gelip önündeki kelimenin sıfatı olmuştur, diğerlerinden biri ilkinki bir diğeri de ilerügidir.

imān getürdi tağrıya dağı **şoğrağı** güne **6b/5**

eyit eger olursa sizün **şoğrağı** saray **9b/8**

imān getürdi anlardan dağı **şoğrağı** güne **12b/10**

dağı **şoğrağı** güne dağı feriştelere **16b/2**

dağı olmağ **ilkinki** kâfir ağa **4b/11**

⁶⁹ Ergin, age., s.373.

⁷⁰ Timurtaş, age, s.440

ya'nî ilindedür *ilerügi* kitâb **10a/3**

2.3. SIFAT

Nesnelerin, varlıkların çeşit çeşit vasıfları belirtileri özellikleri vardır. İşte sıfatlar bu vasıfları ve belirtileri karşılayan isimlerdir. Sıfatlar nesnelere vasıflandırma ve belirtme suretiyle karşılayan kelimelerdir.⁷¹ Sıfatlar metinde de birçok çeşitleri ile müşahade edilmiştir. Türlerine göre sıfatlar metinden örnekleriyle aşağıda zikredilmiştir.

2.3.1. Niteleme Sıfatları

Niteleme sıfatları varlıkların durum, biçim, renk yönünden niteleyen, nasıl olduklarını gösteren sıfatlardır.

Metinde niteleme sıfatları oldukça çok kullanılmıştır.

“Nitelik bildiren pek çok kelime niteleme sıfatı olarak kullanıldığından niteleme sıfatının örnekleri bir hayli fazladır”⁷²

eyü işler **3a/10**

ne *yavuz* nesnedür **9a/9**

hâş âdemlerden **9b/9**

‘azâb *ağrıdıcı* **10b/9**

‘azâb *ulu* **11b/9**

toğrı yol **4b/7**

2.3.2. İşaret Sıfatları

Aslında tek başlarına olduklarında işaret zamiri olan bu sıfatlar varlıkların yerini işaret ederek belirtirler. Metindeki örnekleri aşağıdaki gibidir:

ol:

dağı *ol* kişiler ki inanurlar **1b/5**

⁷¹ Ergin, age, s.325

⁷² Özkan, age., s.123.

dağı *ol* namāz uludur **5a/5**

ol nesne kim buyurur size **9b/7**

dağı kabullenmeye *ol* nefsdan şefā'at **5a/8**

dağı garq eyledük fir'avn kavmini *ol* halde kim siz bakardunuz **5b/1**

bu:

size anı *bu* söz inandugunuz **9b/7**

bu harf hakkiyün **1b/2**

bu kurān ya'nī hakq olduğına şekk ü gümān yokdur **1b/2**

işbu:

hakq ya'nī *işbu* çalabundan **14a/1**

dağı yakın olmağ *işbu* ağaca **4b/2**

şol:

nite kāfir olursız *şol* hālde kim **3b/8**

gizlemeğ hakki *şol* hālde kim **5a/22**

yā nasrāniler *şol* arzularıdur anlaruğ **11a/11**

2.3.3. Sayı Sıfatları

Varlıkları sayısal (adet, topluluk, parça, bütün, dereceli) olarak belirten sıfatlardır.

Metinde asıl sayı sıfatına ve sıra sayı sıfatına ait örnekler mevcuttur.

Asıl Sayı Sıfatları

boğazlayasız *bir* şığır **7a/2**

dağı tağruğuz *bir* tağrıdur **15a/5**

dağı anı kim indirinildi *iki* ferişte üzre **10b/1**

talak **iki** kezdür **22a/10**

kurban eyleyecek bulmasa **üç** gün oruç dutsun **19a/1**

kendüleri **üç** kan görmek ile **22a/6**

kendüleri **dört** ay ve **on** gün kaçan 'iddetleri **23b/3**

dört ay eger andlarından dönseler **22a/4**

reisleri **beş** kişilerdi **2b/2**

pes doğru eyledi **yedi** gökleri **3b/11**

ve **yedi** gün ehline döndükde **19a/1**

kendüleri **dört** ay ve **on** gün kaçan 'iddetleri **23b/3**

pes ağıdı andan **on iki** çeşme **6a/7**

şālū eyledük müsāya **kırk** gece **5b/2**

Sıra Sayı Sıfatları

eger **üçüncü** boşasa 'avratını 'avrat ana helāl olmaz ol andan sonra hatta özge er nikāh ētmeyince eger **ikinci** er boşasa yazuk yokdur anlar üstine **22b/4**

2.3.4. Belirsizlik Sıfatları

Bu sıfatlar varlıkları belirsiz veya yaklaşık olarak ifade ederler. Metinde de sık kullanıldığı tespit edilmiştir.

bir

cemī' ādemīler **bir** ümmet idi **20a/9**

dağı **bir** nece ādemīler oldur **15a/10**

her

bayık bildi **her** ādem içecek yerini **6a/7**

her kim azanur yavuz iş **8a/7**

nice, nie

dağı *ne* kim avl eylediler **10a/7**

sevmez ya'ni cuhud *ne* ağmak **10b/9**

cem

cem 'ademler bir ummet idi **20a/9**

tağrı te'alaya dner *cem* ' işler **20a/4**

2.3.5. Soru Sifatları

Varlıkları soru durumunda ifade eden sıfatlardır. Metinde "ne" soru sıfatı ile ilgili rnekler mevcuttur:

ne:

ne vaqt olur tağrı nuşreti **20b/5**

y muğammed şorarlar sağa *ne* nesne nafaa ederler **20b/6**

2.3.6. Sıfatlarda Derecelendirme Ve Karşılaştırma

sm-i Tafdil

smi tafdil, Trke'de daha iyi, daha kt, en gzel, en irkin, v.b gibi ifadeleri karşılayan slasi fiilerin sıfatları ile yapılan bir derecelendirme dir. Ef'al ve fu'l kalıplarında gelerek bir nitelik veya vasfın iki varlıktan birinde daha ok olduğunu gstermek iin tretilmiştir. Sz konusu kalıbın Arapadaki karşılığı olan ef'al bb Eski Anadolu Trkesinde olarak +rEK eki kullanılarak karşılanmıştır:

dnderilr *atraq* 'azbdan yana **8b/10**

dağı bulasn anları *arşraq* 'ademlerğ **9b/11**

kim ĩmān getürdiler **ķatırakđur** sevmekden yańa **7b/4**

Söz konusu ek karşılaştırma sıfatları da türetir:

dańı kim **zālmraķđur** andan kim yıgđı tańrı meşidlerin **11b/7**

bir mü'mine ķırnaķ **yıgreķđür** kāfire avratdan **21b/3**

bir mü'min ķul ķişı **yıgreķđür** kāfirden **21b/4**

2.4. ZARF

Eylemleri birçok açıdan açıklayan, belirten, ifade eden gramer kategorisidir.

“Zarflar zaman, yer, hāl ve mikdar isimleridir. Tek başına sıfat olmadığı gibi tek başına zarf da yoktur. Sıfatlar gibi zarflar da tek başlarına isimden başka bir şey değildirler.”⁷³

Zarflar metinden örneklerle türlerine göre aşağıda zikredilmiştir.

2.4.1. Zaman Zarfları

Eylemi zamansal olarak ifade eden zarf türleridir. Bunlar zarf olarak kullanılan çeşitli zaman isimleridir.

İsimden Meydana Getirilen Zarflar

evvel

dańı senden **evvel** inen kitāblara ve āhirete **1b/6**

hemīşe

anlar anda **hemīşe** ķalurlar **21a/5**

ģeće

halāl olundı size oruķ **ģećesi** eyitmek **17b/7**

⁷³ Ergin, age., s.342.

Ol vaqt:

dağı ol *vaqt* kim şālū eyledük **5b/2**

dağı ol *vaqt* kim eyittünüz **5b/8**

İsime Çekim Edatları Getirilerek Yapılan Zarflar

-A dek, -A degin:

yaluñız kaldılar şeytānlara *dek* **2b/1**

menfa'at dutmaq bir zamana *degin* **4b/5**

tamām eyleş orucı gēceye *degin* **18a/1**

Doğrudan Doğruya Edat ve Zarf Olanlar

imdi:

sizden pes *imdi* yaqınlıq eyleş anlara **17b/10**

eyitdiler *imdi* getürdüş haqqı ya'nī *bellū* eylemegi **7a/11**

kaçan:

dağı *kaçan* eydildi anlara ĩmān getürüş aña **9a/11**

boşasañuz dağı *kaçan* 'avratlaruñuzı **22b/7**

dağı *kaçan* senüş katuşdan **205.ayet**

çün/içün:

likin muāhaze eyler size kazandığı *içün* yüreklerüşüz **19b/7**

2.4.2. Yer - Yön Zarfları

Eylemleri genellikle yön olarak ifade eden zarf türleridir.

Bunlar boşlukta bir yer ifade eden isimlerdir. Sayıları çok değildir. Aşağı yukarı hepsinde bir yön ifadesi olduğu için zarf olarak fiilin yönünü gösterirler.⁷⁴

Metinden bir takım örnekler aşağıdaki gibidir:

ķande:

pes iveşün ģayrlara **ķande** kim olasız getüre sizi taņrı **14a/3**

orta:

bıķr le fāriz arasında **orta** cāludur **7a/5**

gerü:

eyitdi **gerü** adına allāh cehre **11a/5**

ilerü:

andan ötürü **ilerü** dutdı elleri anlarıņ **9b/10**

daģı her nesne kim **ilerü** dutduņuz **11a/9**

yuķaru:

sivri sinekle andan **yuķaru** **3b/3**

aşāġa:

daģı eyittük **aşāġa** inün **4b/4**

kim **aşāġa** ener taġ depesinden **7b/6**

⁷⁴ Ergin, age., s. 344.

2.4.3. Hâl Zarfları

Bu zarflar hâl ve tavır ifade ederler.

Hâl ve tavır ifade eden her isim nasıllık- nicelik zarfı olarak kullanılabilirdiği için bu zarflar sayılamayacak kadar çoktur. Hâl ve tavır bildiren isimlerin yanında birçok isimler de eşitlik ve vasıta hali eki alarak nasıllık-nicelik zarfı durumuna geçerler. Bu zarfların daha çok kullanılan kısa adı hâl zarfları'dır.⁷⁵

Hâl zarfları arz, durum, sebep, netice, beraberlik, ayrılık gibi manalar ifade edip, basit yapıda oldukları gibi birleşik yapıda da bulunabilir.⁷⁶ Metinde geçen örnekler şöyledir:

ancılayın:

ol şığırın *ancılayın* dirildür tañrı ölüyi **7b/2**

ancılayın bilmedün mi bayıq tañrı her nesne üzere güci yiter **11a/1**

ancılayın kim aña ĩmān getürdünüz **13b/9**

bayıq:

bayıq tañrı her nesne üzre güci yiter **14a/4**

bayıq anlaruñdur uçmaqlar **3a/10**

ayruq:

Timurtaş, bu zarfın “başkaca, ayrıca” anlamında kullanılan bir suret ve tarz zarfı olduğunu belirtmektedir.⁷⁷

hāş ādemlerden *ayruq* ārzulañ ölümi **9b/9**

kim dutar tañrıdan *ayruq* beñdeş ya'nī putlar **15a/11**

⁷⁵ Ergin, age., s.347.

⁷⁶ Timurtaş, age., s.97.

⁷⁷ Timurtaş, age., s. 359.

bellü:

Timurtaş, bu kelimeyi de suret ve tarz ifade eden zarflar arasında saymaktadır.⁷⁸

anlar kim *bellü* bilürler **5a/6**

tîz:

anlara naşîb vardur ol hâyırda kim kazandılar tañrı te‘âlâ *tîz* hesâb edicidür **19b/2**

allâhu te‘âlâ yazuqlar bağışlayıcıdur hâlîmdür ‘azâbı *tîz* itmez **23b/10**

2.4.4. Miktar Zarfları

Eylemleri miktar ve derece olarak ifade eden zarf türleridir. Metindeki örnekler şöyledir:

ne:

ne yavuz nesnedür ol **9a/9**

damüdür *ne* katı yaman döşekdür ol **19b/9**

katı:

dağı *katı* fesâd eylemeñ yirde **6a/8**

key:

ol bir şığırdur şârudur **key** şârudur **7a/7**

nêçe:

pes *nêçe* kim gelürse size **9a/3**

⁷⁸ Timurtaş, age., s. 359.

az:

pes *az* ĩmān getirürler **9a/5**

çok:

sevdi *çok* kitāb ehlinden **11a/6**

dağı eylerlerdi a'zābuñ yavuzluğın *çok* boğazlardı **5a/10**

2.5.FİİL

Fiiller hareketleri karşılayan kelimelerdir. Hareket kelimesi tabiî, geniş mânâsı ile kullanılır. Nesnelere zaman ve mekân içindeki her türlü yapma, olma ve durmalarını gösterir.⁷⁹ Fiile gelen ekler yapım ve çekim ekleri olarak iki ana başlıkta incelenmektedir.

2.5.1. Fiil Yapım Ekleri

Fiillere gelerek anlamında değişiklik meydana getiren eklerdir.

2.5.1.1. İsimden Fiil Yapan Ekler

+A-:

+IA'dan sonra Türkçenin işlek isimden fiil yapma eki olan +A- metinde kullanılmıştır:

beñz+e-de **3b/2**

dil+e-r-siz **6a/2**

oyn+a-mak-dan **21a/8**

⁷⁹ Ergin, age., s.373.

+dA-:

Taban ismini vasıta hâline getirir.⁸⁰

al+da-r-lar, 2a/5

al+da-maz-lar 2a/5

+l-:

diri+l-de 3b/9

+lA-n- :

ev+len-me-gün 21b/2

+lA-:

Türkiye Türkçesinde yaygın olarak kullanılan isimden isim yapma eki +lA Eski Anadolu Türkçesinde de yaygın olarak kullanılmıştır. Metinden bazı örnekler aşağıdaki gibidir:

boğaz+la-dı 7a/11

öğüd+le-di 13a/9

ısmar+la-dı 13a/9

şak+la-dı 18a/7

2.5.1.2. Fiilden Fiil Yapan Ekler

-Ar-:

Geçişli fiiller türetir.

⁸⁰ A.Von. Gabain, age, s. 50

***çık-ar-mak* 21a/1**

ragbeti ***gid-er-e* 13a/6**

-dUr-:

Çok sık kullanılan bu ek geçişli fiiller türetir.

***az-dur-* 20b/11**

***karış-dur-* 9b/6**

***göyün-dür-* 5b/2**

***öl-dür-* 7b/1**

***in-dür-* 9b/1**

***dön-dür* 8b/2**

***dut-dur-ur* 13b/10**

-(I)l-:

Meçhullük, edilgenlik bildirir. Metinde sıkça geçmektedir.

***şor-(u)l-* 13b/3**

***eyd-(ü)l-* 2a/8**

***getür-(ü)l-* 3b/1**

***vir-(ü)l-* 9a/1**

***yaz-(ı)l-* 20b/8**

-(I)n-:

***bağla-n-* 8a/2**

***kağ-(ı)n-* 9a/11**

***şığ-(ı)n-* 1b/4**

***ol-(u)n-* 17b/4**

- (I)ş-:

Karşılıklılık ve tekerrür bildirir. ⁸¹

***tart-(ı)ş-* 16b/1**

***yet-(i)ş-* 21a/3**

***ula-ş-* 3b/7**

-t- :

***ey-(i)tdi* 4a/1**

***Diril-t-di* 15a/8**

-Ur-:

Geçişli fiiller yapan ekin ünlüsü her daim yuvarlak gelmektedir.

***arç-ur-dı* 2a/6**

***bit-ür-ür* 6a/10**

-ğur-:

Geçişli fiiller yapan ekin ünlüsü her daim yuvarlak gelmektedir.

***tur-ğur-urdu* 16b/5**

-mA:

inkār *eyle-me-η* dahil *gizle-me-η* 5a/2

***kabullen-me-(ye)* 5a/8**

⁸¹ A. Von Gabain, age, s.60

2.5.1.3. Fiillerde Olumsuzluk

Eski Anadolu Türkçesinde fiillerde olumsuzluk “-mA” eki ile yapılmıştır. Tercüme metninde de aynı şekildedir. Diğer zaman eklerinden farklı olarak geniş zaman ekinin olumsuz anlamı bu eklerle değil, “-mAz” ekiyle sağlanır:

pes kâfir *olma* 10b/2

tañrı *utanmaz* kim ura mesel 3b/2

2.5.2. Fiil Çekim Ekleri

Eylemlerin kök ve gövdelerine gelerek değişik yer ve görevlerde kullanılmasını sağlayan eklerdir.

2.5.2.1. Şahıs Ekleri

Eylemi gerçekleştiren şahsı ifade etmek üzere fiillere gelen eklerdir.

Şahıs ekleri çekimli fiillerde hareketi yapan veya olan şahsı ifade eden eklerdir.⁸²

2.5.2.1.1. Zamir Kökenli Şahıs Ekleri

Bunlar şahıs zamirlerinin zamanla ekleşmesinden oluşmuş olan şahıs ekleridir.⁸³

Teklik 1. şahıs “ -am, -em, ıñ, -iñ”

ol kim kâfir oldı gönendürdüm anı az andan gelsün *eyle-(y)em* anı od ‘azābından yaña 12b/11

yérine getürün̄ kavlümi ya‘nī şeri‘atümi yérine *getür-em* kavlüñüzi 4b/10

eyitdi *sığınur-ıñ* tañrıya kim *ol-am* cahillerden 7a/3

eyitdi eyitmedüm mi size bayık *bilür-iñ* görünmezini 4a/8

göklerün̄ dahı yérün̄ dahı *bilü-riñ* anı kim eşikāre eylersiz 4a/9

⁸² Ergin, age., s.376.

⁸³ Korkmaz, age., s.571.

Teklik 2. şahıs “-sın,-sin”

eyitdiler *dutarmı-sın* bizi yanşuya **7a/3**

dağı *bula-sın* anları harīşrağı ādemlerün **9b/11**

eyitdiler *eylermi-sin* anuñ içinde anı kim fesād eyleye anuñ içinde **4a/2**

Teklik 3.şahıs için ek bulunmamaktadır.

Çokluk 1. Şahıs “-uz,-üz; -vuz, -vüz”

cezā güninün pādişāhı saña *tapar-uz* dağı saña *şığınur-uz* **1a/3**

dağı ol vaqt kim eyitdünüz hergiz *inanmaya-vuz* saña tā *göre-vüz* tañrıyı āşikāre **5b/8**

dağı anduq *yarlıgaya-vuz* sizi yazuqlaruñuzı dağı *artura-vuz* eyü işleyücilere **6a/3**

Çokluk 2. şahıs “-sız, -siz”

andan siz şunlarsız ya’nī şunlar gibi siz *depeler-siz* kendünüzü dağı *çıkarur-sız* bir bölügi sizden ellerinden arka *vərişür-siz* anlaruñ üzre yazuğıyla dağı zulm eylemegile dağı eger gelürse size esirler *bölüşdürür-siz* anları ya’nī bölüşdürmegi dağı ol harām olunmışdur sizün üzre çıkarmağı anlaruñ pes *inanurmi-sız* bir neçesine tevratuñ dağı kāfir *olur-sız* **8b/5-6-7-8**

degül eylük kim *yönendüre-siz* yüzünüzü maşrıqdan yaña **16b/1**

Çokluk 3. şahıs “-lar, -ler”

anuñçün kim toğrı yol *bula-lar* **17b/6**

dağı ba’zı kişiler *şatar-lar* nefslerini **19b/9**

dağı ol kişiler ki tañrıdan *korqar-lar* anlaruñ üstüne **20a/7**

2.5.2.1.2. İyelik Kökenli Şahıs Ekleri

Bu ekler aslında bir iyelik eki olmalarına karşın zamanla fiil çekimlerinde şahıs gösteren ekler olarak da kullanılmışlardır.⁸⁴

Teklik 1.şahıs “-m”

başladu-m adıyla tanrı te‘ālānuḡ **1a/1**

eyitdi *işmarladu-m* yā ihlāş *eyledü-m* çalabına ‘ālemlerüḡ **13a/8**

pes aḡuḡ beni ya‘nī t̄ā‘at ile *aḡa-m* sizi **14b/1**

Teklik 2.şahıs “-ḡ”

taḡḡīḡ anlara kim kāfir oldılar berāberdür üstlerine anları *korḡutsa-ḡ* daḡı *korḡutmasa-ḡ* īmān getirmezler **2a/1**

ol kim *öğretdü-ḡ* bize bayıḡ sensin bilici dürüst işlü **4a/6**

Teklik 3.şahıs için ek mevcut değildir.

eyitdi iy ādem vēr anlara adlarını anlarıḡ pes ol vaḡt kim *haber vērdi* anlara **4a/8**

Çokluk 1.şahıs “-ḡ,-k”

daḡı ol vaḡt kim *ayırdu-ḡ* sizden ötürü deḡizi daḡı *kurtardu-ḡ* sizi daḡı ḡarḡ *eyledü-k* fir‘avn kavmini ol hālde kim siz baḡardıḡuz **5b/1**

daḡı ol vaḡt kim *dutdu-ḡ* ‘ahduḡızı ya‘nī kavluḡuzı daḡı *getürdü-k* üzerüḡüze t̄āḡı **6b/7**

Çokluk 2.şahıs “-ḡuz, -ḡüz”

bilmiş *olu-ḡuz* kim anlar fesād eyleyicilerdür **2a/9**

daḡı kaçan eydülse anlara īmān *getürü-ḡüz* nitekim īmān getürdiler **2a /10**

⁸⁴ Korkmaz, age., s. 571.

Çokluk 3.şahıs “-lar, -ler”

şunlar anlardır kim şatun *aldı-lar* azgınlığı doğru yola pes aşşı eylemedi bezirgânlıkları *olmadı-lar* doğru yol dutucular **2b/4-5**

2.5.2.2. Haber (Bildirme)Ve Tasarlama Kipleri

Fiiller şekil, zaman ve şahsa bağlı bir yargıya dönüşebilmek için belirli anlatım kalıplarına girerler. İşte bu anlatım kalıplarına kip, bu kavramı karşılayan eklere de kip ekleri diyoruz.⁸⁵

2.5.2.2.1. Haber Kipleri

Eylemdeki iş, oluş ve hareketi zamana bağlayarak açıklayan kiplerdir.

2.5.2.2.1.1. Görülen Geçmiş Zaman

Görülen geçmiş zaman eki bugün *-dı, -di, -du, -dü, -tı, -ti, -tu, -tü* şeklindedir. Eski Türkçede *-tı, -ti, -dı, -di* şeklinde idi. Eski Anadolu Türkçesinde esas itibarıyla *-dı, -di* (bazen *-tı, -ti*) şeklinde görülmektedir. Fakat bu ilk devrede yanına gelen şahıs ekleri dolayısıyla ayrı şahıslarda ayrı ayrı şekillere girmiştir.⁸⁶

Eski Anadolu Türkçesinde ek 3.teklik ve çokluk şahıslar haricinde *-du -dü* yuvarlak ünlülü şekliyle kullanılmaktaydı. Bu durum incelenen metinde müşahede edilmektedir.

Örnekler şu şekildedir :

Teklik birinci şahıs -dU-m:

Başla-du-m adıyla tanrı te‘âlânun ki rızkı vëricidür **1a/1**

eyitti *ışmarla du-m* yâ *ihlâş eyle-dü-m* çalabına ‘âlemlerün **13a/8**

dağı ol kim kâfir oldu *gönendür-dü-m* anı **12b/13**

dağı imân getürün aña kim *indür-dü-m* ya‘nî kûrân **4b/11**

⁸⁵ Korkmaz, age., s.569.

⁸⁶ Ergin, age., s.399.

Teklik ikinci şahıs -dU-η:

dağı ol yerden kim *çık-du-η* sefere **14a/4**

Teklik üçüncü şahıs -dI:

irağ eyle-di anları tağırı küfrleri sebebiyle **9a/5**

dağı ol vağıt kim *gel-di* anlara **9a/6**

dağı bayık *getür-di* size müsā mu‘cizeler hıccetler **9b/3**

müher *ur-di* tağırı te‘ālā yürekleri üstine **2a/2**

Çokluk birinci şahıs -dU-k:

pes *kıl-du-k* anı ya‘nī meymün eylemek **7a/1**

ol vağıt kim *dut-du-k* ‘ahduğızi kavluğızi dağı *getür-dü-k* sizüğü üzre tağıt dutuğı anı kim *vér-dü-k* size becidlig ile dağı işidüğü eyittiler *işid-dü-k* dağı ‘āşī ol-du-k **9b/5-6**

Çokluk ikinci şahıs -dU-ηUz:

andan şonra yüz *döndür-dü-ğüz* **6b/9**

dağı bāyık *bil-dü-ğüz* anlara kim haddenden geçdi **6b/10**

dağı ol vağıt kim *öldür-dü-ğüz* bir kişiyi ya‘nī ‘āmili **7b/1**

ancılayın kim ağı *īmān getür-düğüz* **13b/9**

Çokluk üçüncü şahıs -dI-lAr:

iy anlar kim *īmān getür-di-ler* arğıa vèrmek istenğ **14b/2**

bayık anlar kim kāfir *ol-dı-lar* dağı *öl-d-iler* şunlar kāfirken **15a/2**

sevmekden yağıta tağırı dağı eger görürse anlar kim *zulm eyle-di-ler* **15a/11**

anlar kim *geç-di-ler* sizden evvel yetişdi anlara katılım ve zahmetler dağı zelzeleye *düş-di-ler* 20b/4

2.5.2.2.1.2. Öğrenilen Geçmiş Zaman

Öğrenilen geçmiş zaman eki bugün *-miş, -miş, -muş, -müş* şeklindedir. Eski Türkçede ekin yalnız *-miş, -miş* olarak düz şekilleri vardı. Batı Türkçesinde de ilk devirlerde böyle yalnız düz şekilli olmuştur: *gör-miş, ol-müş* misallerindeki gibi. Eski Anadolu Türkçesinden başka Osmanlıcanın ilk devirlerinde de hep bu şekil devam etmiş, ekin yuvarlak şekilleri ancak Osmanlıcanın sonlarına doğru ortaya çıkarak bugünkü çok şekillilik meydana gelmiştir.

Metinde ekin sadece düz şekilleri kullanılmıştır.

Teklik üçüncü şahıs: **-miş-dur:**

dağı şuvarmaz ekini selâmet *olun-miş-dur* ya'nî 'ayıbı yok' 7a/10

dağı eyitdiler gönüllerümüz *kaplan-miş-dur* 9a/5

dağı zıkr eyle tanrı te'âlâ'yı niçe günlerdeki *şayıl-miş-dur* 19b/3

dağı kim işlese anı taħkîk *zulm eyle-miş-dür* öz nefesine 22b/10

ya'nî cuhûdlar yazmazlar bilmezler kitabı lîkin yalan *bağlan-miş* 8a/2

bayık ol bir şğırdur yavaş *ol-miş* degül 7a/10

Çokluk üçüncü şahıs: **-miş-Ar-dır:**

dağı anlarındur uçmak içinde avratlar key *arın-miş-lar* 3b/1

ile ol kişilere kim tanrı'ya *inan-miş-lar-dur* ve kıyâmet gününe 23a/4

2.5.2.2.1.3. Şimdiki Zaman

Eski Anadolu Türkçesinde şimdiki zaman eki mevcut değildir.

Eski Anadolu Türkçesinde şimdiki zaman için özel bir ek yoktur. Genellikle geniş zaman ve -A istek eki ile karşılanır.⁸⁷

Eski Anadolu Türkçesinde şimdiki zaman için özel bir ek yoktur. Bugün kullanılan -yor < yorır eki henüz Eski Anadolu Türkçesinde kullanılmamaktadır. Bu kip genellikle geniş zaman ekleri ile bazan da -a/-e istek ekiyle karşılanmıştır.⁸⁸ Ekin yerine başka zamanların ekleriyle bu anlam karşılanmaya çalışılmıştır. Metinde şimdiki zamanı karşılamak için geniş zaman kullanılmıştır. İstek ekinin şimdiki zaman yerine kullanımına ise metinde rastlanmamıştır.

aldarlar (aldıyorlar)tañrı te'ālā'i dañı anlar kim ĩmān getürdiler dañı aldamazlar illā kendüleriñ lĳin bilmezler **2a/5**

ya tağ üstüne yağmur ***yağar (yağıyor)*** gibidür gökden **2b/7**

2.5.2.2.1.4. Gelecek Zaman

Eski Türkçede gelecek zamanın ifadesinde kullanılan ek -ğay, -gey, -tAçI, -çI, Eski Anadolu Türkçesinde ise yaygın olarak kullanılan -IsAr'dır. Gelecek zaman bugün ise -ecek -acak ekleri ile ifade edilmektedir.

Eski Anadolu Türkçesinde ummumi gelecek zaman eki -IsAr'dır. Bu ek Eski Türkçe devresinde ve bugün bulunmamaktadır.⁸⁹

Her ne kadar Eski Anadolu Türkçesi eki -IsAr ise de metinde hiç kullanılmamıştır, -AcAk eki ise sıfat-fiil(partisip) olarak kullanılmıştır. Tercümede gelecek zamanın ifadesine duyulan ihtiyaç geniş zaman ve istek ekleri ile karşılanmıştır.

ol vaqt kim eyitdi oğlanların ***taparsız (tapacaksınız)*** benden sonra eyitdiler **13a/11**

taparuz (tapacağız) tañruña dañı atalaruñuñ tañrısına **13b/1**

ol kişiler kim and içerler 'avratlarından ki ***cima 'eylemeyeler (cima 'eylemeyecekler)*** sağışlamak gerek dört ay eger andlarından dönseler **22a/4**

⁸⁷ Korkmaz, age., s.100.

⁸⁸ Özkan, age., s.138.

⁸⁹ Özkan, age., s.137.

2.5.2.2.1.5. Geniş Zaman

Geniş zaman kipinin olumlusu -Ur, -Ar ve -r ekleri, olumsuzu -mAz eki ile karşılanır. Aldığı şahıs ekleri çeşitlidir. Çekiminde zamir kökenli şahıs ekleri kullanılmaktadır. Eski Anadolu Türkçesindeki yuvarlaklaşma temayülünden mütevellit ekin -ır -ir düz ünlülü şekli değil de -ur -ür yuvaklak şekilli hâli görülmektedir.

Metindeki örnekler şu şekildedir:

Teklik üçüncü şahıs

dağı *turgur-ur-dı* namâzı dağı vèrdi zekâtı **16b/5**

Çokluk birinci şahıs:

cezâ güninüñ pâdişâhı saña *tap-ar-uz* dağı saña *şigin-ur-uz* **1a/4**

eyitdiler *tap-ar-uz* tañru'na dağı **13b/1**

dağı *şin-ar-uz* sizi nesne ile qorqudan **14b/4**

Çokluk ikinci şahıs:

nite kâfir *ol-ur-sız* şol hâlde **3b/8**

dağı gizlemeñ hakkı şol hâlde kim siz *bil-ür-siz* **5a/2**

unud-ur-mı-sız nefslerüñüzi dağı siz *oqu-r-sız* kitâbı ya'nî tevrîti ya'nî cuhüdları **5a/4**

dağı tañrı çıkarıcıdur anı kim öldürdünüz *gizle-r-siz* **7b/2**

Çokluk üçüncü şahıs:

vaydur anlara kim *yaz-ar-lar* kitâb ı ya'nî tevrâti elleriyle **8a/3**

alda-r-lar tañrı te'âlâ'ı **2a/5**

um-ar-lar tañrı te'âlâ rahmetini **21a/7**

Geniş zamanın hikâye ve rivayet şekilleri bugün olduğu gibi i- fiilinin ekleşmiş -dI ve -mIş şekilleri iledir. Metinde sadece hikâye şekilleri mevcuttur.

yürekler acıdııcı ‘azāb anuñçün kim haqqı yalan *dut-ar-lar-dı* **2a/7**

dağı ol vaqt kim fir‘avn kavminden dağı *horluq eyle-r-ler-di* ‘azābuñ yavuzluğın çok *boğazla-r-lar-dı* oğlanlaruñuzı dağı diri *qor-lar-dı* ‘avratlaruñuzı **5a/10-11**

2.5.2.2.2. Tasarlama Kipleri

Nesneler iki şekilde hareket ederler: ortaya çıkan veya çıkacak olan hareket , ortaya çıkması tasarlanan hareket (açtı ve açsa gibi). Bu iki hareket biçimini karşılamak için fii kök ve gövdesi ayrı ayrı şekillere girer. Fiil şekillerinin bir kısmı tasarlanan bir hareketi ifade ederler. Bunlara *tasarlama kipleri* adını veriyoruz.⁹⁰

2.5.2.2.2.1. Şart Kipi

Eski Anadolu Türkçesi’nde şart kipi eki bugün de olduğu gibi “-sA” ekidir.

Hareketin şart şeklinde tasarlandığını, şart olarak düşünüldüğünü anlatmak için fiil kök ve gövdelerine şart eki eklenir.⁹¹

Eski Anadolu Türkçesinde şart kipi eki bugün olduğu gibi iyelik kökenli şahıs ekleri ile çekimlenir, bunun bir istisnası birinci çokluk şahıs ekidir. Burada şart kipi, yanına iyelik kökenli şahıs eki olan -k/-k’yı değil, zamir kökenli şahıs eki -vUz ekini alır. Ancak metinde çokluk birinci şahıs eki geçmemiştir.

Metinde geçen örnekler aşağıdaki gibidir.

Teklik ikinci şahıs -sA-η:

anları *qorqut-sa-η* dağı *qorqut-ma-sa-η* imān getürmezler **2a/1**

dağı eger *uyar-sa-η* anlaruñ nefsleri **12a/8**

Teklik üçüncü şahıs -sA:

dağı kaçan *eydül-se* anlara **2a/8**

⁹⁰ Ergin. age, s.384

⁹¹ Ergin, age., s.416.

bayık biz eger *diler-se* allah doğru yol dutucularuz **7a/9**

yavuz iş dağı *kaplar-sa* ya'nī tevbesüz ölse **8a/7**

eger *gelür-se* size esirler bölüşdürürsüz **8b/7**

Çokluk ikinci şahıs -sA-ηUz:

nēce *dile-se-ηüz* dağı hayr takdīm idūηüz **21b/10**

Çokluk üçüncü şahıs -sA-lAr:

dağı kaçan *ēr-se-ler* anlara **2b/1**

eger andlarından *dön-se-ler* **22a/4**

ķasd *eyle-se-ler* 'avratlarını boşamağa **22b/5**

2.5.2.2.2. İstek Kipi

Eylemlere dilek ve istek anlamı verdiren bu ek bir fiili gerçekleştirme isteğini ifade etmek için kullanılır.

Batı Türkçesinde istek eki *-a, -e*'dir. Bu *a-, -e* Eski Türkçedeki gelecek zaman eki *-ğa, -ge (-ğay, -gey)*'den gelmiştir. Eski Türkçedeki gelecek zaman ekinin *ğ* ve *g*'si Batı Türkçesine geçerken düşmüş, böylece *-a, -e* istek eki ortaya çıkmıştır. Zaten gelecek zamanda bir istek ifadesi vardır. Onun için Batı Türkçesine geçerken ekin şekille birlikte böyle bir fonksiyon değiştirmesi de güç olmamıştır. *-ğa, -ge*'den *-a, -e*'ye geçişi Eski Türkçeden Batı Türkçesine geçiş devri metinlerinde yan yana kullanılan *-ğa, -ge*'li ve *-a, -e*'li misallerde açıkça görüyoruz.⁹²

Eski Anadolu Türkçesi'nde istek eki çok farklı fonksiyonlar ifa etmektedir. Metinde geçen istek eki almış fiiller anlam olarak sadece istek değil aynı zamanda gelecek, emir, şimdiki zaman anlamı olarak da kullanılmıştır. Bu konu ayrıntılı olarak 1. Bölümde incelenmiştir.

Burada istek eki almış fiiller örnek olarak verilmiştir.

⁹² Ergin, age., s.419.

Teklik birinci şahıs -Am:

eyitdi sığınurıñ tañrıya kim *ol-a-m* cāhillerden **7a/3**

az andan gelsün *eyle-(y)e-m* anı od **12b/11**

Teklik ikinci şahıs -(y)A-sIn:

dañı *bul-a-sın* anları ħarīşrağı **9b/11**

dañı *şorunulma-(y)a-sın* tamu ıslarında **12a/6**

dañı nasrāniler tā *uy-a-sın* **12a/7**

dañı ħikmeti ya' nī ħur'an *anla-(y)a-sın* **13a/5**

Teklik üçüncü şahıs -y-A:

dañı *biyerlenme-y-e* andan yolu dañı aşşı *eyleme-y-e* aña şefā'at ne dañı anlar arķa
vėrineler **12b/3**

eyitdi *bulma-(y)a* 'ahdum zalimleri **12b/5**

Çokluk birinci şahıs -(y)A-vUz:

dañı *arūd-a-vuz* sizi **14a/10**

eyittünüz hergiz *inanma-ya-vuz* saña tā *görevüz* tañrıyı āşıkāre **5b/8**

dañı anduķ *yarlıģa-ya-vuz* sizi yazuķlaruñuzı dañı *artur-a-vuz* eyü işleyücilere **6a/3**

dañı ol vaķt kim eyitdünüz iy mūsa hergiz şabr *eyleme-ye-vüz* **6a/9**

ne kim *nesh̄ eyle-ye-vüz* bir āyet ya *indir-e-vüz* anı *getür-e-vüz* yigrek andan **11a/1**

Çokluk ikinci şahıs -y-Asız:

tamam *eyle-y-e-siz* ya' nī ħazā ile şağışın **17b/3**

dañı *ağırta-y-a-sız* tañrıyı toğru yol gösterüci size dañı **17b/4**

anuñ için kim size *şükr eyle-y-e-siz* 17b/4

dağı şaķınıñ tañrıdan anuñ için kim sizi *kurtul-a-sız* 18a/8

anuñ çün kim *şaķın-a-sız* 17a/7

anuñçün kim siz azābdan *şaķın-a-sız* ‘ibādetile 3a/3

Çokluk üçüncü şahıs -y-AIAr:

tā *şatun al-a-lar* anuñıla az bahāya az dünyāligile 8a/4

tā *huccatlaş-a-lar* sizünile çalabuñuz katıñda anlamaz mısız 7b/10

yoķdur qorhu anlaruñ üzre dağı anlar *kayğur-a-lar* 11b/3

dağı hergiz *arzulama-y-a-lar* andan ötürü 9b/10

dağı İmān getürsünler baña anuñçün kim toğrı yol *bul-a-lar* 17b/6

2.5.2.2.3. Emir Kipi

Emir kipi yapılması istenen işin emir ya da dilek şeklinde ifade edilmesini sağlar. Emir kipi için belirli bir ek yoktur. Her şahıs için ayrı eklerle çekimlenmektedir.

Emir şeklinde diğer fiil çekimlerinden çok farklı olarak şahısların ayrı ayrı ekleri vardır. Yalnız çokluk üçüncü şahıs emir eki teklik üçüncü şahıs emir ekinin çokluk şeklidir. Bunun dışında diğer beş şahısta her şahıs için ayrı bir emir eki vardır.⁹³

Metindeki mevcut olan örnekler şöyledir:

Teklik birinci şahıs -AyIn: Tercüme metninde geçmemektedir.

Teklik ikinci şahıs -gIl:

Ahmet Caferoğlu, Eski Anadolu Türkçesinde görölen teklik ikinci şahıs eki olan -ğil ekinin bugün daha çok Doğu Anadolu ağızlarında ve Azeri lehçelerinde göröldüğünü ifade etmiştir.⁹⁴

Metinde tek bir örneğe rastlanmıştır.

⁹³ Ergin, age., s.409.

⁹⁴ Ahmet Caferoğlu, “Türkçemizdeki -ğil, gil Emir Eki”, *TDAY Belleten*, (Ankara: 1971), s.1

pes *olma-ğil* gümān eyleyücilerden **14a/2**

Teklik üçüncü şahıs -sUn:

her kim hāzır ola sizden ay içinde *oruç dut-sun* **17b/1**

dile bizümçün çalabuñdan *çtkar-sun* bizümiçün **6a/10**

ol aylarda pes *cimā* ‘ *eyleme-sün* dañı *çekişme-sün* **19a/4**

her nefse illā güci yétdükçe *zarar yetişme-sün* anaya oğlı sebebi ile **23a/8**

andan *gel-sün* eyleyem anı **12b/11**

Çokluk birinci şahıs -AIUm: Tercüme metninde geçmemektedir.

Çokluk ikinci şahıs -Uñ, -ñ, UñUz:

dañı *korq-uñ* bir günden hācetsüz eylemeye bir nefse bir nefsdan **12b/2**

iy ya ‘kub oğlanları *añ-uñ* ni ‘metümi **122.ayet**

dañı eyitdiler *ol-uñ* cuhūdlar yā naşrāniler **13b/4**

eydildi anlara *uy-uñ* āñā kim indürdi tañrı **15b/10**

pes kaçan arınsalar *var-uñuz* anlara tañrı te ‘ālā buyurduğı yerden **21b/8**

pes *var-uñuz* ekinlerünüze nece dilesenğüz dañı hayr taqdīm idünğüz kendünğüz dañı *korq-uñuz* tañrıdan **21b/10-11**

dañı *añ-uñuz* tañrı te ‘ālā ni ‘metlerini **22b/10**

dañı *bil-üñüz* kim tañrı te ‘ālā ‘ıkābı katıdur **19a/3**

pes dutuñ anları yañşılığ birle ya *koyuvér-üñ* anları yañşılığ birle **22b/8**

dañı *karışdurma-ñ* haqqı bātıla ya ‘nī peygamberlerlerün bir neçe şıfatın ikrār eyleyüb bir neçe şıfatın inkār *eyleme-ñ* dañı *gizleme-ñ* haqqı şol hālde kim siz bilürsüz **5a/1-2**

Çokluk üçüncü şahıs -sUnlAr:

pes *uyuver-sünler* başa dağı *īmān getir-sünler* başa **17b/6**

dağı boşanmış ‘avratlar *‘iddet çek-sünler* kendüler üç kan görmek ile **22a/6**

dağı analar *emzir-sünler* oğlanlarını ıki yıl tamam **23a/6**

2.5.3. Cevher Fiili Ve Bildirme Ekleri

Cevher fiil, Eski Türkçede -er fiili olarak kullanılan günümüzde ise “r” sesi düşmüş şekilde kullanılan -i fiiline verilen addır.

Eski Türkçede -er şeklinde olan cevher fiili, normal bir yardımcı fiil şeklinde olup bütün kipleri bulunmaktaydı. Batı Türkçesine geçerken r’si düşmüş, e>i değişmesi ile ünlüsü de değişerek i- biçimi ortaya çıkmıştır.⁹⁵

“i-“ fiili, isimlerin yüklem ismi olarak kullanılmalarını sağlar fiillerin de hikâye, rivâyet ve şart birleşik çekimlerini kurar. Cevher fiilinin hepsi bildirme ifadesi taşıyan 4 kipi vardır: Geniş zaman, görülen geçmiş zaman, öğrenilen geçmiş zaman ve şart.⁹⁶

Cevher fiilinin geniş zaman ekleri bildirme ekleridir.

Bildirme Geniş Zaman Ekleri

Birinci şahıs +Am: Tercüme metninde geçmemektedir.

İkinci şahıs +sIn:

bayık *sensin* bendeşsiz dürüst işlü dürüst sözlü **13a/6**

Üçüncü şahıs +dUr, -dUrUr:

Şahıs teklik eki -durur, -dürür; -dur, -dür’dür. Ekteki ünlü düzlük-yuvarlaklık uyumuna uymaz daima yuvarlak şekilde gelir.

⁹⁵ Ergin, age., s. 316.

⁹⁶ Özkan, age., s.144.

Metinden örnekler şöyledir:

dağı ol namāz **uludur** ya'nī **ağırdur** illā korkucular üzere ya'nī tātaları üzere yāhūd murād bundan orūc **dutmağdur** 5a/5

bellū eyleye bize **nedür** rengi eyitdi bayık **eydür** bayık ol bir **şığurdur şārudur** key **şārudur** rengi anuñ şād eder baqıcıları 7a/6-7

vaydur anlara kim yazarlar kitābı ya'nī tevrātı elleriyle andan eydürler işbu tañrı **katındandur** tā şatun alalar anuñıla az bahāya az dünyāligile **vardur** anlara andan ötürü kim yazdı elleri anlaruñ dağı **vaydur** anlara andan ötürü kim kesb eylerler ya'nī rüşvet ve ma'siyet 8a/2-3-4-5

Birinci çokluk şahıs +Uz:

Çokluk 1. Şahıs -uz, -üz; -vuz, -vüz. Ek "biz" zamirinden b>v değışikliğı ve dudak ünsüzünün etkisiyle yuvarlaklaşmıştır.

tañrı dīni ya'nī mülāzım oluñ dīnine dağı kimdür görklürek tañrıdan dinden yaña dağı biz aña **tapucularuz** 13b/11

eydürler biz **degülüz** illā muşlīhlardan 2a/8

bayık biz **sizünlevüz** ya'nī cuhūdlarun **degilüz** 2b/2

İkinci çokluk şahıs +sIz:

buzaguyı şundan şonra dağı siz **zālumlar+sız** 5b/2

anlar tondur sizün dağı siz **toni+sız** anlaruñ 17b/8

Üçüncü çokluk şahıs +dUrUrIAr:

dağı ol kişiler ki tañrıdan korkarlar anlaruñ **üstüne dururlar** kıyāmet güninde 20a/7

Görülen Geçmiş Zaman

Üçüncü teklik şahıs +idi:

dağı şakunmışlar isse müzd tañrı katında *yigrek+idi* eger oldırsa bilürler **10b/7**

ya'nī muḥammed peygamber *ilerden ilerü idi* **12a/4**

Birinci çokluk şahıs +idük:

bayık biz *vërib+idük* seni ḥaqqıla muştulıyucı **12a/5**

İkinci çokluk şahıs +idüüz:

şol ḥâlde kim ölüler *idüüz* pes diri eyledi sizi **3b/9**

Dilek-Şart

eger bayık *bizümse* bir kez dönmek ya'nī dünyāya **15b/4**

2.5.4. Birleşik Çekimli Fiiller

Birleşik çekimli fiiller iki çekimli fiilin farklı şekil ve zamanı karşılayarak ardarda gelmesi ile vücut bulur. Türkçe'de 3 çeşit birleşik çekim bulunmaktadır.

Hikâye Tarzı Birleşik Zaman

Fiillerde zaman eklerinden birini alan fiilin ardından gelen -i fiiline görülen geçmiş zaman ekinin gelmesiyle ortaya çıkar.

kim âdem ol daşı uçmağdan *çık-mış-dı* yâ ol taşdır kim mūsâ şuya girecek tonıñ anuñ üzerine *ko-mış-dı* tonıñ aldı kaçdı **6a/6**

dağı *çalış-mış-dılar* anda ḥaqqdan buyruğıyla **20b/2**

anuñçün kim ḥaqqı yalan *dut-arlar-dı* **2a/7**

Geniş Zamanın Hikâyesi

anuñün kim haqqı yalan *dut-arlar-dı* 2a/7

dağı indürdi gökden su pes *çık-ar-dı* anuñıla yemişlerden sizün rüzınuzı 3a/4

dağı ol vaqt kim fir‘avn kavminden *horluq eyle-r-ler-di* ‘azābuñ yavuzluğın çok *boğazla-r-lar-dı* oğlanlaruñuzı dağı *diri kor-lar-dı* ‘avratlaruñuzı 5a/10-11

Rivayet Tarzı Birleşik Zaman

Fiillerde zaman eklerinden birini alan fiilin ardından gelen -i fiiline öğrenilen geçmiş zaman ekinin gelmesiyle ortaya çıkar. Ancak metinde bu birleşik zamana ait bir örneğe rastlanmamıştır.

Şart Tarzı Birleşik Zaman

Görülen Geçmiş Zamanın Şartı

Eski Anadolu Türkçesinde fiillerin birleşik çekimlerinde bugünkünden farklı bir durum yoktur. Yalnız geniş zamanın rivayetinden sonra şart eki gelince -mısa, -mise, -mıssa, - misse (<-mış-sa, -mış ise) şekli ortaya çıkmakta “şartın rivayeti” veya “farazi şart” anlamı vermektedir.⁹⁷

dağı *şakunmuşlarmisse* müzd tañrı katında yigrekidi 10b/7

pes eger *degül imişse* tañrı fazlı üzerünüze 6b/9

Duyulan Geçmiş Zamanın Şartı

eger *oldıysa* dağı ataları anlaruñ anlamazlar 15b/11

Geniş Zamanın Şartı

pes eger *gelürse* size benden toğrı yol göstermek 4b/6

dağı her kim *degürürse* küfre imānı 11a/5

⁹⁷ Özkan, age., s.146.

eger ***görüŕse*** anlar kim zulm eylediler **15b/1**

dağı eger ***uyarsağ*** anlaruğ nefsleri dileğine **12a/8**

dağı eger yüz ***dutdururlarsa*** degül anlar illâ düŕmānluk içinde **13b/10**

çalıŕurlarsa depeleğ anları anculayındur cezāsı kāfirlerüđ **18b/1**

eger ***karıŕırsanıuz*** anlarla kardeşlerüğüzdür dinde **21b/1**

2.5.5. Birleşik Fiiller

Birleşik fiiller iki grupta incelenebilir. İlki bir isim ve yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller diğeri ise tasviri fiiller de denilen kendisine -a, -e ; -ı,-i ve -u, -ü zarf fiil eklerinden birisinin getirildiği ikinci fiili almasıyla oluşturulan birleşik fiillerdir.

Birleşik fiil, bir yardımcı fiil ile bir isim veya fiil unsurunun meydana getirdiği kelime grubudur. İsim ve fiil unsuru önce, yardımcı fiil sonra gelir. İsimlerle oluşturulan birleşik fiillerde esas anlamı isim unsuru taşıır. Yardımcı fiillerin anlama etkisi yoktur, yalnızca isim unsurunu fiilleştirir ve onların çekimini sağlar.⁹⁸

2.5.5.1. Yardımcı Fiillerle Yapılan Birleşik Fiiller

Metinde it-, eyle-, ol-, kıl- yardımcı fiillerinin Arapça, Farsça ve Türkçe kelimelere getirilmesi sûretiyle oluşturulan birleşik fiillerin yanısıra yardımcı fiil fonksiyonu ifa etmeyen bazı fiillerin yardımcı fiil şeklinde kullanıldığı da görölmektedir.

Türkçede en işlek yardımcı fiiller her ne kadar et- ve ol- yardımcı fiilleri olsa da Türkiye Türkçesinde kullanımı azalmıŕ olan eylemek yardımcı fiilinin genel itibariyle Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde özeldede incelenen metinde çok daha sık geçtiği görölmektedir.

Yardımcı fiil olmamakla birlikte bul-, dut-, gel-,gör-, var-, vir-, tur-, ur-, fiillerinin oynadığı rol de hemen hemen yardımcı fiillerinki gibidir.⁹⁹

it- ile Yapılanlar

dağı ***üç itmek*** ŕađırlardur dilsizlerdür gözsizlerdür ağlamazlar **16a/2**

⁹⁸ Özkan, age., s.146-147.

⁹⁹ Özkan, age., s.147.

ol- ile Yapılanlar

taḥkīk anlara kim *kāfir oldılar* 2a/1

andan ötürüdür kim *'āṣī oldılar* haddan geçerler 6b/4

daḥı anlar kim *cuhūd oldılar* daḥı *nasāra oldılar* 6b/5

andan *ḳatı oldı* gönülleriniz 7b/3

anların sözi gibi birbirine *beḡdeṣ oldı* gönülleri 12a/4

ol vakt kim *bizār oldı* anlar kim uydılar anlardan uydılar 15b/2

şunlar anlardır kim *toḡru oldılar* daḥı şunlar şakunucılardır 16b/7

farīza olundu sizün üzerünüze *hāzır oldı* birünüze ölüm 17a/1-2

eyle- ile Yapılanlar

dükeli malını *vaṣıyyet eyleye* ḥata eylemeḡ yā yazuk pes *eylük eyleye* 17a/5

daḥı yolu toḡru yoldan daḥı *fark eyleyücidür* her kim hāzır ola sizden 17b/1

size şarluḡ *tamam eyleyesiz* ya'nī ḳazā ile şaḡışın 17b/3

daḥı anuḡ için kim size *şükr eyleyesiz* 17b/4

ḥıyānet eylesiz kendülerünüze pes tevbe vèrdi size daḥı *'afv eyledi* sizden 17b/9

pes imdi *yakınlıḡ eyleḡ* anlara 17b/10

erte vaktinden andan *tamām eyleḡ* orucu geceye deḡin daḥı *yakınlıḡ eylemeḡ* 18a/1

andayuk *bellü eyler* taḡrı āyetlerini ādemler için 18a/3

andan sonra *ifāza eyleḡüz* 'arafatda ḥalk *ifāza eylediḡi* gibi daḥı *istiḡfūr eyleḡün* taḡrıya 19a/9

ḳıl- ile Yapılanlar

eyitdük feriştehlere *secde ḳılın* ādem'e pes *secde ḳıldılar* illā iblis 4a/10

eyitdi ibrahîme iy çalabum *kul* işbu şâr *imîn* dağı *rüşen kul* 12b/9

dut- ile Yapılanlar

ve *menfa'at dutmağ* bir zamana değın 4b/5

dağı anlar kim kâfir oldılar dağı *yalan dutdılar* 4b/8

anuçün kim siz toğrı *yol dutasız* 5b/4

kim kıurban eyleyecek bulmasa üç gün *oruç dutsun* hacc günlerinden 19a/1

dağı *tanuğ dutar* allâh yüreginde olan yamanlığa 19b/6

ur- ile Yapılanlar

mühr urdı tağrı te'âlâ yürekleri üstine 2a/2

bayık tağrı utanmaz kim *ura meşel* ya'nî benzede gâce sivri sinekle 3b/2

getür- ile Yapılanlar

getür- fiilinin metinde bir tek iman getürmek birleşik fiilinde yardımcı fiil olarak kullanıldığı görülmektedir:

dağı kıorkıutmasan *imân getürmezler* 2a/2

eydürler *imân getürdük* tağrıya 2a/4

aldarlar tağrı te'âlâ'ı dağı anlar kim *imân getürdiler* 2a/5

vêr- ile yapılanlar

dağı aşşı eylemeye aña şefâ'at ne dağı anlar *arğa vêrineler* 12b/4

iy çalabumuz eyle biz ikiyi *boyun vêrmış* 13a/2

dağı *tevbe vêr* bize bayık sen tevbe vëricisin 13a/4

2.5.5.2. Tasviri Fiiller

Tasvir fiilleri, fiilerin -a,-e; -ı, -i ve -u, -ü zarf fiil şekillerine özel fiiller eklemek suretiyle oluşturulan fiillerdir..

Bu birleşmede yardımcı fiiller, zarf fiilin anlattığı kılış ve oluşu tasvir eder, onun nasıl, ne şekilde olduğunu veya yapıldığını belirtirler.¹⁰⁰

Tasvir fiilleri süreklilik, tezlik, yaklaşma ve yeterlik (iktidar) fiilleri olmak üzere dört grupta incelenmektedir. Ancak metinde sadece tezlik fiillerine dair iki örnek bulunmuştur.

Tezlik Fiilleri

Tezlik fiilleri **vér-** yardımcı fiili getirilerek yapılır.

vér-:

bayık ben yakınvan **uyuvèrürin** kıgıranuñ ĩmāna kıgırduğunda kaçan okusa beni pes **uyuvèrsünler** baña **17b/5-6**

yaşşıluk birle ya **koıuvèrüñ** anları yaşşıluk birle **22b/8**

Birleşik fiillerdeki isim unsurlarının kökeni

Tercüme metinde geçen isim+yardımcı fiil ile kurulan birleşik fiillerdeki isim unsuru, Türkçe kökenli kelimelerden geldiği gibi Arapça, Farsça, Soğdca kelimelerden de getirilerek onlarla birleşik fiil oluşturulduğu görülmektedir. Kur'an tercümelerindeki yabancı, özellikle Arapça kökenli isim unsurlarıyla yeni bir birleşik yapı türetme durumu, dilin var olan imkânları nispetinde yeni bir dil inşası çabasını ortaya koymasından son derece kayda değerdir.

Metinde **32 adet** Türkçe isim unsuruyla kurulmuş birleşik fiil mevcuttur.

Örnek olarak;

dağı kur'anla **ögüt vérür** size **23a/1**

¹⁰⁰ Özkan, age., s.148.

andan sonra *yüz döndürdünüz 6b/9*

pes ol vaqt kim *aydın eyledi 2b/5*

İncelenen metinde Arapça isim unsuruyla meydana getirilen birleşik fiillerin sayısı **18'dir**. -eyle yardımcı fiilinin bu birleşik fiillerde daha çok kullanıldığı müşahede edilmiştir.

dağı biz *tesbîh eylerken 4a/2*

pes aldı âdem çalabından pes *tevbe vèrdi 4b/5*

dağı *ğark eyledük* fir'avn kavmini ol hâlde **5b/1**

Metinde bir adet Farsça kökenli bir adet de Soğdca kökenli ismin kullanıldığı birleşik fiil bulunmaktadır.

dağı bilürin anı kim *eşikâre eylersiz 4a/9* (Farsça)

her kim hâzır ola sizden ay içinde *oruç dutsun 17b/1* (Soğdca)

2.5.6. İsim-Fiiller

Fiillere -me, -ma, -mak, -mek, -ış, -iş eklerinin getirilmesiyle türetilen ve isim görevinde kullanılan sözcüklerdir. Metinde geçen örnekler -mak, -mek, ve -ış, isim fiil ekleri ile olan isim-fiillerdir.

Hareket ve fiil ismi manası taşıyan masdar eki -mak, -mek şeklinde yazılır.¹⁰¹ Bu isim- fiiller metinde sıklıkla kullanılmıştır.

yèrde dolanacak yèr dağı *göneymek* ve *menfa 'at dutmak* bir zamana değin **4b/5**

dağı *arğa vèrmek* isteñ şabrıla ya'nî tã'atlar üzere **5a/5**

dağı ol namâz uludur ya'nî ağırdu illâ korqucular üzere ya'nî tã'atları üzere yâhüd murâd bundan *orüc dutmağdur 5a/5*

dönderilür katırağ 'azâbdan yana ya'nî *depelemek* yâ ilden *çıkarmağ* ya'nî qurayza kabilesin rusvaylığıyla *depelemek* ve *esir etmek* ve nazîr kabilesin *medine elinden sürmek şam eline* dağı degül tañrı gâfil andan işlersiz **8b/10**

dağı dürüşdi *harâb eylemeginde* şunlaruñ olmadı **11b/8**

¹⁰¹ Timurtaş, age., s.54.

-iş, -iş ekleri çoğunlukla bir hareket veya bir oluş ismi türetilir.

dağı şayrulukda dağı **çal-iş** vağtinde **16b/6**

günlerde **sağ-iş-lanmıŝlara** pes her kim ola sizden şayru yā sefer üzere **17a/8**

2.5.7. Sıfat-Fiiller (Partisipler)

Fiillere -An, -AsI, -mAz, -Ar, -dIk, -AcAk, -mIş, eklerinin getirilmesiyle türetilen ve sıfat görevinde kullanılan sözcüklerdir.

Sıfat fiiller, zaman ve hareket kavramı taşıyan ama isim gibi kullanılan fiil ŝekilleridir. Sıfat fiil ekleri esas olarak geçici isimler yaparlar, ancak kalıcı isimler yaptıkları da olur. Sıfat fiil ekleriyle türetilen kelimeler, fiilerin zamana bağlı sıfat ve isim ŝekilleridir. Bunlar isim gibi çekilebilirler, cümle içinde yalın, çokluk, iyelik veya hal ekleri almış olarak bir isim, sıfat gibi kullanılırlar.¹⁰²

Sıfat fiiller taşıdıkları zaman ifadesine göre üç gruba ayrılırlar.

Geçmiş Zaman İfadeli Sıfat Fiiller

-dUK:

Eski Türkçeden beri yaygın olarak kullanılan ek, Batı Türkçesinde genellikle iyelik ekiyle kullanılış alanına çıkmıştır.¹⁰³ Eski Türkçe’de yuvarlak ünlülü olan bu ek Eski Anadolu Türkçe’sinde de yuvarlak ünlülüdür. Ekten sonra iyelik eki almaktadır.

dağı zıkr eylenüz size **hidāyet vèrdügi** için **19a/8**

pes kaçan arınsalar varuñuz anlara tañrı te´ālā **buyurduğı** yerden **21b/9**

likin muāhaze eyler size **kazandığı** için yüreklerüñüz **22a/3**

-mIş:

Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde ünlü uyumuna tabi değildir. Sıfat fiil yalın haliyle, çokluk eki veya iyelik ekleriyle bağlı bulunduğu cümlelerin fail unsuru olarak

¹⁰² Özkan, age., s.148.

¹⁰³ Özkan, age., s.149.

kullanılabilmektedir. Hal ekleriyle bağı bulunduğu cümlede nesne, yer tamlayıcısı ve zarf gibi görevler alabilmektedir. Kalıplaşmak suretiyle kalıcı isimlerde yapmaktadır.¹⁰⁴

Bu ekte yuvarlaklaşma mevcut değildir düz şekli kullanılmaktadır.

ol kim kıldı sizün için yeri döşek dağı **gögi yapılmış 3a/4**

bayık ol bir şğırdur **yavaş olmuş** degül **7a/10**

dağı eyitdiler hergiz yakmaya bizi od illā günler **şağışlanmış 8a/5**

dağı buluda ğor **olunmuş** gök ile yer arasında **15a/9**

Geniş Zaman İfadeli Sıfat Fiiller

- An:

Geniş zaman ifade eden bu ek yaygın olarak kullanılan partisip eklerinden biridir.

Eski Türkçedeki -gAn şeklinin başındaki ğ ve g'lerin eriyip kaybolması sonucu meydana gelmiştir. Eski Anadolu Türkçesinde hem geçmiş zaman hem geniş zaman ifadesi taşıyan sıfaat fiiller türetmede kullanılmıştır.¹⁰⁵

şükür cemī' **ālemleri yaradan tağırya 1a/2**

dağı ғанuđ dutar allāh **yüreginde olan yamanlığa 19b/6**

tağırı te'ālā bilür size **ğayrlu olanı şerlü olanı** ve siz bilmezsiniz **20b/10**

dağı ol kişiler ki inanurlar **sağı inen kitāba** dağı **senden evvel inen kitāblara 1b/5-6**

-mAz:

Olumsuz geniş zamanı ifade eden sıfat fiil ekidir. Olumlu fiil gövdelerine getirilmiştir.

bayık bilürinğ **görünmezini göklerinğ 4a/8-9**

¹⁰⁴ Özkan, age., s.149.

¹⁰⁵ Özkan, age., s.150.

Gelecek Zaman İfadeli Sıfat Fiiller

-AcAk:

Eski Anadolu Türkçesinde yaygın biçimde isim ve sıfat olarak kullanılmış sonraki dönemde gelecek zaman çekiminin teşekkülünde zaman ekine dönüşmüştür.

mūsā şuya *girecek tonu* anuñ üzerine qomışdı tonuñ aldı kaçdı **6a/6**

pes aqđı andan on iki çeşme bayıq bildi her ādem *içecek yerini* **6a/7**

ne yavuz *dönecek* yērdür ol **12b/11**

sizüñ ‘avratlarıñuz *ekin ekecek yerleriñüzdür* sizüñ **21b/10**

2.5.8. Zarf-Fiiller

Fiillere bazı eklerin getirilmesiyle türetilen ve zarf görevinde kullanılan sözcüklerdir. Zarf- fiiller aynı zamanda birleşik fiil kurulmasını da sağlarlar.

Metinde geçen zarf-fiil ekleri örnekleriyle aşağıda gösterilmiştir.

-yU:

Bu ekin gelmesi ile birleşik fiil de kurulmuştur.

‘iddetleri pes dutuñ anları yañşılıq birle ya *qoyuvēriñ* anları yañşılıq birle **22b/9**

bayıq ben yaqınvan *uyuvēriñ* kığıranuñ imāna kığırdugunda **17b/5**

kaçan oqusa beni pes *uyuvērsünler* baña **17b/6**

-yInA:

dağı başuñuzı yolutmañ *qurban yetişmeyince* **18b/9**

evlenmegün kāfire ‘avratları *imān getürmeyince* bir mü’mine kırnaq yigrekdür
kāfire ‘avratdan eger begenseñüz **21b/3**

dağı evlendürmegün kāfir erleri *imān getürmeyince* bir mü’min qul kişi yigrekdür
kāfirden **21b/4**

hatta özge er *nikāh etmeyince* **22b/5**

-İken:

dağı biz *tesbîh eylerken* dëruz şubhanallâhi ve bihamdihi seniğ ögmekligün ile ya'nî
dağı *taqdîs eylerken* sana **4a/2-3**

ağa kim indürdüm ya'nî qurân *gerçek dutucyken* anı kim sizünledür **4b/11**

dağı siz *nazar ederken* **5b/9**

-yUp:

haqqı bâtıla ya'nî peygamberlerlerüñ bir neçe şıfatın *ikrâr eyleyüp* bir neçe şıfatın
inkâr eylemeñ **5a/2**

2.5.9. Fiillerde Soru

Eski Anadolu Türkçesi'nde fiillere gelen soru eki bugün de olduğı gibi “mI”dır.
Ekin ünlüsü daima düzdür:

eyitdi müsâ *degşürmek mi* istersiz anı **6a/11**

şamâ mı eylersiz kim inanalar size **7b/7**

çalabuñuz qatıñda *anlamaz mısız* **7b/10**

eyit *dutduñuz mı* tañrı qatıñda 'ahdi qavli **8a/6**

2.6. EDAT

Arapça bir kelime olan edat âlet ve vasıta demektir. Onun gramerdeki mânâ ve yerini tesbît ederken de bu aslı mânâsını göz öünde bulunurmak gerekir. Bir gramer kategorisi olarak da edatlar tek başlarına mânâları olmayan bulunduğı cümlede diğerkelime ve kelime grupları ile münasebet kurmaya yarayan âlet sözlerdir.¹⁰⁶

Edatlar mânâları olmayan, sadece gramer vazifeleri bulunan kelimelerdir. Tek başlarına mânâları yoktur. Hiçbir nesne veya hareketi karşılamazlar. Fakat mânâlı

¹⁰⁶ Necmettin Hacıeminoğlu, Türk Dilinde Edatlar, (İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1971) s.5

kelimelerle birlikte kullanılarak onları desteklemek suretiyle bir gramer vazifesi görürler.¹⁰⁷

Metindeki edatlar genel olarak bağlama, çekim ve ünlem edatları başlığı altında incelenmiştir.

2.6.1. Bağlama Edatları

Bağlama edatları kelimedен küçük dil birliklerini, kelimeleri, kelime guruplarını ve cümleleri şekil veya mânâ bakımından birbirine bağlayan, onlar arasında bir irtibat kuran edatlardır.¹⁰⁸

Bağlama edatları metindeki kullanılma oranı düşüldüğünde en fazla kullanılan edat türlerindedir. Metinde Türkçe, Arapça ve Farsça bağlama edatları mevcuttur.

Şart Bildiren Bağlama Edatları

ger:

eger men' olursañuz ihramdan **her neye ger gücünüz yétse 18b/8**

eger:

eger üçüncü boşasa 'avratını 'avrat aña helâl olmaz ol andan şonra **22b/4**

hatta özge er nikâh étmeyince **eger ikinci er boşasa** yazuğ yokdur anlar üstine **22b/5**

birbirini döndermekden **eger bilseler ki** durgursalar tañrı te'âla hüdudını **22b/6**

pes eyitdi haber vèrüh baña şunlar adların **eger olursañuz** gerçekler **4a/5**

hâş âdemlerden ayruğ ârzulañ ölümü **eger olursañuz** gerçekler **9b/9**

¹⁰⁷ Ergin, age., s.477.

¹⁰⁸ Ergin, age., s.477.

Zıtlık Anlamıyla Sınırlama Bildiren Bağlama Edatları

velikin:

dağı zulm eylemediler bize *velikin* oldılar nefslerine zulm eylerler **6a/1**

belki dirilerdür *velikin* bilmezler **14b/3**

dağı mağribden yaña *velikin* eyelük getürdi **16b/2**

likin:

dağı aldamazlar illā kendülerin *likin* bilmezler **2a/6**

dağı menfaatler vardır halka *likin* yazukları ulurağdur **21a/9**

ammā:

anlar kim imān getürdiler bilürler kim bayık ol haqqdur çalablarından *ammā* anlar kim kāfir oldılar pes eydürler ne nesne diler tañrı işbundan mesel eylemekden yaña azdurur anuñıla **3b/4**

Sebeup Bildiren Bağlama Edatları

içün:

her nece kim aydın eyledi anlaruñ *içün* yürüdiler **2b/10**

ol kim kıldı sizüñ *içün* yeri döşek dağı gögi yapılmış ya'nī ev örtüsü gibi **3a/3**

pes dile bizüm *içün* çalabuñdan çıkarısun bizüm *içün* anları **6a/9-10**

Cümle Bağlayıcı Edatlar

ki:

başladum adıyla tañrı *te 'ulānuñ ki* rızkı vericidür **1a/1**

degüllerdür *kañunmuşlardan ki* yahüdiler **1a/7**

dağı ol *kişiler ki* inanurlar saña inen kitāba **1b/5**

Berkitme edatlarından da olan dağı'nın metinde daha çok cümle başı edatı olarak kullanıldığı görülmektedir. “dağı”nın metinde kullanılış yerleri ile ilgili mevzuya 3. Bölüm’de temas edilmiştir.

dağı:

dağı ol vaqt kim eyitdük feriştehlere secde kıluğ âdem’e pes secde kıldılar illâ iblis itmedi *dağı* tekebbürlük eyledi *dağı* oldu kâfir oldu **4a/10-11**

şunlar doğru yol üstinedür çalablarından *dağı* anlar kırtulmuşlardandur **1b/6**

kim:

anlar kim imân getürür kıyâmet olacağına **1b/3**

dağı ba‘zı âdemîlerden *anlar kim eydürler* imân getürdük tañrıya **2a/4**

her *nece kim rûzi vèrinildiler* andan yemiş **3a/10-11**

kimi:

dilermisiz *kimi* dileyesiz peygamberünjüze **11a/4**

nitekim:

dağı kaçan eydülse anlara imân getürünjüz *nitekim* imân getürdiler âdemler eydürler imân getürürüz *nitekim* imân getürdiler **2a/10**

diler misiz kimi dileyesiz peygamberünjüze *nitekim* dilenüdi müsâ ilerüden **11a/4**

hâzırlar iy cuhûdlar ölü *nitekim* hâzır geldi **13a/10**

pes:

ammâ anlar kim kâfir oldılar *pes* eydürler ne nesne diler tañrı işbundan **3b/4**

Sıralama ve Atıf bildiren bağlama Edatları

yā:

anuñçün kim anılayasız ya'nī diliyle *yā gönüyle* 7b/3

getürevüz yigrek andan *yā ancılayın bilmedüñmi* 11a/1

yāhūd:

ya'nī tā'atları üzere *yāhūd* murād bundan orüc dutmağdur 5a/5

ile:

anuñçün kim siz 'azābdan şaķınasız *'ibādet ile* 3a/3

pes eyitdük ur *'aşāñ ile daşı* 6a/6

da-de, dañı :

Kuvvetlendirme görevi ile kullanılan *da, de* yerine metinde *dañı* kullanılmıştır.

taħķīķ anlara kim kāfir oldılar berāberdür üstlerine anları ķorķutsan *dañı* ķorķutmasan imān getirmezler 2a/1

Atıf Bağlama Vavı

U:

bu ķurān ya'nī haķķ olduğına şekk ü gümān yoğdur 2.ayet

2.6.2. Çekim Edatları

Çekim edatları, bağlı olduğu isimle cümledeki diğer unsurlar arasında zaman, mekân, cihet, tarz, sebep, benzerlik, başkalık v.b bakımdan çeşitli ilgiler kuran kelimelere denir.¹⁰⁹

Eski Anadolu Türkçesinde yaygın olarak kullanılan çekim edatlarına metinden örnekler aşağıdaki gibidir:

Benzetme Bildiren Çekim Edatları

gibi:

ya 'nî putlar severler anları tañrı sevmegi **gibi 15a/11**

anlar te 'addî eyledükleri **gibi** üstünüze tañrıdan **18b/5**

andan sonra ifâza eylenüz 'arafatda halk ifâza eylediği **gibi 19a/10**

Sebep Bildiren Çekim Edatları

içün:

her nece kim aydın eyledi anların **içün** yürüdiler **2b/10**

ol kim kıldı sizün **içün** yeri döşek **3a/3**

pes dile bizüm **içün** çalabuñdan çıkarısun bizüm **içün** anları **6a/9-10**

-dAn ötürü:

kim kâfir oldılar indürdi tañrı **hasedden ötürü 9a/9-10**

dañı ıldurum ıldıramak kılurlar barmağların kulakları içine **odlardan ötürüdür 2b/9**

¹⁰⁹ Zeynep Korkmaz, Türkiye Türkçesi Grameri: Şekil Bilgisi, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2009, s.1052.

çün:

dağı ayırıcı *anuçün* kim siz toğrı yol dutasız **5b/4**

İstisna Bildiren Çekim Edatları

illā:

dağı degül *illā* güman eylerler **8a/2**

dağı ol vağt kim dutduğ benī isrā'ıl 'ahdını kim tapmayasız *illā* tağrıya **8a/11**

dağı olmaya kāfir aña *illā* tā'atdan çıkıcılar **10a/6**

Berberlik Bildiren Çekim Edatları

birle, bile, ile:

“birle” Eski Türkçe, Karahanlı, Harezmi, Çağatay, Kıpçak, ve Batı Türkçesinin Eski Anadolu Türkçesi dönemi sahalarında çok kullanılan bir çekim ve bağlama edatıdır. Radolff kelimeyi bir-le şeklinde ifade etmektedir. Beraberlik ve birlikte olma manası içerdiği için en uygun izahın bu olduğu düşünölmektedir.¹¹⁰

tağrı te'ālānuđ buyruğı *birle* artuğdur dereceyle **22a/9**

pes dutmağ gerekdür *yahşılık birle* ya şalıvermek gerek *ihsān birle* **22a/11**

pes her kim *bile* vaşıyyeti eyleyenden ya'nī dükeli malını vaşıyyet eyleye **17a/5**

Yer ve Yön Bildiren Çekim Edatları

Çekim edatlarının birçoğu yer ve yön ifade etmek amacı ile kullanılır.

üzere, üzre:

indürdük kulumuz *üzre* getürüğ bir süre anuğ gibiden **3a/6**

¹¹⁰ Necmettin Hacıeminoğlu, Türk Dilinde Edatlar, (İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1971) s. 22

pes her kim uyarsa toğrı yoluma yokdur ęorđu anlaruğ *üzre 4b/7*

Sınırlandırma ve Bitim İfadesi Taşıyan Çekim Edatları

-A dek:

ya yalunız ęaldılar *şeytānlara dek* eyitdiler **2b/1**

-A degin:

ve menfa‘at dutmak *bir zamana degin 4b/5*

tamām eyleğ orucı *ęeçeye degin 18a/1*

tā:

hergiz inanmayavuz sağa *tā* görevüz tağrıyı āşikāre **5b/8**

açdı tağrı sizüğ üzerüñüze *tā* huccatlaşalar sizüğ ile **7b/10**

tā şatun alalar anuğıla az bahāya az dünyāligile **8a/4**

-dan şoğra, -den öğdin :

Bu edatlardan “-dan şoğra” edatı metinde 17 yerde geçmekte olup -den öğdin edatına ise metinde sadece bir defa rastlanmıştır.

“İncelediğimiz Türkiye Türkçesi gramerlerinin hepsinde -DAn sonra, -DAn önce yapısı içinde yer alan sonra ve önce kelimeleri, söz dizimindeki anlam özellikleri ne olursa olsun çekim edatı kategorisi içinde değerlendirilmektedir.”¹¹¹

andan ęatı oldı göñüllerüñüz *şundan şoğra 7b/3*

yazuğ yokdur üstüñüze eđer boşasañuz ‘avratları cimā‘ *eylemezden öğdin 23b/11*

¹¹¹ Leyla Karahan, “Sonra, Önce” Kelimelerinin Edat Kategorisindeki Durumu, *Dil Araştırmaları, Sayı:1* Uluslararası Türklük Araştırmaları Sempozyumu, 25-27 Nisan 2007,Erzurum, (Ankara: 2007), s.39.

2.6.3. Ünlem Edatları

Ünlem edatları, çağırma ve seslenmeleri, his ve heyecanları; korku, sevinç, keder, ıstırap, nefret, hayıflanma, şaşkınlık, acıma gibi ruh hallerini; yasaklama, tasdik, red, gösterme, sorma gibi anlatım biçimlerini ifade eden edatlardır.¹¹²

Metinde geçen ünlem edatları aşağıda örnekleri ile verilmiştir.

İşaret İfadesi Taşıyan Ünlem Edatları

Eski Anadolu Türkçesinde işaret edatları uş, uşda ve uşbu/işbu'dur.

Metinde tek bir örneği bulunmaktadır.

işbu:

işbu oldur kim rüzī vērini **3a/11**

Hitap İfadesi Taşıyan Ünlem Edatları

Bu edatlar bir seslenme, hitap etme görevi ile kullanılan edatlardır.

İy:

İy ādemīler yiñ andan kim yeredür helāl aru **15b/11**

dañı sizüñdür beñdeş şaqlamak içinde rahmetleri *iy* uşlar isleri **17a/1**

yā:

yā muḥammed şoralar saña ne nesne nafaқа ederler eyit *yā muḥammed* her ne kim nafaқа eylesenüz ḥayrdan **20b/6**

yā muḥammed saña soralar süci içmekden **21a/7**

eydür *yā* rabbenā vēr bize **19a/11**

¹¹² Ergin, age., s.349.

Teessür İfadesi Taşıyan Ünlem Edatları

Bu edatlar hayıflanma, acı ve üzüntü gibi duyguları ifade eden edatlardır.

Metinde tek bir örneği bulunmaktadır.

Vay:

vaydur anlara kim yazarlar kitâbı **8a/2**

dağı *vaydur* anlara andan ötürü kim kesb eylerler **8a/4**

Soru İfadesi Taşıyan Ünlem Edatları

Bu edatlar *ne, nice, nişe, neden, nite, niçün, 'aceb, kanı, kanda, kandan* gibi edatlardır.¹¹³

ne:

anlar kim kâfir oldılar kitâb ehlinden *ne* dağı müşriklerden **10b/10**

nite:

nite kâfir olursız şol hâlde kim ölüler idünüz **3b/8**

2.7. SÖZ DİZİMİ

Yan yana dizilen kelimeler, ya yargı bildirerek cümleyi, ya da varlık, kavram ve hareketleri karşılayarak kelime gruplarını meydana getirirler. Bu diziliş belirli kurallara dayalı bir diziliştir.¹¹⁴

Söz dizimi kuralları elbette her dilde farklılıklar gösterir. Fakat yapısal açıdan bir takım benzerlikler gösterebilmektedir. Metnin asıl dilinin Arapça olması

¹¹³ Özkan, age., s.132.

¹¹⁴ Leyla Karahan, *Türkçede Söz Dizimi*, (Ankara: Akçağ Yayınları, 2015), s.9.

hasebiyle Türkçenin söz dizimi gözetilmediği için müstakil cümleler oluşmasa da söz öbeklerini tesbit etmek mümkün olmaktadır.

Türkçe söz dizimine uygun görülebilen bazı söz öbekleri tamlamalar, isim-fiil aşağıdadır:

2.7.1. İsim Tamlamaları

İyelik ekli bir isim unsuru ile iyeliğin işaret ettiği bir başka isim unsurunun bir araya gelerek oluşturduğu söz öbekleridir.

İki isim unsuru aitlik, içinde bulunma, sınırlandırma, belirtme vb. anlam ilgileri çerçevesinde birbirine bağlanır.¹¹⁵ İncelenen metinde geçen isim tamlamaları örnekleri aşağıda verilmiştir.

2.7.1.1. Belirtili İsim Tamlaması

Tamlama içerisindeki iki isim unsurunun da tamlama eki aldığı tamlamalardır. Birinci isim unsuru ilgi hali eki almaktadır.

Metinde geçen örnekler şu şekildedir:

satun almañ *benüm ayetlerümle* az baha **5a/1**

iy cuhūdlar dökmeñ *biribirinüzüñ kanlarını* **8b/3**

ya' nī *peygamberlerlerün bir neçe şifañın* ikrār eyleyüp bir neçe şifañın inkār eylemeñ **5a/2**

Belirtili isim tamlamasının unsurları yer değiştirebilmektedir.

pes degül *cezāsı ol kişinün* işler **8b/8**

2.7.1.2. Belirtisiz İsim Tamlamaları

Belirtisiz isim tamlamalarında tamlayan ve tamlanan unsurlarından sadece tamlanan ek almaktadır. Tamlayan ilgi eki almamaktadır.

Metinde geçen belirtisiz isim tamlamasına örnekler aşağıda verilmiştir:

¹¹⁵ Karahan, age., s.42.

dağı ögrede size kitāb ya'nī *ḳur'an* dağı hikmeti ya'nī *ḳur'ān aḥkāmin* 14a/11
iy ol kişiler ki īmān getürdiler girünüz *islām dīnine* 19b/11
bayık ol bir şığırdur yavaş olmuş degül ya'nī *ḫolāb öküzi* degül 7a/10
dağı bayık bir nécesi oldur kim aşığa ener *ḫaḡ depesinden taḫrı ḳorḳusundan* 7b/6
dağı anlamazlarmı kim ya'nī taḫrı te'ālā bildirdi bize *muḫammed şıfatların* 7b/11
yeri döşek dağı gögi yapılmış ya'nī *ev örtüsü* gibi dağı indürdi 3a/4

2.7.2. Sıfat Tamlamaları

Bir isim unsurunun önüne onunla ilgili bilgi vermek, onu belirtmek ya da nitelemek için gelen sıfatlarla oluşan söz öbekleridir.

Metinde geçen sıfat tamlamalarından örnekler aşağıda verilmiştir:

dağı anlaradur *ulu 'azāb* 2a/3

beḫdeşsiz yaraducı gökleri dağı yeri 12a/1

dağı ol vaḫt kim şālū eyledük müsāya *ḳırḳ gece* 5b/2

pes aḳdı andan *on iki çeşme* 6a/7

dağı işlediler *eyü işler* şunlar uçmak isleridür anlar 8a/9

bayık *ḫoḡrı yolu* taḫrınıḡ ol *ḫoḡru yoldur* 12a/7-8

2.7.3. Sıfat-Fiil Öbeği

Sıfat fiil öbeği sıfat fiil eklerinden birini almış olan bir kelime ve ona bağılı olan diğer kelimelerle oluşan söz öbeğidir.

dağı ḫanuḳ dutar allāḫ *yüreginde olan yamanlıḡa* 19b/6

ben ḳılıcıvan seni *ādemler için uyası kişi* 12b/5

varunuz anlara *taḫrı te'ālā buyurduḡı yerden* 21b/9

sizün 'avratlarunuz *ekin ekecek yerlerünüzdür* 21b/10

2.7.4. İsim-Fiil Öbeği

Bir hareket ismi (hareket ismi -mAk, - mA, -İş ekleri ile yapılır) ile ona bağlı tamlayıcı veya tamlayıcılardan kurulan¹¹⁶ söz öbeğidir.

Metinde bu öbeğe örnekler şöyledir:

kaşd eyleseler 'avratlarını boşamağa tanrı te'ālā işidicidür bilicidür **22a/5**

dağı dürüşdi ***harāb eylemeginde*** şunlaruñ olmadı **11b/8**

yazıldı üstünüze ***şavaş eylemek*** kâfirlerle **20b/9**

2.7.5. Zarf-Fiil Öbeği

Bir zarf-fiil ile ona bağlı tamlayıcı veya tamlayıcılardan kurulan bir söz öbeğidir.¹¹⁷

Tercüme metninde zarf- fiil ile kurulmuş olan söz öbeklerine rastlanmıştır. Örnekler aşağıdaki gibidir.

eger begensenüz dağı evlendürmegün kâfir erleri ***imān getürmeyince*** **21b/4**

hatta özge er nikāh etmeyince eger ikinci er boşasa yazuk yokdur anlar üstine **22b/5**

dağı kaşd eylemenüz kâbīn kıymağa ***iddet tamam olunca*** **23b/9**

peygamberlerleruñ bir neçe şıfatın ***ikrār eyleyüp*** bir neçe şıfatın inkār eylemeñ **5a/2**

pes dutdı sizi ol kim geldi göyündürdi sizi dağı ***siz nazār ederken*** **5b/9**

2.7.6. Edat Öbeği

Bir isim unsuru ile bir çekim edatının biraraya gelmesi ile vücut bulan kelime öbeğidir. Öbekte isim unsuru başta çekim edatı sonda bulunur.¹¹⁸Metinde geçen birkaç örnek aşağıda zikredilmiştir.

andan sonra ifāza eyleñüz 'arafatda halk ***ifāza eyledügi gibi*** **19a/9**

aruduñ evümi ***tavaf eyleyüciler için*** dağı ***anda tırucılar için*** dağı ***rükü ' eyleyüciler için*** dağı ***secde eyleyüciler için*** **12b/8**

¹¹⁶ Karahan, age., s.55.

¹¹⁷ Karahan, age., s.57.

¹¹⁸ Mustafa Özkan, Veysi Sevinçli, *Türkiye Türkçesi Söz Dizimi*,(İstanbul:3F Yayınevi, 2008),s.50

andan katı oldu gönülleriniz şundan sonra *pes ol gönüller taşlar gibidir 7b/3-4*

2.7.7. Bağlama Öbeği

Bağlama edatlarıyla birbirine bağlanmış iki veya daha fazla isim unsurunun meydana getirdiği söz öbeğidir.¹¹⁹

Tercüme metinde bu söz öbeğine oldukça sık rastlanılmıştır.

biz tesbîh eylerken derüz *şubhanallâhi ve bihamdihi* seniñ *ögmekligün ile* ya'nî dahı taqdîs eylerken **4a/3**

dahı *göneymek ve menfa'at dutmaq* bir zamana degin **4b/5**

bâtil oldu 'amelleri *dünyâda ve âhiretde* **21a/4-5**

pes eyitdük *ur 'aşâñ ile daşı* eyitmişler kim âdem ol daşı uçmaqdan çıkmışdı **6a/6**

bayıq *ol haqqdur çalablarından ammâ anlar kim kâfir oldılar* **3b/3-4**

dahı eyitdi *cuhûdlar degil nasrâniler* nesne üzere **11b/3-4**

2.7.8. Unvan Öbeği

Bir şahıs ya da varlık ismiyle bir unvan veya akrabalık isminden kurulan söz öbeğidir.¹²⁰

Metinde geçen unvan öbekleri metnin kutsal bir metin olması hasebiyle daha çok saygı ve hürmet içeren ifadelerle kurulmuştur.

dahı anlamazlarmı kim ya'nî *tañrı te'âlâ* bildirdi **7b/11**

eyit eger olursa sizün şonrağı sarây *tañrı te'âlâ katında* **9b/8**

bir bölüğün yalan dutduñuz ya'nî *'isâ ve muhammed 'aleyhime's-selâm* **9a/4**

¹¹⁹ Karahan, age., s.65.

¹²⁰ Karahan, age., s.68.

2.7.9. Ünlem Öbeği

Bir ünlem ile bir isim unsurunun biraraya gelmesi ile oluşan söz öbeğidir.¹²¹ Metinde geçen örnekler şu şekildedir:

iy ādemler tapuñ çalabuñuza **3a/2**

yā muḥammed şorarlār saña muḥarrem aylarda şavaş varmıdur eyit *yā muḥammed*
ol şavaş vardur dañı azdurmağ ḥalkı tañrı yolından **20b/11**

iy ya ḳūb oğlanları anuñ ni‘metümi **4b/9**

¹²¹ Karahan, age., s.70.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

METNİN DİLİ HAKKINDA BAZI TESPİTLER

Bu bölümde ses ve şekil özellikleri incelenen tercümenin dikkat çeken bazı hususları metinden örneklerle izah edilmeye çalışılmıştır. Tespitler dört ana başlık (isim, fiil, edat ve bağlaç) altında yapılarak bir düzen içerisinde sunulmaya gayret edilmiştir.

3.1. İSİM

3.1.1. Tercümede Hâl Ekleri-Harf-i Cer İlişkisi

Hâl ekleri isme gelerek isme yön veren ona fonksiyon katan eklerdir.

*“Hal ekleri tam mânâsiyle çekim ekleridir. İsimlerin çeşitli münasebetlerini ifade eder; onların teklik, çokluk ve iyelik şekillerini çeşitli kullanım sahalarına çıkarırlar. Kelimede kendilerinden sonra ancak soru eki bulunabilir. Şümulleri çok fazla olan eklerdir.”*¹²²

“Fiil, isim kök veya gövdelerine gelerek bağlı oldukları kelime gruplarına göre kelimeler arasında durum (hâl), iyelik, çokluk, zaman, kişi ilişkisi kuran birimlere çekim ekleri” denir.¹²³

Harfi cerler ise Türkçedeki çekim eklerine karşılık gelmektedirler. *“Harfi cer denilen edatlar isimlerden önce bulunup onları kesreli (-i) okutan edatlardır.”* *“Harfi cerler Türkçenin son çekim edatlarına ve isim çekim eklerine karşılıktırlar.”*¹²⁴

¹²² Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, (İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1986), s.172.

¹²³ Türkçe Sözlük, (Ankara: TDK, 2005), s. 407.

¹²⁴ Faruk K. Timurtaş, *III Osmanlı Türkçesi Grameri*, (İstanbul: Alfa Basım Yayım 2011), s. 229.

Kur'an tercümesinde mütercimın bazı harfî cerlerle oluşan kelime öbeklerine Türkçede kullanıldığı şekli ile bir karşılık vermek yerine harfî cerin Arapça anlamını birebir tercüme ettiği görülüyor, hiç şüphesiz bu durum anlamını bozmamak adına ciddi bir hassasiyet gösterildiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca dilde farklı ifade tarzlarının gelişmesine bir katkısı olduğu söylenebilir.

Örnek olarak:

dağı zıkr eyle tağrı te‘ālā’yı neçe günlerdeki şayılmışdur pes kim tız iste iki günde yazuk yokdur anuñ *üstine* dağı kim gèrü kıalsa yazuk yokdur anuñ *üstine* ol kimseler ki taqvä üstindedür **19b/3-4** ayetteki iki “*üstine*” arapça “*aleyhi*” harfî cerleri karşılığında kullanılmıştır. İkisi de “yazuk yokdur anuñ *üstine*” ibaresinde kullanılıyor. Bu ibareyi Türkçede o günkü ifade şekliyle “*yazuk yoktur ana*” gibi söylemek mümkündür. Bu harfî cerin karşılığı olarak “*üstine*” tâbirini kullandığı anlaşılmaktadır.

dağı kaçan êrseler anlara kim imân getürdiler eyitdiler inanduk dağı kaçan geçdiler ya yaluñız kıaldılar *şeytānlara dek* eyitdiler (reisleri beş kişilerdi) bayık biz sizünlevüz ya‘nī cuhūdlarun degilüz **2b/1**

Ayetteki “*şeytānlara dek*” yapısı (şeytanlarıyla) anlamında olup vâsıta hâli eki kullanılabilecekken “*ilâ*” (a, e) harfî cerinin anlamına uygun bir şekilde tercüme edilmeye çalışılmıştır.

dağı ol kişiler ki şeksüz inanurlar şunlar doğru yol *üstinedür* çalablarından dağı anlar kırtulmuşlardandur **1b/7**

“şunlar doğru yol üstinedür” burada harfî cer (على) olmasından mütevellit Türkçedeki kullanımdan farklı bir hâl eki görülmektedir.

evlenmegün *kāfire* ‘avratları imân getürmeyince bir mü‘mine kırnağ yigrekdür kāfire ‘avratdan **21b/2**

“evlenmegün kāfire avratları imân getürmeyince” de “kāfire avratları” ibâresi “kāfire avratlarla” şeklinde ifade edilebilirdi. Türkçe’de vâsıta hâliyle kullanılan bir yapı olan “biriyle evlenmek” metnin aslında harf-i târifli kullanılmasından dolayı belirtme hâli ekiyle kullanıldığı görülmektedir.

3.1.2. “İs” ve “İssi” Üzerine

Eski Türkçede “ıdı” olan sahiplik anlamındaki kelime zamanla ıdı>ıyı>iyi>iii>Î şeklinde geliyor Î+sı veya ıı+sı insan zihni tek sesli kelime mi olur diye iyelik ekinin s’sini kelimedeki bulaşık bırakıyor ve kelime “is” halini alıyor. Bu kelimenin bir sonraki merhalede “ıssı” olduğu düşünülmektedir. Günümüzde de “ıssız” şekli kullanılmaktadır.

13. Asır şairi olan Yunus Emre’nin kelimeyi “ıssı” (Bostan ıssı kakıdı, der ne yersin kozumu) olarak kullandığı bilinmektedir. “ıssı” bostan sahibi anlamında kullanılmıştır. Metinde geçen “is” kelimesinin “ıssı” dan önceki bir tarihte kullanılıyor olması metnin tarihen önce olması ihtimalini kuvvetlendirmektedir.

Metinde geçen “is” ve “ıssi” kelimelerinde “i” vokali kullanılmıştır. Bu okuma kelimelerde س harfinin kullanılmasına bağlı olarak tercih edilmiştir. Kelimeler, Arapça asıllarıyla karşılaştırılarak anlam olarak hangi kavrama karşılık geldiği tespit edilmeye çalışılarak örnekleriyle anlatılmıştır.

İsleri - Ashab (اصحاب) (ehli) anlamında kullanılan ayetler

şunlar *od isleridir (ateş ehlidir)* anlar anuñ içinde ebedî kalıcılardur **8a/8**

dağı işlediler eyü işler şunlar *uçmak isleridir (cennet ehlidir)* **8a/9-10**

dağı korkuducu dağı sorunulmayasın *şamu islerinden (cehennem ehlinden)* **12a/6**

İsler أولي الألباب (malik olma) anlamında kullanılan ayet

dağı sizüñdür beñdeş şaklamak içinde rahmetleri *iy uşlar isleri* anuñçün kim siz şakınasız ya’nı kıan dökmekden **17a/1**

Ayette “iy uşlar isleri” ndeki “isleri” kelimesi Arapça أولي kelimesine karşılık olarak kullanılmış olup anlam olarak ey akıl sahipleri, ey derin kavrayış sahipleri diye tercüme edilir. İs burada sahiplik bildirmektedir.

أولي الألباب ibaresi metinde iki yerde geçmektedir. İlki yukarıda bahsedilen “iy uşlar isleri” diye tercüme edilen **17a/1**, bir diğeri aynı ibare **19a/6**’da “iy ‘akıl ögen kişiler” diye tercüme edildiği görülmektedir. “elbab” kelimesine karşılık birinde

“akıl” diğeriinde “us”u kullanmış olduğu görölüyor. Yalnız ilkinde “isleri” sahipleri anlamı verilmek istenirken ikinci ayette akıl ögen kişilerden yani akılı öven metheden, onu önde tutan kişilerden bahsedilmektedir.

İssi (malik olma) anlamında kullanıldığı ayetler

dağı ataya anaya eylük eylemek dağı ***hışımlık issine 8a/11***

Bu ayette geçen “hışımlık issine”daki “issi” kelimesi Arapçadaki ذى kelimesinin karşılığı olarak kullanılmış olup yakınlara, akrabalara, hısımlara sâhip ve mâlik olma anlamında kullanılmıştır. Somut bir mülkiyet ifade etmektedir.

dağı tanrı ***eylük issidür*** ulu **10b/11**

Yukarıdaki ayette geçen “eylük issidür” deki “issi” Arapçadaki ذو kelimesine karşılık, iyilik sâhibi lütuf sahibi anlamında soyut bir mülkiyeti vurgulamak için kullanılmıştır.

pes eger zillate düşersiz size âyetler geldükden sonra pes bilünüz kim tanrı te‘âlâ ‘azîzdür ***hikmet issidür 20a/2***

Ayette geçen “hikmet issidür” arapça حکيم kelimesine karşılık hakîm, hüküm ve hikmet sahibi anlamlarında kullanılmıştır.

bilmedün mi bayık şükri anuğdur pâdişahlığı göklerin dağı yérün yokdur sizün tânırdan ayruk hiç ***iş issisi*** ne dağı arka vèrüci **11a/3**

“İş issisi” Arapça ولي dost kelimesi yerine kullanılmış olup iş sahibi anlamına gelmektedir. Tercümede, “velî” kelimesini karşılamak için kullandığı “iş issisi” kelimesinde “ bir kimsenin işini üzerine alan, onun sorumluluğunu üstlenen” bir kişiye işaret etmektedir.

“ is” ve “issi” kelimelerinin metindeki örneklerinde iki temel anlam çerçevesinde bir araya geldiği görölüyor.

“is” kelimesinin metinde daha çok bir yerin ya da bir şeyin ehli olma durumunu karşılamış olduğu görölüyor.

Od isleri; Ateş ehli

Tamu isleri; Cehennem ehli

Uçmak isleri; Cennet ehli, örneklerinde olduğu gibi.

“issi” ise metinde bir şeye soyut veya somut sahip olma, kendi mülkiyetinde bulundurma gibi anlamlara gelmektedir.

hikmet issi; fazl sahibi olma

hısum issi;; yakınlarla akrabalara sahip olma

eylük issi; ihsan iyilik sahibi olma.

3.2. FİİLLER

3.2.1. Metinde Geçen Zaman Eklerinin Farklı Kullanımı Üzerine

Eski Anadolu Türkçesinde bazı zaman eklerinin esas işlevlerinin yanı sıra diğer zaman eki fonksiyonlarının yerine de kullanıldığı görülmektedir. Bu başlık altında zaman ekleri arasındaki geçişken yapı metinden geçen örneklerle irdelenmeye çalışılmıştır. Yazıda herhangi bir vurgulama veya tonlama olması mümkün olmadığından metin üzerinden bu geçişkenliği ispat etmek elbette güç olmaktadır. Bunun için öncelikle zaman ekleri arasındaki bu anlam kaymalarını belirlemek üzere metnin aslının Arapça olması hasebiyle tercüme edildikleri kelimenin Arapçasına bakılarak o dildeki manası gözetilmiştir. Karşıladığı anlamın Türkçedeki anlamla örtüşüp örtüşmediği tespit edilerek kastedilenin geniş, gelecek, ya da şimdiki zaman mı veya emir kipi mi olduğu üzerine akıl yürütülerek bir neticeye ulaşılmaya çalışılmıştır.

3.2.2. Gelecek zamanın durumu

Türkiye Türkçesinde gelecek zamanın ifadesi fiillere getirilen eklerle sağlanmaktadır.

Ergin “ *Bu ekler de hem şekil hem zaman ifade eden eklerdir. Şekil olarak bildirme, zaman olarak da gelecek zaman ifade ederler. Yani bu ekler hareketin gelecek zamanda olacağını bildirirler.*”¹²⁵

Gelecek zamanı ifade etmek üzere fiillerde kullanılan gelecek zaman kipiyle ilgili olarak da Korkmaz, “*-AcAk ekiyle karşılanan gelecek zaman kipi, henüz gerçekleşmemiş bulunan; ancak fiilin gösterdiği oluş ve kılışın gelecekteki bir zaman kesiminde mutlaka gerçekleşeceğini bildiren bir kiptir. Yapılacak iş nihayet halinde olsa bile, gerçekleşmesinde kesinlik bulunduğu için bu ekle kurulan gelecek zaman kipinde bir kesinlik vardır. Bu görev ekin aslı görevidir.*”¹²⁶

Eski Anadolu Türkçesinde bu ekin -IsAr olduğu görülmektedir. Özkan, “*Eski Anadolu Türkçesinde umumi gelecek zaman eki -isar, iser'dir. Bu ek Eski Türkçe devresinde ve bugün bulunmamaktadır. Eski Türkçe devresinde gelecek zaman için , -gay, -gey,-taçı,-teçi ve -çı,-çi ekleri kullanılmaktaydı.*”¹²⁷

Tercüme metin bir Eski Anadolu Türkçesi metni olmasına karşın gelecek zaman eki olan -IsAr hiç kullanılmamıştır. Gelecek zaman anlamını verebilmek üzere ve o zamanın ifadesine olan ihtiyacın bir tezahürü olarak ise geniş zaman ve istek eki kullanılmıştır.

Türkiye Türkçesinde zaman eklerinin kendi işlevleri dışında da kullanıldığı bilinmektedir. Bu işlevler kimi zaman vurgulamalar ve tonlamalarla kendini belli ettiği için birbirinden ayırmak gayet güç olabilmektedir.¹²⁸

Eski Anadolu Türkçesinde ise zaman eklerinin fonksiyonel kullanımları metinler üzerinden tespit edilmeye çalışıldığı için belirlenmesi zorlaşmaktadır.¹²⁹

Gürer Gülsevin makalesinde¹³⁰ “*Bu dönemin fiil zaman ve kipleri, fonksiyonları bakımından gereği kadar incelenebilmiş değildir. Daha ziyade, gramerlerde, eklerin şekilleri ve genel görevleri verilmektedir. Kaldı ki, henüz Türkiye Türkçesi (=TTK)*

¹²⁵ Ergin, age., s. 294.

¹²⁶ Zeynep Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri: Şekil Bilgisi* (Ankara: TDK, 2009) s. 558, 559.

¹²⁷ Mustafa Özkan, *Türk Dilinin Gelişme Alanları Ve Eski Anadolu Türkçesi*, (İstanbul: Filiz Kitapevi, 2010), s.137.

¹²⁸ Gürer Gülsevin, *Eski Türkiye Türkçesinde “İstek Kipi” Üzerine*, 1999, İstanbul, TDK-Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü, Osmanlı Türkçesi Öncesi: Eski Türkiye Türkçesi Toplantısı.

¹²⁹ Gülsevin, age.

¹³⁰ Gülsevin, age.

gramerlerindeki zaman ve kipler de doyurucu açıklama ve sınıflandırmalara kavuşturulmuş sayılamaz” diyerek aslında o dönem içerisinde bu yapılara dair net sınıflandırmaların olmayışının altı çizmiştir.

3.2.3. İstek ve Geniş Zaman Eklerinin İşlevsel Kullanımı

Eski Anadolu Türkçesinde bu iki ekin aslî fonksiyonları dışında kullanıldığı bilinmektedir. Metinde geçen istek ve geniş zaman eklerinin başka zaman eklerinin yerine kullanıldığı tespit edilerek örnekleriyle açıklanmaya çalışılmıştır.

Bilindiği üzere Eski Anadolu Türkçesinde şimdiki zaman için özel bir ek yoktur.

“Eski Anadolu Türkçesinde şimdiki zaman için özel bir ek yoktur. Bugün kullanılan -yor < yorır eki henüz Eski Anadolu Türkçesinde kullanılmamaktadır. Bu kip genellikle geniş zaman ekleri ile bazan da -a/-e istek ekiyle karşılanmıştır.”¹³¹

Metinde o dönemde kullanılan -IsAr gelecek zaman ekinin de olmadığı görülüyor. Metinde istek ve geniş zaman eklerinin işlevli kullanımlarından bu zamanlara ihtiyaç duyulduğu görülebiliyor. Bu eklerin farklı işlevlerle kullanılması bu ihtiyacı belirli ölçülerde karşılamıştır. Ayrıca eklerin bulunmayışı bu metnin müstakil eklerin kullanımından önce yazıldığına bir göstergesi olarak düşünülebilir.

3.2.3.1. İstek Ekinin Farklı İşlevleri Üzerine

İstek ekinin farklı işlevlerde kullanımı metinde dikkati çekmektedir. İncelenen tercümede her ne kadar Eski Anadolu Türkçesi gelecek zaman eki -Isar olsa da kullanılmamıştır ya da metin bu ekin oluşumundan önce istinsah edilmiştir. Onun yerine istek eki metinde 17 yerde gelecek zaman anlamı vermek üzere kullanılmıştır.

Tercümede istek ekinin 19 yerde geniş zaman 3 yerde ise emir kipi işlevinde kullanıldığı tespit edilmiştir. Aşağıda örnekleri üzerinde durulmuştur.

İstek Ekinin İşlevsel Kullanımı:

Geniş Zaman	19
Gelecek Zaman	17
Emir	3

¹³¹ Özkan, age., s.138

3.2.3.1.1. Geniş Zamana Matuf İstek Eki Kullanımı

Tercümede geniş zamanı ifade etmek için yer yer istek eki kullanıldığı görülmektedir.

“-a,-e istek eki ile kurulan geniş zaman, kesin geniş zamandan ziyade, şimdiki zamana ve gelecek zamana kayan bir geniş zamandır.”¹³² Metinde geniş zaman ifadeli 19 adet istek eki kullanımı tespit edilmiştir.

“dağı yakın olmañ işbu ağaca ya'nī buğday ya incir ya üzüm ağacı pes **olaşız** (**olursunuz**) zālımlardan” **4b/2**

“dağı **bulasın** (**bulursun**) anları harīşrağı ādemlerūñ dirlik üzere” **9b/11**

“sevdi çok kitāb ehlinden kim **döndürel** (**döndürürler**) sizi imānuñuzdan sonra kāfirleri hāsed eylemekden kendüleri katında andan sonra kim bellü oldı” **11a/6**

3.2.3.1.2. Gelecek Zamana Matuf İstek Eki Kullanımı

İstek ekinin çalışılan metinde gelecek zaman eki yerine de kullanıldığı görülmektedir. Eski Anadolu Türkçesi ile yazılmış metinlerde istek eki gelecek zaman gösterme görevi bakımından canlılığını sürdürmektedir.¹³³ Metinde 17 adet istek eki kullanımının gelecek zaman ifadeli olduğu tespit edilmiştir. Örnek olarak:

dağı hergiz **hoşnuz olmaya** (**hoşnuz olmayacak**) senden cühūdlar **12a/6**

bizden andayuk **göstere** (**gösterecek**) anlara tañrı ‘amellerini pişmanluğlar anlar üzere **15b/5**

ol kişiler kim and içerler ‘avratlarından ki **cima ‘eylemeyeler** (**cima ‘eylemeyecekler**) sağışlamak gerek dört ay eger andlarından dönseler **22a/4**

likin korksalar kim **durğurmayalar** (**durğurmayacaklar**) tañrı te‘ālā hudūdunı pes eger bilseñüz ki **durğur eylemeyeler** (**durğur eylemeyecekler**) hudūdunı tañrı te‘ālānuñ **22b/1-2**

¹³² Özkan, age., s.140.

¹³³ Özkan, age., s.139.

3.2.3.1.3. Emir Kipine Matuf İstek Eki Kullanımı

İstek eki incelenen metinde emir kipi yerine de kullanılmıştır. Ve bir isteği ifade etmekten öte kararlı bir dille ifade edilerek emir kipine yaklaştığı görülmektedir. İstek kipinin teklik ve çokluk 3. şahısları bugün kullanılmamakta yerlerine emir kipinin 3. Şahısları kullanılmaktadır.¹³⁴

3 adet istek ekinin emir ifadesi ile kullanıldığı belirlenmiştir:

eyitdiler dile bizümiçün çalabuñdan **bellü eyleye (bellü eylesin)** nedir ol şıgır **7a/4**

dañı fitne ulurağdur öldürmekden dañı anlar dönmezler sizünle şavaş eylemekden
hatta sizi **döndüreler (döndürsünler)** dñnünüzden eger güçleri yetişse **21a/3**

dañı ol vağt kim dutduğ benī isrā’ıl ‘ahdını kim **tapmayasız (tapmayın)** illā tañrıya
8a/11

3.2.3.2. Geniş Zaman Ekinin İşlevsel Kullanımı

Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde geniş zaman şimdiki zaman ve gelecek zaman yerine de kullanılmıştır. İncelenen metinde 16 adet şimdiki zaman ifadeli 3 adet de gelecek zaman ifadeli geniş zaman eki kullanımı belirlenmiştir.

Geniş Zaman Ekinin İşlevsel Kullanımı:

Şimdiki Zaman	16
Gelecek Zaman	3

3.2.3.2.1. Şimdiki Zamana Matuf Geniş Zaman Eki Kullanımı

Eski Anadolu Türkçesinde şimdiki zaman için kullanılan bir ek yoktur. Onun yerine geniş zaman ve istek eki bu işlevleri görmektedir.¹³⁵ Metinde geçen şimdiki zaman ifadeli geniş zaman eki kullanımları 16 adet olarak tespit edilmiştir. Örnek olarak:

ya tağ üstüne yağmur **yağar (yağıyor)** gibidür gökden **2b/7**

¹³⁴ Özkan, age. s.139.

¹³⁵ Zeynep Korkmaz, *Türkiye Türkçesinin Temeli Oğuz Türkçesinin Gelişimi*,(Ankara: TDK, 2014), s.10.

andan siz şunlarsız ya'nī şunlar gibi siz *depellersiz (depeliyorsunuz)* kendünizi dağı *çıkarsız (çıkariyorsunuz)* bir bölügi sizden illerinden *arğa vèrişürsüz (arka veriyorsunuz)* anlaruğ üzere yazuğıyla **8b/5-6-7**

anlardan gizlerler hağkı ya'nī muğammed şıfatını anlar *bilürlerken (biliyorlarken)* **14a/1**

helāl olundı size oruç gècesi eyitmek nesne kim 'avratlaruğuz ile anlar tondur sizüğ dağı siz tonısız anlaruğ bildi tağrı kim olduğuz *hıyānet eylersiz (hıyānet eyliyorsunuz)* kendülerüñüze **17b/9**

yā muğammed sağa *şoralar (soruyorlar)* süci içmekden dağı kumar oynamakdan eyit ol ikisinde ulu yazuğklar vardır dağı menfaatler vardır hağka likin yazuğkları ulurağdur menfa'atlerinden dağı *şoralar (soruyorlar)* sağa ne nesne nafağa eylerüz derler **21a/7-8-9**

3.2.3.2.2. Gelecek Zamana Matuf Geniş Zaman Eki Kullanımı

Gelecek zaman eki metinde kullanılmamıştır. Geniş zaman Eski Anadolu Türkçesi dönemi metinlerinde gelecek zamanı ifade etmek için de kullanılmıştır. "Gelecek zaman bazan geniş zaman ve istek ekleriyle de ifade edilmektedir."¹³⁶ Metinde geçen 3 adet geniş zaman ekinin gelecek zaman ifadeli olduğu tespit edilmiştir.

Metinden örnekler:

pes degül cezāsı ol kişinüğ işler anı sizden illā rusvaylık yağın dirlik içinde dağı kıyāmet günüñde *dönderilür (dönderilecek)* katırağ 'azābdan yana **8b/10**

dağı anlar cehennem ehlidür anlar anda *hemīşe kalurlar (hemīşe kalacaklar)* **21a/5**

3.2.4. "iveş-" fiili üzerine

Eski Türkçede iv- hızlı gitmek, acele etmek anlamlarında kullanılmaktadır.

İvmek acele etmek anlamında demek olup iv-i-ş fiilden fiil yapan işteşlik ekini almıştır

¹³⁶ Timurtaş, age., s.443.

“İ” ve “e” geçişken sesler olduğu için metinde e şeklinde ivesmek ve “yarışmak” anlamına gelmektedir. Metinde geçen “ivesüñ” kelimesindeki ivesmek fiilinin kullanımına taranan bir kısım Eski Anadolu Türkçesi ve Eski Türkçe¹³⁷ kaynaklarında rastlanmamıştır.

pes **ivesüñ** hayırlara kande kim olasız getüre sizi tañrı hep **14a/3**

“ivesüñ” fiili Arapça “istebikû” yani “yarışın” fiili tercümesinin karşılığı olarak metinde görülmektedir.

3.2.5. -IcI, -UcI eki üzerine

Ekin günümüzde -IcI şeklinin yaygın olarak kullanıldığı bilinmektedir. Bu kısımda ekin günümüze gelene kadar geçirmiş olduğu merhalelere ve gelişim süreçlerine göz atılarak bu yaygın kullanımın ne şekilde başladığına dair birtakım tespitler yapılacaktır.

Ergin ekle ilgili olarak; “*Bu ek Eski Türkçede -ı-ğçı, -i-gçi ve -ğuçı, -güçi şekillerinde idi. Bu şekillerin ise fiilden isim yapma ekleri -ğ, -g ve -gu, -gü ile isimden isim yapma eki -çı, -çi’den meydana geldikleri anlaşılmaktadır. Batı Türkçesinde eklerin sonundaki ve başındaki ğ ve g düşmüş; böylece ek Eski Anadolu Türkçesine -uçı, -üçi şeklinde geçmiş, sonradan ç’nin sedalılaştırılması ve yuvarlak vokalin düzleşmesi ile -ıcı, -ici şeklini almış; son zamanlarda vokal uyumuna bağlanarak bugünkü çok şekilli hâle gelmiştir*”¹³⁸ şeklinde ifade ederek ekin -ğuçı, -güçi kullanımlarına dikkat çekmiştir.

¹³⁷ Taranan eserler: Cem Dilçin *Süheyl ü Nev-Bahar*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1991; Zeynep Korkmaz *Marzubân-Nâme Tercümesi*, (Tercüme eden: Şeyhoğlu Sadreddin Mustafa) TDK, Ankara, 2017; Abdurrahman Özkan, *Tarihî İbn-i Kesir Tercümesi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1998; Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı* 1. Cilt, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2011; Kemal Yüce, *Saltuk-Nâme*, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990; Özlem Ayazlı, *Altun Yaruk Sudur* VI. Kitap, TDK, Ankara 2012; A.Von Gabain, *Eski Türkçenin Grameri* (Çev. Mehmet Akalın), TDK, Ankara, 1988; Ceval Kaya, *Uygurca Altun Yaruk Giriş, Metin, Ve Dizin*, TDK, Ankara, 1992; Betül Özbay, *Huastuanifti Manihaist Uygurları Tövbe Duası*, TDK, Ankara, 2015; Muharrem Ergin, *Orhun Abideleri İnceleme*, Boğaziçi Yayınları, 2011; James Russell Hamilton, Çev. Vedat Köken, *İyi Ve Kötü Prens Öyküsü Buddhacılığa İlişkin Uygurca El Yazması*, TDK, Ankara, 1998; F.Sema Barutçu, *Üç İtigsizler Giriş, Metin, Tercüme, Notlar, İndeks*, Ankara, 1998; *Kuanşi İm Pusar* (Ses İşiten İlah) Dr. Şinasi Tekin TDK, Ankara, 1993; Mehmet Ölmez, *Altun Yaruk* III. Kitap Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi, Ankara, 1991.

¹³⁸ Ergin, age., s.253.

Zeynep Korkmaz ise -IcI/-UcU ekiyle ilgili olarak¹³⁹ “ekin daha eski şekli olan -gUçI birleşik (-gu fiilden sıfat-fiil yapma eki / +çI addan ad yapma eki) ses erime ve değişmeleriyle oluşan -IcI /- UcU eki, getirildiği fiile, “bir hareketi alışkanlık halinde yapma” veya “yapan” vasfı yükleyen sıfat-fiiller türetir. Genellikle bir özne adı niteliğindedir” demiştir.

Mustafa Özkan eki,¹⁴⁰ Timurtaş’a atıf yaparak “-ıcı, -ici: Bir işi hünerle ve alışkanlık halinde yapmayı göstermek üzere isimler türetir. Ekin, Eski Türkçedeki -ıg-çI, -ig-çi birleşik şeklinden geldiği kabul edilmektedir: al-ıcı, gid-ici-dür, dilen-ici, yırt-ıcı, dik-ici-lik, söyley-ici, incid-ici-nün, ölçer-ici, bisle-y-ici” şeklinde açıklamıştır.

Timurtaş’a göre de¹⁴¹ “-ıcı, -ici: Fiilden bir işi maharetle ve itiyad halinde yapmayı göstermek üzere sıfat yapar ; -an, -en partisip eki gibidir: al-ıcı, dilen,-ici, gör-ici, gider-ici, iç-ici, ölçer-ici, sat-ıcı, söyle-y-ici, tap-ıcı, tur-ıcı. Ek Eski Türkçe’deki -ıg-çI, -ig-çi birleşik şeklinden doğmuştur.” Özkan’ın da kendisine atıf yaparak ifade ettiği gibi iki dilcimiz de Eski Türkçe’de ekin -ıgçI, -igçi olduğunu ifade etmişlerdir.

Bu çalışmada bir kısım Eski Türkçe ve Karahan-Harezmi Türkçesi metinlerindeki -guçI, -güçI eki incelenmiş olup ne derece bir sıklıkla kullanıldığına dair genel bir sonuca varmak mümkün olmuştur.

Bununla ilgili olarak inceleme altına alınan belli başlı Uygur metinlerini içeren¹⁴² ve Uygurca gramerini konu edinen eserlerde eke yer yer rastlansa da yaygın bir biçimde

¹³⁹ Korkmaz, age.

¹⁴⁰ Özkan, age.

¹⁴¹ Timurtaş, age., s.431.

¹⁴² Özlem Ayazlı, *Altun Yaruk Sudur VI*. Kitap, TDK, Ankara 2012; A.Von Gabain, *Eski Türkçenin Grameri* (çev. Mehmet Akalın), TDK, Ankara, 1988; Ceval Kaya, *Uygurca Altun Yaruk Giriş, Metin, Ve Dizin*, TDK, Ankara, 1992; Betül Özbay, *Huastuanıft Manihaist Uygurları Tövbe Duası*, TDK, Ankara, 2015; Muharrem Ergin, *Orhun Abideleri İnceleme*, Boğaziçi Yayınları, 2011; James Russell Hamilton, *Türkçe Çeviri: Vedat Köken, İyi Ve Kötü Prens Öyküsü Buddhacılığa İlişkin Uygurca El Yazması*, TDK, Ankara, 1998; F.Sema Barutçu, *Üç İtigsizler Giriş, Metin, Tercüme, Notlar, İndeks*, Ankara, 1998; *Kuanşi İm Pusar* (Ses İşiten İlah) Dr. Şinasi Tekin TDK, Ankara, 1993; Mehmet Ölmez, *Altun Yaruk III*. Kitap Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi, Ankara, 1991.

kullanılmadığı müşahede edilmiştir.

-gUCI eki Karahanlı- Harezmi dönemi eserlerinde¹⁴³ ve Kur'an tercümesi metinlerinde incelendiğinde de ekin Eski Türkçe ile yazılmış metinlere ve eserlere nazaran eser miktarda arttığını ama yine yaygın bir biçimde kullanılmadığı görülüyor. Bu ekin yerine bu metinlerde daha çok -GAn ekinin onun yerine işlevsel biçimde kullanıldığı tespit edilmiştir “o-gan”, “törüt-gen” gibi. Bu dönemde tercümelerde karşılık verilirken genelde Uygur Türkçesine yaslanılıyor. Buda ve Mani dininin ıstılahlarına dayanılıyor. Anadolu sahasındaki Oğuzların bunları karşılayacak kelime hazinesi olmadığı için -UcI ekini işlevselleştirerek daha fazla kelime türetiyorlar. Böylelikle Türkçede sönük bir ek, Kur'an tercümelerinin çok daha isabetli olabilmesi için ism-i fâil ve sıfat-ı müşebbehe kalıplarına karşılık gelecek kelimeler türetmek için işlevsel bir eke dönüştürülmüş oluyor.

Tercüme metinde geçen ism-i fâiller *-masdarın ifade ettiği hareket ve işi yapan kimse ve nesneyi gösterir*¹⁴⁴ Sıfat-ı müşebbeler *-değişmeyen, devamlı bir vasıf ve hâli, bildiren fiilden türemiş sıfatlardır. İsmi fâillere benzedikleri için bu şekilde adlandırılmışlardır*¹⁴⁵ yerine -UcI eki ile türetilmiş kelimelerin kullanıldığı tespit edilmiştir.

Çalışmaya konu olan Kur'an tercümesinde -gUcI eki g'nin Oğuz Türkçesinde düşmesi sonucu -ucı, -üci, şeklinde kendini gösterdiği bazı kelimelerde de ek uyuma girdiği için -ici, -ıcı fiilden isim yapma eki olarak tezahür etmektedir. Eke metinde sıkça rastlanmakta olup içinde geçtiği kelimelerin, Arapça ism-i fâillere karşılık olarak ya da sıfat-ı müşebbeler yerine kullanıldığı görülmektedir.

rızk vèricidür, rahmet èdicidür

başladum adıyla tañrı te'âlânun ki **rızk vèricidür** dañı **rahmet èdicidür 1a/1**

¹⁴³ Reşit Rahmeti Arat, *Atabetü'l Hakayık* (Edip Ahmed Bin Mahmud Yükneki), Türk Dil Kurumu Yayınları, Semih Tezcan, Hamza Zülfikâr, *Nehc'ül Feradis* (Uştmahlarning Açuk Yolu) Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1995; M. Necmettin Hacıeminoğlu, *Hüsrev Ü Şirin Ve Dil Hususiyetleri*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1968; Aysu Ata, *Kıyasu'l Enbiya*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1997; Aysu Ata, *Türkçe İlk Kur'an Tercümesi* (Ryland Nüshası) TDK, Ankara, 2013.

¹⁴⁴ Timurtaş, age., s. 90.

¹⁴⁵ Timurtaş, age., s. 91

fesād eyleyicilerdür

bilmiş olunuz kim anlar *fesād eyleyicilerdür 2a/9*

işidicisin bilicisin

bayık sen *işidicisin, bilicisin 13a/2*

13a/2'de görülen Arapça “faîl” vezninden gelen sıfat-ı müşebbehelere karşılık olarak tercüme edilen “işid-ici” ve “bil-ici” kelimelerindeki -UcI eki zikredilen hususa örnek olarak tezahür etmektedir.

tevbe vèricidür

pes tevbe vèrdi size *tevbe vèricidür rahmet kılıcıdur 5b/7*

boyun vèrici

bir bölük kavmi *boyun vèrici* saña dahı gösterir **13a/3**

ķabul eyleyicidür

pes tevbe vèrdi aña bayık ol *ķabul eyleyicidür* ki tevbe *rahmet kılıcı 4b/6*

yol göstericidür

toĝru yol *göstericidür* muttaķılere **1b/3**

arķa eĝiciler

dahı arķaņuzı eĝüņ ya ‘nī ruķū‘lu namāz kıluņ *arķa eĝicilerle 5a/3*

yüz döndüricilersiz

dahı ol vaķt kim *yüz döndüricilersiz 8b/2*

ħor eyleyici

daħı kâfirlerüñdür ‘azâb *ħor eyleyici* **9a/11**

“*ħor eyley-ici azab*” burada sıfat olarak kullanıldığı görölmektedir.

ıraq eyleyici

daħı degöl ol *ıraq eyleyicisi* ‘azâbdan kim ‘omr verinile **10a/1**

la’net eyleyici

şunlar la’net eyler anlara taħrı *la’net eyleyücilere* **14b/11**

şabr eyleyiciler, şakunucılardur

daħı *şabr eyleyiciler* yoħsulluđda **16b/6**

daħı şunlar *şakunucılardur* **16b/7**

ħesâb êdicidür

taħrı te‘âlâ tîz *ħesâb êdicidür* **19b/2**

beyân êdiciler

yâ muħammed nece âyetler verdük anlara **beyân êdiciler** **20a/5**

Günümüzde bu derece yaygın olarak kullanılan bu ekin, kendisinin hiç de sık kullanılmadığı bir dönemde Kur’an tercümelerine gösterilen hassasiyete binaen ve anlamı iyi ifade edebilme gayretinin bir mahsulü olarak işlerlik kazandırılarak sık kullanıldığı görölmektedir. Bu da Kur’an tercümeeri yoluyla kullanım oranı bâriz bir biçimde artan -UcI ekinin Kur’an tercümeeri rehberliğinde yaygınlaştığını düşündürmektedir.

Aynı zamanda bu durum, Anadolu sahasında yapılmış Kur'an tercümelerindeki Türk yazı dilinin diğer Türk dil havzalarındaki yazı dilinden bağımsız bir seyir izlediğini ortaya koyması açısından da önemli bir veri olarak düşünülebilir. Bu sahadaki Kur'an tercümelerinin daha yalın ve duru, Arapça-Farsça kelime oranının az olduğu bir Oğuz Türkçesi ile yazıldığı düşünüldüğünde Oğuzca'nın kendi bağımsız yazı dilini belki de bu tercüme rehberliğinde geliştirdiğine dair bir kanaat ifade edebilmek ilerisi için mümkün olabilecektir.

Anadolu sahasındaki Oğuzların Kur'an tercüme yoluyla dilde devrim niteliğinde hem şekil hem de anlam açısından gelişmelere imza attıkları görülüyor. Tercüme metinleri üzerine yapılan çalışmalarda da bu açıkça görülmektedir. -UcI ekindeki bu tarihî süreç, Kur'an tercümelerinin Anadolu'da o dönemde hâli hazırda gelişmekte olan yazı dilinin gelişmesinde, yeni ifade tarzlarının oluşmasında ve yaygınlaşmasında, kelime hazinesinin zenginleşmesinde belirleyici bir rol üstlendiğini göstermesi bakımından güzel bir örneklik teşkil etmektedir.

3.3. EDATLAR

3.3.1. “bayık” üzerine

Bayık edatı metinde “*dahı*” dan sonra en sık kullanılan edatlardandır. Eski Anadolu Türkçesinde pekiştirme edatı olarak kullanıldığı müşahede edilen bayık; “1.açık, aşikar, belli. 2. kesin, şüphesiz, kuşkusuz.3. düpedüz, basbayağı 4.hakikaten, gerçekten.”¹⁴⁶ gibi anlamlara gelmektedir.

Metinde “*bayık*” 81 yerde geçmektedir. Türkçe kelime olması hasebiyle devrin tanınmış, yaygın olarak bilinen bir unsurudur, eldeki tercüme metninde sıklığı yüksek kelimelerden olmasına rağmen Osmanlı ve Türkiye Türkçelerinde kullanılmamaktadır.

Arapça gramerinde başına geldiği isim cümlesine te'kid ve kesinlik anlamı katan **عَلَى** ve **عَلَى** edatlarının yerine 68 adet “*bayık*” kullanıldığı görülmektedir.

bayık tanrı utanmaz kim ura meşel ya'nî benzedi gece sivri sinekle andan yukarı

¹⁴⁶ Mehmet Kanar, *Eski Anadolu Türkçesi Sözlüğü*, (İstanbul: Say yayınları, 2011), s. 104-105.

amma anlar kim īmān getürdiler bilürler kim **bayık** ol haqqdur çalablarından ammā anlar kim kāfir oldılar **3b/2-3**

bayık haram eyledi sizün üzre murdarı dağı kanı dağı toğuz etini dağı anı kim ün getürildi aña tañrıdan ayruğı pes her kim fesād ehli degiliken dağı eyleyici degüliken yoqdur yazuq anuñ üzre **bayık** tañrı yarlıgayıcudur raħmet kılcı **16a/4-5-6**

şol andan ötürüdür kim **bayık** tañrı indirdi kitābı haqqıla dağı **bayık** anlar kim tartışdılar kitāb içinde tartışmaqdur iraq **16a/11**

ol vaqt kim göreler ‘azābı **bayık** kuvvet tañrınıñdur dükeli dağı **bayık** tañrı qatı ‘azābludur **15b/1-2**

“**Bayık**” metinde Arapçada mazi fiil başına kesinleştirme edatı olarak gelen **قَدْ** ve **لَقَدْ** kesinlik edatları yerine de **12** kere kullanılmıştır:

dağı **bayık** vèrdük müsāya tevratı **9a/1**

dağı **bayık** getürdi size müsā mu‘cizeler huccetler **9b/3**

pes aqdı andan on iki çeşme **bayık** bildi her ādem içecek yerini **6a/7**

şol bir bölük qavmdur **bayık** geçdi anlaruñdur ne kim işlediler **13b/2**

ancılayın kim aña īmān getürdüñüz **bayık** toğru yol tutdılar **13b/9**

“**Bayık**” metinde bu edatların dışında sadece bir yerde pekiştirme manasını vermek için bir edat karşılığında olmadan mütercim tarafından kullanılmıştır. O da **15a/1-2**’de geçmektedir.

إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا وَأَصْلَحُوا وَبَيَّنُّوا فَأُولَٰئِكَ أَتُوبُ عَلَيْهِمْ وَأَنَا التَّوَّابُ الرَّحِيمُ

illā anlar ki tevbe eylediler dağı eyü işledüğü gizledüğün dağı bellü eylediler ya‘nī cuhudlar şunlar tevbe vèürin anlara ya‘nī qabül eylerin dağı **bayık** ben tevbe vèüciyin **15a/1-2**

التَّوَّابُ kelimesi Allah C.C ‘nun sıfatlarından olup tevbeleri çokça kabul eden anlamındadır. Mütercim anlamı pekiştirmek ve kesinlik anlamı katmak için **bayık** edatını burada özellikle kullanmayı tercih etmiştir.

Bu alanda yapılan diğèr çalışmalar göz önünde bulundurulduğunda “bayık” edatının kullanımının sonraki dönemlerde giderek azalarak yerine Arapça “taħkīk”

kelimesinin geçtiği görülmektedir. Murat Küçük'ün incelediği tercüme metinde¹⁴⁷ “bayık” Kur'an tercümesinin bütününde sadece 1 adet geçerken yerine kullanılmış olan “taḥkīk” kelimesi oldukça fazla görülmektedir.

İncelenen tercüme metninin muhtevasında ise Kur'an'ın sadece Fâtiha ve Bakara sûreleri olmasına rağmen 81 yerde “bayık” geçmektedir. “taḥkīk” kelimesi ise yalnızca 4 adet mevcuttur.

Bu da kesin olmamakla birlikte eldeki tercümenin Murat Küçük'ün tercümesinden önceki bir tarihe ait olabileceğini düşündürmektedir.

3.3.2. “dahı” üzerine

Eski Anadolu Türkçesindeki berkitme edatlarından “dahı” edatının metinde çok sık kullanıldığı görülüyor. Genellikle Eski Türkçede cümle başı edatı olarak kullanılan “dahı” Eski Anadolu Türkçesinde de bu geleneği bir müddet daha yerine getirmektedir.

Metinde de daha çok Arapçada cümle başı edatları olarak kullanılan “ف و” yerine kullanılmıştır.

“Eski Türkçe'nin “ve” anlamındaki kalıplaşmış takı zarf-fiilinden ses değişimleri (tak-ı > dahı > dahi) ile oluşmuş bulunan ve Eski Anadolu Türkçesinde de ve” anlamıyla kullanılan bu bağlaç, Türkiye Türkçesinde yerini pekiştirme bağlacı olan da' ya bırakarak kullanıstan düşmüştür. Ancak, pek seyrek olarak bazı eserlerde, sırf tarihî devir havasını yansıtmak üzere, ve bağlacı ile birlikte “ekleme” bildiren bir cümle bağlayıcısı olarak kullanılmıştır.”¹⁴⁸

Takı sözcüğünün yapısı, tak- fiil köküne -ı zarf-fiil ekinin eklenmesi ve kalıplaşmasıyla ortaya çıkmıştır. Clauson takı'nın Eski Türkçenin erken dönemlerinde cümle başında bağlaç olarak ‘ve, dahası da/de’ manalarıyla kullanıldığını ancak farklı kullanımları için özel bir çalışmaya ihtiyaç duyulduğunu belirtir. Gabain, kelimeyi Eski Türkçede cümle başı edatı biçiminde değerlendirir ve

¹⁴⁷ Murat Küçük, *Eski Anadolu Türkçesi Dönemine Ait Satır Arası İlk Kur'an Tercümesi*, (Ankara: TDK, 2014).

¹⁴⁸ Korkmaz, age., s.934.

‘dahi, ve, ayrıca’ manalarını verir. Tağı yime şeklinin ‘ve bundan başka’ manasında cümle başlatıcısı olarak sık sık geçtiğini söyler.¹⁴⁹

Hacıeminoğlu, Eski Türkçeden itibaren bugünkü yazı diline kadar kullanılan tağı’nın hem kuvvetlendirme hem de bağlama edatı olarak kullanıldığını ifade ederek tağı’nın yanında dağı / dağı / dağı biçimleri üzerinde de durmuştur.¹⁵⁰

Eski Türkçedeki tak- kelimesi kendisine gelen vokal gerundium -ı ile kalıplaşarak takı şeklinde kullanılmaya başlanmıştır. Eski Anadolu Türkçesine gelince t>d ve k>ğ sesleri değişime uğramış “dahi” şekline bürünerek vücudiyetini bu dönemde böyle sürdürmüştür.

Eski Anadolu Türkçesi ile yazılmış tercüme metinde **558** adet “*dahi*” geçmektedir. Makalede¹⁵¹ de belirtildiği üzere bu *dahi*’ların birçoğu cümle başı edatı olarak kullanılmıştır. Sûrenin Arapça metninde “*ve*” bağlama edatı çok sık kullanılmasına karşın tercüme metninde ona karşılık olarak verilen “*ve*” sadece **23** adet görülmektedir. Buradan sayılara bakarak Kur’an’da geçen Arapça “*و*” ve “*ف*” yerine tercümede birçok yerde “*dahi*” kullanıldığı ortaya çıkmaktadır.

dahi ol vaqt kim ayırdıq sizden ötürü deñizi *dahi* kırtardıq sizi *dahi* ğarq eyledük fir’avn kavmini ol haldekim siz baqardıñuz **5b/1**

dahi ol vaqt kim şālū eyledük müsaya kırk gece andan dutduñuz buzağuyı şundan şonra *dahi* siz zālımlarsız **5b/2**

taħkık anlara kim kâfir oldılar berâberdür üstlerine anları qorqutsan *dahi* qorqutmasan imân getürmezler **2a/1**

Altıncı ayetteki “qorqutsan *dahi* qorqutmasan” ifadesindeki “*dahi*” Arapça metnindeki “*ف*” bağlacı yerine kullanıldığı görülüyor. Genel olarak “*ve*” anlamında kullanılan “*dahi*” burada “*da*” anlamında te’kid için kullanılmıştır.

dahi benüm neslümnden eyitdi bulmaya ‘ahdum zālımları ya’nī peygambarlık *dahi* imamlık **12b/5**

¹⁴⁹ Gülsel Sev, *Nehcü'l-Ferâdis te 'Takı'*, (Bolu: AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Semih Tezcan’a Armağan, Cilt:13, Yıl:13), s.313-314.

¹⁵⁰ Sev, age., s.315.

¹⁵¹ Sev, age., s. 314.

daḥı bu ayette “peygamberlik”in ne olduğunu açıklayan bir kelimenin -“imamlık”- önüne getirilerek yorum (tefsir) kısmında kullanılmıştır. Burada “yani” bağlacı yerine getirilerek açıklama maksadı güdülmüştür.

daḥı ol işidicidür **daḥı** bilicidür **13b/10**

Bu ayette **daḥı** ‘nın Kur’an metninde kendisine karşılık gelen herhangi bir Arapça edat ya da bağlaç olmadan müstensihin te’kid için kendi insiyatifiyle kullandığı müşahede edilmektedir.

3.3.3. “Ve” üzerine

“**Ve**” “و” bağlama edatı Arapça metinde çok sık geçmesine rağmen tercüme metinde sadece **23** defa geçmektedir. Metinde daha çok “ve” yerine “daḥı” edatı geçmektedir.

“**Ve**” bağlama edatının kullanıldığı yerlerden **6’sı** ayetin bizâtihi kendi tercümesi içinde olmayıp yine tercümenin içinde ayetin daha net anlaşılabilmesi için yapılan tefsir kısımlarında görülmektedir:

daḥı ol kişiler ki inanurlar saña inen kitāba daḥı senden evvel inen **kitāblara ve aḥirete** şeksüz inanurlar **1b/5**

dêrüz şubḥanallāhi ve biḥamdihî seniñ ögmekligün ile ya’nî daḥı taqḏīs eylerken sana eyitdi bayık ben bilürin anı kim bilmezsiz **4a/3**

daḥı kıyāmet günüñde dönderilür katıraḥ ‘azābdan yana ya’nî depelemek yā ilden çıkarmaḥ ya’nî **ḳurayza ḳabilesin rusvaylıḡıyla depelemek ve esir etmek ve naẓîr ḳabilesin medine êlinden sürmek şam êline** daḥı degül taḡrı gâfil andan işlersiz” **8b/10**

Metinde geçen “ve” bağlama edatlarının büyük bir kısmı da çoğu yerde “daḥı” olarak karşılık verilen Arapça orjinalinde geçen “و” ye birebir karşılık olarak kullanılmıştır. Bunlar elbette “daḥı”ya oranla oldukça az geçmektedir.

pes neye ki güci yêtse ḳurban eylesün kim ḳurban eyleyecek **bulmasa üç gün oruç dutsun ḥacc günlerinden ve yedi gün ehline döndükde** ol on gün tamām olur **19a/1-2**

daḥı kaçan senüñ ḳatunḡan dönse sa’y eder yeryüzünde fesād eylemek için içinde **ekinleri ve zürriyetleri** taḡrı te’ālā fesādı sevmez **19b/7**

geçdiler sizden evvel yetişdi anlara *katlıklar ve zahmetler* dağı zelzeleye düşdiler hattā **20b/4**

öğütdür anuñ ile ol kişilere *kim tanrıya inanmışlardır ve kıyāmet gününe* ol ĩmān getürmek **23a/4**

Arapça metindeki “ج” ‘ye karşılık nerede “ve” veya “dağı” kullanıldığına dair net bir sayı vermek zordur. Sadece oran olarak “dağı” nın daha fazla “ج” bağlama edatının yerine kullanıldığı görölmektedir.

3.4. BAĞLAÇLAR

3.4.1. “Ellezi” ve “Elleti” Yapılarının Türkçedeki ifade şekilleri üzerine

“Ellezi” ve “elleti”nin geldiği ayetler kim’li veya ki’li şekilde tercüme edilmiştir. Kur’an’daki anlamı tam olarak karşılayabilmek ve hedeflenen mesajın muhatap kitlenin zihninde oluşmasını sağlayabilmek için bu bağlaçlarla kurulmuş cümle yapısının sıklıkla kullanıldığı görölüyor. İlk olarak bu tarz cümle yapısının Farsça etkisiyle Oğuzcaya girmiş olduğu düşünülse de Türkçe’ye tercüme edilen metinlerde bu şekilde kurulan cümlelerin sık kullanılması ve yaygınlaşmasının tercüme metinlerinde ciddi bir yerinin olduğunu düşündürmektedir. İslam dininin diğer temel metinlerinin de Türkçeye aktarılmasında ki’li yapılara sık başvurulduğu anlaşılmaktadır. Bu yapıların tercüme yoluyla dildeki kullanım sahasını genişlettiği düşünülebilir.

taħkık anlara *kim* kāfir oldılar berāberdür üstlerine anları kırkutsan dağı kırkutmasan ĩmān getürmezler **2a/1**

Bu örnekte de görüldüğü üzere الذین bağlacının kullanıldığı yerde tercümede “*kim*” bağlacı kullanılmıştır. Burada anlamı tam olarak verebilmek için Türkçe cümle yapısına mugayir bir biçimde davranılarak Arapça orjinaline mutabık kalmak hedefi gözetildiği müşahede edilmektedir. Bu örneklerle metinde çok sık karşılaşılmaktadır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TRANSKRİPSİYONLU METİN

{1a}

[1] başladum adıyla taḥrî te‘ālānuḡ ki rızq vèricidür daḡı raḡmet èdicidür [2] šükür cemī‘ ‘ālemleri yaradan taḡrıya [3] ki rızq vèricidür raḡmet èdicidür cezā güninüḡ pādišāhı [4] saḡa ṡaparuz daḡı saḡa šıḡınuruz [5] göster bize hidāyet tevfiḡıyle toḡrı yolu [6] yolunı ol kimselerin kim ni‘met vèrdüḡ anlara [7] degüllerdür kaḡunmıšlardan ki yahūdiler daḡı azḡunlardan degüller ki nasrānīlerdür

{1b}

[1] başladum adıyla taḥrî te‘ālānuḡ ki rızq vèricidür daḡı raḡmet èdicidür [2] bu ḡarf ḡaḡkıyçün bu ḡurān ya‘nī ḡaḡḡ olduḡına šekk ü gümān yoḡdur [3] toḡru yol göstericidür muttaḡīlere anlar kim īmān getirür [4] ḡıyāmet olacaḡına daḡı durḡururlar namāzı daḡı biz kendülerine vèrdüḡümüz rızqdan [5] šadaḡa èderler daḡı ol kišiler ki inanurlar saḡa inen kitāba [6] daḡı senden evvel inen kitāblara ve āḡirete šeksüz inanurlar [7] šunlar doḡrı yol üstinedür ḡalablarından daḡı anlar ḡurtulmıšlardandur

{2a}

[1] taḡḡık anlara kim kāfir oldılar berāberdür üstlerine anları ḡorḡusaḡ daḡı ḡorḡutmasaḡ [2] īmān getirmezler mühr urdı taḡrı te‘ālā yürekleri üstine daḡı ḡulaḡları üstine [3] daḡı gözleri üstine ḡapaḡ vardur ḡaḡḡı görmezler daḡı anlaradur

ulu ‘azāb [4] daḥı ba‘zı ādemīlerden anlar kim eydürler īmān getürdük taḥrıya daḥı kıyāmet günine daḥı anlar degüllerdür īmān getürüciler [5] aldarlar taḥrı te‘ālā’yı daḥı anlar kim īmān getürdiler daḥı aldamazlar illā kendülerin [6] līkin bilmezler anlaruḥ yüreginde küfr ḥastaluḡı vardur pes arturdı taḥrı anlara sayruluḡı [7] daḥı anlaradur yürekler acıdıcı ‘azāb anuḥçün kim ḥaḡḡı yalan dutarlardı [8] daḥı kaçan eydülse anlara fesād eylemeḡüz yerde eydürler biz degülüz illā muşlīḥlardan [9] bilmiş oluḡuz kim anlar fesād eyleycilerdür līkin bilmezler fesādılarını [10] daḥı kaçan eydülse anlara īmān getürüḡüz nitekim īmān getürdiler ādemler eydürler īmān getürürüz niteküm īmān [11] getürdiler ‘aḡılsızlar bilmiş oluḡuz kim anlardur ‘aḡılsuz līkin bilmezler

{2b}

[1] daḥı kaçan ersedler anlara kim īmān getürdiler eyitdiler inanduk daḥı kaçan geçdiler ya yalnız kaldılar şeytānlara dek [2] eyitdiler (reisleri beş kişilerdi) bayık biz sizünlevüz ya‘nī cuḥūdılarun degilüz biz illā yaḡsuya dutucılar taḥrı yaḡsuya dutar [3] anları daḥı arturur anlara ḥaddan geçmeklikleri içinde ḥayrān olurlar şunlar anlardur kim satun aldılar [4] azḡunluḡı toḡrı yolıla pes aşşı eylemedi bezirḡanlıklarını olmadılar toḡrı yol dutucılar [5] benzeri anlaruḥ ya‘nī münāfıḡılarun mişli benzeri gibidür anuḥ kim yandurdı odı pes ol vaḡt kim aydın eyledi yörendürisini [6] giderdi taḥrı nūrın anlarun daḥı ḡodı anları ḡaraḡulıḡlar içinde görmezler [7] saḡırlardur dilsüzlerdür gözsüzlerdür pes anlar dönmezler ya taḡ üstüne yaḡmur yaḡar gibidür gökden [8] anuḥ içinde ḡaraḡulıḡlar daḥı ıldurum ıldıramak ḡılurlar barmaḡların ḡulaḡları içine [9] odlardan ötürüdür kim bulutdan düşer ölüm saḡınmaḡından daḥı taḥrı ḡaplayıcıdur kāfirler [10] yaḡın olur ki ıldurum ḡapa gözlerin anlaruḥ her nece kim aydın eyledi anlaruḥ için yürüdiler aydınlıḡ içinde [11] daḥı kaçan ḡaraḡuyı anlaruḥ üzerine ḡurdılar daḥı eger dileseydi taḥrı gidereydi ḡulaḡını anlaruḥ

{3a}

[1] daḥı gözleri anlaruḥ bayık taḥrı her nesne üzre ḡüci yeter [2] iy ādemler ḡapuḡ ḡalabuḡuza ol kim yaratadı sizi daḥı anları [3] ilerüdür sizden daḥı anuḥçün kim siz ‘azābdan saḡınasız ‘ibādet ile ol kim ḡıldı sizün için [4] yeri döşek daḥı göḡi

yapılmış ya'nī ev örtüsü gibi daḥı indürdi gökden su pes çıkardı anuñıla [5] yemişlerden sizün ruzınuzı pes kılanıñ tañrıya beñdeşler daḥı siz bilür iken ya'nī kim yaradıcı oldur [6] daḥı eger olursañuz güman içinde andan kim indürdük kulumuz üzre getürün bir süre [7] anuñ gibiden daḥı oquñ tanuqlarunuzı tañrıdan ayruq eger olursañuz gerçekler [8] pes eger işledünizse şaқınuñ oddan ol kim odunı anuñ ādemlerden [9] daḥı taşlardur yaraқlanmışdur kāfırlarçün daḥı muştula anlara ki ĩmān getürdiler daḥı işlediler [10] eyü işler kim bayıq anlarunıdur uçmaқlar aқar altından ırmaқlar her nece kim [11] ruzı verinildiler andan yemiş ruzı vermek ya'nī gerü uçmaқda ya dünyāda eyitdiler işbu oldur kim ruzı verinildi

{3b}

[1] ilerüden daḥı getürüldi anlara birbirine beñdeş daḥı anlarunıdur uçmaқ içinde 'avratlar key arınmışlar [2] daḥı anlardur uçmaқ içinde ebedi қalıcılar yani uçmaқda ya dünyāda bayıq tañrı utanmaz kim ura meşel ya'nī beñzede [3] gece sivri sinekle andan yuқaru amma anlar kim ĩmān getürdiler bilürler kim bayıq ol haққdur [4] çalablarından ammā anlar kim kāfir oldılar pes eydürler ne nesne diler tañrı işbundan [5] mesel eylemekden yaña azdurur anuñıla daḥı toғrı yol gösterir anuñıla çoға daḥı azdurmaz anuñıla [6] illā tā'atdan çıkıcıları ya'nī kāfirleri anlar kim şırlar tañrı қavlini şoңra berkitdüginden [7] daḥı keserler anı kim buyurdı tañrı anı kim ulaştırıñıldı daḥı fesād eylerler yerde [8] şunlardur ziyānlular nite kāfir olursız şol hālde [9] kim ölüler idünüz pes diri eyledi sizi andan öldüre sizi andan dirilde sizi andan şoңra andan yana dönderilesiz [10] ol oldur kim yaratdı sizünçün şunu kim yèrdedür dükelin andan қasd eyledi [11] gökten yaña pes toғrı eyledi yedi gökleri daḥı ol her nesnei bilicidür

{4a}

[1] daḥı ol vaқti kim eyitdi çalabuñ feriştelere bayıq ben eyleyüciyin yerde hālfe eyitdiler [2] eyler misin anuñ içinde anı kim fesād eyleye anuñ içinde daḥı dөke қanlar daḥı biz tesbīh eylerken [3] dèruz şubhanallāhi ve bihamdihi seniñ ögmekligün ile ya'nī daḥı taқdīs eylerken sana eyitdi bayıq ben bilürin anı kim bilmezsiz [4] daḥı öğretti ādeme adları dükelin andan 'arż eyledi feriştelere [5] pes

eyitdi haber vèrüh baña şunlar adların eger olursanız gerçekler [6] eyitdiler arılığın senüh bilmegümüz yokdur bizüm illā ol kim öğretdüh bize bayık sensin [7] bilici dürüst işlü eyitdi iy ādem haber vèr anlara adlarını anların pes ol vaqt kim [8] haber vèrdi anlara adlarını anların eyitdi eyitmedüm mi size bayık bilürin görünmezini [9] göklerin dahı yerüh dahı bilürin anı kim eşikāre eylersiz dahı anı kim kim oldunuz gözlersiz [10] dahı ol vaqt kim eyitdük feriştehlere secde kıluñ ādem'e pes secde kıldılar [11] illā iblis itmedi dahı tekebbürlük eyledi dahı oldı kâfir oldı

{4b}

[1] dahı eyitdi iy ādem dolan sen dahı 'avraturuñ uçmağda dahı yiñ andan dirlük giñlügüyle [2] detersiz dahı yakın olmañ işbu ağaca ya'nī buğday ya incir ya üzüm ağacı pes olaşız zālımlardan [3] pes tayındurdu ol ikiyi şeytān uçmağdan pes çıkardı ol ikiyi andan kim oldılar anuñ içinde dahı eyitdük [4] aşğa inüh ya'nī ādem ve havva dahı iblis dahı yılan bir neçenüz bir neçenüze düşmendür dahı sizühdür [5] yerde dolanacak yer dahı göneñmek ve menfa'at dutmağ bir zamana degin pes aldı ādem çalabından pes tevbe vèrdi aña bayık ol [6] kabul eyleyicidür ki tevbe rahmet kılcı eyitdi aşğa inüh andan dükeli pes eger gelürse size [7] benden toğrı yol göstermek pes her kim uyarsa toğrı yoluma yokdur qorhu anların üzre dahı anlar qayğuralar [8] dahı anlar kim kâfir oldılar dahı yalan dutdılar ayetlerümüzi şunlar od issileridür anlar anuñ içinde ebedi qalıcılardur [9] iy ya'küb oğlanları anuñ ni'metümi ol kim eylük eyledüm size dahı yerine getürüh [10] qavlümi ya'nī şeri'atümi yerine getürem qavlühüzi ya'nī müzd vèrmeñ dahı benden qorquñ dahı imān getürüh [11] aña kim indürdüm ya'nī qurān gerçek dutucıyken anı kim sizünledür dahı olmañ ilkinki kâfir aña ya'nī qur'an ya tevrit

{5a}

[1] satun almañ benüm ayetlerümle az baha ya'nī dünyāluğ dahı benden qorquñ dahı qarışdurmañ [2] haqqı bātıla ya'nī peygamberlerlerin bir neçe şifañın ikrār eyleyüp bir neçe şifañın inkār eylemeñ dahı gizlemeñ haqqı şol hālde kim siz bilürsiz [3] dahı durğurun namāzı dahı vèrüh zekāti dahı arqanuzı eğüh ya'nī ruqū'lu namaz kıluñ arka egicilerle [4] buyururmsız ādemilere eylügi dahı unudurmısz nefslerühüzi dahı

siz okursız kitābı ya'nī tevrīti ya'nī cuhūdları eyitdiler dostlarına muḥammed dīni ḥaḳḳdur [5] daḫı arḳa vèrmek isteḅ şabrıla ya'nī tã'atlar üzere daḫı ol namāz uludur ya'nī aḡırdur illā ḳorḳucular üzere ya'nī tã'atları üzere yāḥūd murād bundan orūc dutmaḳdur [6] anlar kim bellū bilürler kim bayıḳ anlar görücilerdür çalablarıḅ daḫı bayıḳ anlar andan yaḅa dutucılar [7] iy ya'ḳūb oḡlanları anuḅ ni'metūmi ol kim eylük eyledüm sizün üzeriñuze daḫı bayıḳ ben artık eyledüm sizi 'ālemler üzre [8] daḫı ḳorḳuḅ bir günden kim ḥācetsüz eyleye bir nefsi bir nefsdan nesne daḫı ḳabullenmeye ol nefsdan [9] şefā'at daḫı alınmaya andan yolu daḫı anlar yarı vèrinilmeyeler [10] daḫı ol vaḳt kim fir'avn ḳavminden daḫı ḥorluḳ eylerlerdi 'azābuḅ yavuzluḅın çok boḡazlarıdı [11] oḡlanlarıñuzı daḫı diri ḳorlarıdı 'avratlarıñuzı daḫı anuḅ içinde çalabuñuzdan ulu şınamak

{5b}

[1] daḫı ol vaḳt kim ayırduḳ sizden ötürü denizi daḫı ḳurtarduḳ sizi daḫı ḡarḳ eyledük fir'avn ḳavmini ol ḥālede kim siz baḳardıñuz [2] daḫı ol vaḳt kim şālū eyledük mūsāya kırḳ gece andan dutduñuz buzaḡuyı şundan şonra daḫı siz zālımlarsız [3] andan 'afv eyledük sizden şundan şonra anuḅ içün kim siz şükreyeyesiz [4] daḫı ol vaḳt kim vèrdük mūsāya tevrati daḫı ayırıcı anuḅçün kim siz toḅrı yol dutasız [5] daḫı ol vaḳt kim eyitdi mūsā ḳavmına iy ḳavum bayıḳ siz zulm eyledüñüz nefsleriñuze dutmaḅuñuzıla [6] buzaḡuyı pes dönüḅ yaradıciñuzdan yaḅa pes depelenḅ nefsiñuzi şol yigrekdür size [7] yaradıciñuz ḳatında pes tevbe vèrdi size tevbe vèricidür rahmet ḳılıcıdur [8] daḫı ol vaḳt kim eyitdüñüz hergiz inanmayavuz saḅa tã görevüz taḅrıyı āşikāre pes dutdı sizi [9] ol kim geldi göyündürdi sizi daḫı siz nazar éderken andan dirüldük sizi şonra [10] ölmeñuzden ola kim siz şükr eylesiz daḫı gölgelük eyledük size üzeriñuze buludı daḫı indürdük [11] sizün üzre terengübini daḫı bildurcını yiḅ arularından anuḅ kim rüzī vèrdük

{6a}

[1] dağı zılm eylemediler bize velikin oldılar nefslerine zılm eylerler dağı ol vağt kim eyitdük gërunj [2] işbu köye ya'nî beytü'l-muqaddise ya rayhânâ iline bir kamaçlık andandur ne yerde kim dilersiz dirlük giñlüğini dağı gërunj [3] kapuya egilmişlerken dağı anduk yarlıgayavuz sizi yazuklarıñuzı dağı arturavuz eyü işleyücilere [4] pes degşürdi anlar kim zılm eylediler bir sözi andan ayruk kim eydildi anlara pes indürdük anlarıñ üzre kim [5] zılm eylediler 'azâbı ya'nî mefâcân ölümünü gökden andan ötürü kim oldılar tâ'atdan çıkarlar [6] dağı ol vağt kim şü diledi tîh yazusunda mûsâ kavmiçün pes eyitdük ur 'aşâñ ile daşı eyitmişler kim âdem ol daşı uçmaçdan çıkmışdı yâ ol taşdır kim mûsâ şuya girecek tonıñ anuñ üzerine kômışdı tonıñ aldı kaçdı [7] pes açdı andan on iki çeşme bayık bildi her âdem içecek yerini [8] yiñ dağı içün tañrı rûzisinden dağı katı fesâd eylemeñ yerde fesâd eyleyicilerken [9] dağı ol vağt kim eyitdünüz iy mûsâ hergiz şabr eylemeyevüz bir ta'âm üzre pes dile bizüm içün çalabuñdan [10] çıkarısun bizüm içün anları kim bitürür yer teresinden dağı şıñhıyârından dağı buğdayından [11] dağı mercimeğinden dağı şoğanından şarımsağından eyitdi mûsâ degşürmekmi istersiz anı kim ol kemrekdür anuñ ile kim

{6b}

[1] eyürekdür inün mışra bayık anı kim diledünüz dağı kılındı anlarıñ üzre [2] horluk dağı yoğsulluk dağı döndiler kaçımağıla ya'nî tañrı kaçımağıla tañrıdan şol bayık anlar andan ötürüdür kim [3] oldılar kâfir olurlar tañrı âyetlerine dağı depelerler peygamberleri haçksuz [4] şol ya'nî horluklar andan ötürüdür kim 'âşî oldılar haddan geçerler tañrı buyruğundan bayık anlar kim imân getürdiler dilleriyle [5] dağı anlar kim cuhüd oldılar dağı nasâra oldılar dağı feriştelere tapucılar dağı ya ılduzlara tapucılar ol kim imân getürdi tañrıya dağı şoñrağı güne [6] dağı işledi eyü 'amel pes anlarıñdur müzdlerü çalabları katında dağı yoçdur çorçu anlarıñ üzere dağı anlar kayğurmazlar [7] dağı ol vağt kim dutduç 'ahduñuzı ya'nî kavlunuzı dağı getürdük üzerünüze tãğı dutuñ anı kim [8] vërdük ya'nî tevratı yüceligile dağı anuñ anı kim anuñ içinde anuñçün kim şaķımasız ya'nî ma'siyetden [9] andan şoñra yüz

döndürdünüz andan sonra kavlı eyledüğünüzden sonra pes eger degül imişse tanrı fazlı üzerünüze dağı rahmeti anuñ [10] olayduğuz ziyānlulardan dağı bayık bildünüz anları kim haddeden geçdi ya'nī bayık oldılar sizden [11] sebt gününde pes eyitdik anlara oluñ meymūn ırāk olucılar

{7a}

[1] pes kılduğ anı ya'nī meymūn eylemek 'azābu anlar için kim ilerüdedür dağı anlar için kim ardlarında dağı öğütdür şakinuculara ya'nī muḥammed ümmetinden [2] dağı ol vaqt kim eyitdi mūsā kavmına bayık tanrı buyurur size kim boğazlayasız bir şıgır [3] eyitdiler dutarmısın bizi yañşuya eyitdi sığınurıñ tanrıya kim olam cāhillerden [4] eyitdiler dile bizüm için çalabuñdan bellü eyleye nedir ol şıgır eyitdi bayık ol tanrı eydür bayık ol şıgır bir şıgırdur [5] yaşlu degül dağı degül yigit ya'nī bıkrla fāriz arasında orta cāludur onuñ arasında pes işleñ anı kim buyurulursız [6] eyitdiler dile bizüm için çalabuñdan bellü eyleye bize nedür rengi eyitdi bayık eydür [7] bayık ol bir şıgırdur şārudur key şārudur rengi anuñ şād eder bakıcıları [8] eyitdiler dile bizüm için çalabuñdan bellü eyleye bize nedür ol bayık ol şıgır beñdeş oldı [9] bizüm üzerümüze dağı bayık biz eger dilerse allāh doğrı yol dutıcılaruz eyitdi ya'nī mūsā bayık ol bir şıgırdur [10] yavaş olmış degül ya'nī tolāb öküzi degül aqtara yeri dağı şuvarmaz ekini selāmet olunmuşdur ya'nī 'ayıbı yok 'ayıbı yok ya ayruksı rengi yok anuñ içinde [11] eyitdiler imdi getürdün ħakkı ya'nī bellü eylemegi pes boğazladılar anı dağı yağıñ olmadılar kim işleyeler

{7b}

[1] dağı ol vaqt kim öldürdünüz bir kişiyi ya'nī 'āmili pes dutuşduğuz anuñ içinde dağı tanrı çıkarıcıdur anı kim öldürdünüz gizlersiz [2] pes eyitdik uruñ ölüyi bir necesiyile ol şıgırın ancılayın dirildür tanrı ölüyi dağı gösterdür size nişanların [3] anuñçün kim anılayasız ya'nī diliyle yā göñlüyle andan katı oldı göñüllerinüz şundan sonra pes ol göñüller [4] taşlar gibidür ya kıtırakdur kıtılıkdan yaña dağı bir nece taşlar oldur kim revān akar andan ırmaqlar [5] dağı bayık andan oldur kim yarılır ya'nī çıkar andan şu ya'nī çeşme dağı bayık bir necesi oldur kim [6] aşğa ener tağ depesinden tanrı kırkusundan dağı degül tanrı gāfil andan kim işlersiz iy muḥammed

ümmeti iy mü'minler [7] tamâ' mı eylersiz kim inanalar size ol hâlde kim oldı bir bölük anlardan [8] işdürler tañrı sözini andan dönderürler anı andan sonra kim anlamadılar dañı anlar bilürler [9] dañı kaçan kim irdiler anlara kim imân getürdiler eyitdiler imân getürdük dañı kaçan geçdiler bir neçeleri bir neçeden [10] eyitdiler gelicimi edersiz anlara anı kim açdı tañrı sizün üzerünze tâ huccatlaşalar sizün ile [11] çalabuñuz katıñda anlamazmısız dañı anlamazlarmı kim ya'nî tañrı te'âlâ bildirdi bize muhammed şıfatların anı kim gizlerler

{8a}

[1] dañı anı kim aşikâre eylerler dañı bir neçeleri ya'nî cuhüdlar yazmazlar bilmezler [2] kitâbı lîkin yalan bağlanmış dañı degül illâ güman eylerler vaydur anlara kim [3] yazarlar kitâbı ya'nî tevrâtı elleriyle andan eydürler işbu tañrı katındandır [4] tâ şatun alalar anuñıla az bahāya az dünyāligile vardur anlara andan ötürü kim yazdı elleri anlaruñ dañı vaydur anlara [5] andan ötürü kim kesb eylerler ya'nî rüşvet ve ma'siyet dañı eyitdiler hergiz yakmaya bizi od illâ günler şağışlanmış [6] eyit dutduñuz mı tañrı katıñda 'ahdi kavli ya'nî 'azāb olmağı hergiz hılāf eylemeye tañrı kavlüni ya'nî kırk gün ataları buzağuya tapduğı günlerdür belki eydürsiz [7] tañrı üzerine anı kim bilmezsiniz evet ya'nî od yakasıdur her kim kazanur yavuz iş dañı kaplarsa ya'nî tevbesüz ölse [8] anı yazuğı şunlar od isleridür anlar anuñ içinde ebedî kalıcılardur [9] dañı anlar kim imân getürdiler dañı işlediler eyü işler şunlar uçmak [10] isleridür anlar anın içinde ebedî kalıcılardur dañı ol vaqt kim dutduğ benî isrā'îl 'ahdını [11] kim tapmayasız illâ tañrıya dañı ataya anaya eyelük eylemek dañı hışımlık issine

{8b}

[1] dañı yetimlere dañı miskinlere dañı eydün âdemîlere görklü dañı durğuruñ namāzı [2] dañı zekātı vērün sonra andan yüz döndürdünüz ol kavulden illâ az ya'nî görklü sizden imân getürenler dañı ol vaqt kim yüz döndüricilersiz [3] dañı ol vaqt kim dutduğ 'ahduñuzı iy cuhüdlar dökmeñ biribiriñüzün kanlarını dañı çıkarmañ [4] kendüñüzi ya'nî biribiriñüzi elleriñüzden andan ikrār eyledünüz dañı 'ahduñ kabülinsüz şanuqluk vērürsüz [5] andan siz şunlarsız ya'nî şunlar gibi siz depelersiz

kendünüzüzi dağı çıkarursız bir bölügi sizden [6] ellerinden arka verişürsüz anlaruñ üzere yazuğıyla dağı zılm eylemegile dağı [7] eger gelürse size esirler bölüşdürürsüz anları ya'nı bölüşdürmegi dağı ol harām olunmuşdur sizün üzere çıkarmagı anlaruñ [8] pes inanurmırsız bir neçesine tevratuñ dağı kâfir olursız bir neçesine pes degül cezāsı [9] ol kişünün işler anı sizden illā rusvaylık yaqın dirlik içinde dağı kıyāmet günüñde [10] dönderilür kıtırak 'azābdan yana ya'nı depelemek yā ilden çıkarmak ya'nı kırayza kabilesin rusvaylığıyla depelemek ve esir etmek ve nazır kabilesin medine elinden sürmek şam eline dağı degül tañrı gāfil andan işlersiniz

{9a}

[1] anlardan 'azāb dağı anlar arka verilmeseler dağı bayık vėrdük mūsāya tevratı [2] dağı ardınca vėrdük andan sonra peygamberleri dağı vėrdük 'īsāya meryem oğlına diriltmek hıccetler ya'nı ölüyi [3] dağı eyledük anı cebrā'ıl ile pes neçe kim gelürse size peygamber bir nesne ile kim sevmez [4] nefslerünüz boyun vermedünüzmi bir bölügin yalan dutduñuz ya'nı 'īsā ve muħammed 'aleyhime's-selām dağı bir bölügin depelersiz ya'nı zekeriya dağı yahya gibi 'aleyhime'sselām [5] dağı eytdiler göñüllerümüz kıplanmışdur ırak eyledi anları tañrı küfrleri sebebiyle pes az imān getürürler [6] dağı ol vaqt kim geldi anlara kitāb ya'nı kıur'an tañrı te'ālā kıatından gerçek dutucu anlaruñladur [7] dağı oldılar idi ilerüden nuşret isterler anlaruñ üzere kim kâfir oldılar pes ol vaqt kim [8] ol kim bilürlerdi kâfir oldılar pes tañrı te'ālā la'neti kâfirler üzredür [9] ne yavuz nesnedür ol kim şatdılar aña kendülerini kim kâfir oldılar indürdi tañrı hasedden [10] ötürü kim indüre tañrı te'ālā fazlından ya'nı peygamber 'aleyhi's-selām anuñ üzere kim diler kıullarından kıaқınmağla pes döndiler [11] kıaқınmak üzere dağı kâfirlerüñdür 'azāb hor eyleyici dağı kıaçan eydildi anlara

{9b}

[1] imān getürüñ aña kim indürdi tañrı te'ālā eytdiler inanuruz aña kim indirinildi ya'nı tevrāt bizüm üzere dağı kâfir oldılar andan [2] ayruğa ol iken gerçek dutuciken anı kim anlarunıladur eyit pes neçe depelersiz tañrı peygamberlerini [3] ilerüden eger olursañuz mü'minler dağı bayık getürdi size mūsā mu'cizeler hıccetler ya'nı [4] andan dutduñuz buzağuyı andan sonra siz zālımlar iken dağı ol vaqt kim [5] dutduq

‘ahduñuzı avlunızı dağı getürdük sizün üzre tgı dutuñ anı kim vèrdük size [6] becidlig ile dağı işidün eyitdiler işiddük dağı ‘aşı olduk dağı arışdurınıldılar içinde gönülleri içinde [7] buzağuyı ya‘nı buzağı sevmeye küfürleri sebebinden eyit ne yavuz nesnedür ol nesne kim buyurur size anı bu söz inandüğunuz ya‘nı yanşulamaktadır eger [8] olursanız mü‘minler eyit eger olursa sizün şonrağı sarāy tanrı te‘ālā atında [9] hāş ādemlerden ayruk ārzulañ ölümi eger olursanız gerçekler [10] dağı hergiz arzulamayalar andan ötürü ilerü dutdı elleri anlaruñ ya‘nı ma‘şiyetleri dağı tanrı te‘ālā bilicidir zālımları [11] dağı bulasın anları arışrağı ādemlerün dirlik üzre dağı anlardan kim müşrik oldılar sever

{10a}

[1] birisi anlaruñ kim ‘omr vèrinile biñ yıl dağı degül ol ırak eyleyicisi ‘azābdan [2] kim ‘ömr vèrinile dağı tanrı görücüdür anı kim işlersiz eyit her kim olursa düşmān [3] cebrā‘ile pes bayık indürdi anı ya‘nı urānı indürdü ya‘nı gönüller üzre tanrı te‘ālā destürüyle gerçek dutıcıyken anı kim ya‘nı elindedür ilerügi kitāb [4] dağı toğru yol iken dağı muştuluk iken mü‘minlere her kim ola düşmān tanrı te‘ālā‘ya dağı feriştelere [5] dağı peygamberlerine dağı cebrā‘ile dağı mikā‘ile bayık tanrı te‘ālā düşmāndur kāfirlere [6] dağı bayık indirdük saña āyetler bellüler dağı olmaya kāfir aña illā tā‘atdan ıkcılar [7] dağı nece kim avl eylediler avl eylemek bırağdı anı bir bölük anlardan belki ekşeri anlaruñ inanmazlar ya‘nı tevrāta [8] dağı ol vaqt kim geldi anlara peygamber atından tanrı te‘ālā dutıcı gerçek anı kim anlaruñladur atdı bir bölük [9] anlardan kim vèrinildiler kitāb tanrı te‘ālā kitābı ya‘nı tevit araları ardından temen anlar bilmezler [10] dağı uydılar ya‘nı cuhūdlara anı kim ourlar dıvler ya‘nı cāzuluk ‘ilmi vaqtinde pādişahlığı [11] süleymān ‘aleyhi‘s-selām dağı kāfir olmadı ya‘nı cāzuluk eylemegile süleymān ve lıkin dıvler kāfir olurlar öğredürler ādemlere

{10b}

[1] cāzuluğı dağı anı kim indirinildi iki ferişte üzre bābil elinde hārut dağı mārut dağı [2] öğrenmezler ol hiç kimseye tā eyideler degülüz biz illā şınamak pes kāfir olma pes öğrenürler [3] ol ikiden anı kim ayırurlar anuñıla aralarında dağı ‘avrat arasında

dağı degül anlar ziyān degürüciler [4] anuñıla hiç kimesne illā tañrı destüriyle dağı öğrenürler anı kim ziyān eyler dağı aşşı eylemez [5] dağı bayık bildiler ya'nī cuhūdlar ol kim şatun aldı yoğdur anuñ āhiretde hiç ülü [6] dağı ne yavuz ol kim şatdılar aña kendözilerini eger oldılarsa bilürler [7] dağı eger bayık anlar īmān getürdiler dağı şağunmışlarmisse müzd tañrı qatında yigrekidi eger oldılarsa bilürler [8] iy anlar kim īmān getürdiler eyitmenğ ya'nī peygambere qulluğ tut bize dağı eydün göz dut bize dağı işidün [9] dağı kāfirleriñdür 'azāb ağırdıcı sevmez ya'nī cuhud nece aħmak demek olur anlar kim kāfir oldılar [10] kitāb ehlinden ne dağı müşriklerden kim indirinile sizün üzre ħayr dağı vaħy [11] çalabuñuzdan dağı tañrı ħāş eyler raħmeti ya'nī peygambarluğ kime dilerse dağı tañrı eylük issidür ulu

{11a}

[1] ne kim nesh eyleyevüz bir āyet ya indirevüz anı getürevüz yigrek andan yā ancılayın bilmedünmi [2] bayık tañrı her nesne üzere güci yeter bilmedün mi bayık şükri anuñdur pādişahluğı [3] göklerin dağı yerün yoğdur sizün tañrıdan ayruğ hiç iş issisi ne dağı arqa vèrüci [4] dilermisiz kimi dileyesiz peygamberünüze nitelim dilenüdi müsā ilerüden [5] dağı her kim degşürürse küfre īmānı pes bayık azdı yoluñ ortasından ya'nī ol kim eyitdi gerü adına allāh cehre [6] sevdi çok kitāb ehlinden kim döndüreler sizi īmānuñuzdan şonra [7] kāfirleri ħased eylemekden kendüleri qatında andan şonra kim bellü oldı ya'nī tevrit [8] anlara ħağğ pes 'afv eylemegin olursız gerü kāfir dağı sözden geçün ta getire tañrı işini bayık tañrı her nesne üzere [9] güci yeter dağı durğuruñ namāzı dağı vèrün zekātı dağı her nesne kim ilerü dutduñuz [10] kendözünüz için ħayradur bulasız anı tañrı qatında bayık tañrı anı kim işlersiz görücidür [11] dağı eyitdiler hergiz girmeye uçmağa illā ol kim oldı cuhūdlar yā nasrāniler şol

{11b}

[1] arzularıdır anlaruñ eyit getürün ħüccetlerünüzü eger siz olursañuz [2] evet her kim işmarlasa yüzünü tañrıya dağı ol mü'minken yā muħsinken anuñdur müzd calabı qatında [3] dağı qorqu yoğdur yā yüzün secde vaqtime anlaruñ üzerine ya'nī tã'atını ne dağı anlara qayğuralar dağı eyitdi cuhūdlar degil [4] nasrāniler nesne üzere dağı

eyitdi naşrāniler degül cuhūdlar nesne üzere [5] anlara oqurlarken kitābı anda yok eyitdi anlar kim bilmezler [6] anlaruñ sözi gibi pes tañrı hūkm eyleye aralarında kıyāmet günü anuñ içinde oldılar anuñ içinde dutuşurlar [7] dañı kim zālımraqdur andan kim yıgdı tañrı mescidlerin kim añıla anuñ içinde adı anuñ [8] dañı dürüşdi harāb eylemeginde şunlaruñ olmadı kim gireler illā [9] korqucılarken anlaruñdur dünyā içinde rusvayluq dañı anlaruñdur āhiretde ‘azāb ulu [10] dañı tañrınuñdur meşriq dañı mağrib pes kaçına kim yüz dutasız andadur tañrı yüzi ya‘nī kıblesi bayıq tañrı [11] gñdür bilicidür dañı eyitdüler dutdı tañrı oğlan arılığı anuñ belki anuñdur ol kim

{12a}

[1] beñdeşsiz yaraducı gökleri dañı yerde dükeli anuñdur mu‘ī‘ olucılar [2] beñdeşsiz yaraducı gökleri dañı yeri dañı kaçan kim hūkm eyleye bir iş bayıq eydür aña ol pes olur [3] dañı eyitdi anlar kim bilmezler nişe söylemezler bize tañrı yā gelmez bize bir nişan [4] andayuk eyitdi anlar kim ya‘nī muħammed peygamber ilerden ilerü idi anlaruñ sözi gibi birbirine beñdeş oldı göñülleri [5] bayıq bellü eyledük nişanları bir kavme kim girtü inanurlar bayıq biz veribidük seni haqqıla muştulıyucı ya‘nī kur‘ānıla [6] dañı korqudücü dañı sorunulmayasın tamu islerinden dañı hergiz hoşnuz olmaya senden [7] cuhūdlar dañı naşrāniler tā uyasın anlaruñ dīniñ eyit bayıq toğrı yolu tañrınuñ [8] ol toğru yoldur dañı eger uyarsañ anlaruñ nefsleri dilegine andan sonra kim geldi saña [9] bilmek yoqdur senüñ tañrıdan ya‘nī ‘azābından hiç dost ne dañı arka verüci [10] anlar kim verdük añlara kitābı oqurlar anı oqumağuş haqqınca şunlar [11] inanurlar aña dañı her kim kāfir olursa aña şunlar anlar ziyānlulardur

{12b}

[1] iy ya‘kūb oğlanları añuş ni‘metümi ol kim eylük eyledüm sizüñ üzre dañı bayıq ben [2] artuq eyledüğümi sizi ‘ālemler üzre dañı korquñ bir günden hācetsüz eylemeye bir nefse bir nefsdan [3] nesne dañı biyerlenmeye andan yolu dañı aşşı eylemeye aña şefā‘at ne dañı anlar [4] arka verineler dañı ol vaqt kim şınudı ibrahīmi çalabı kelimelerine pes tamām eyledi ayları [5] eyitdi bayıq ben kılcıvan seni ādemler için uyası kişi eyitdi dañı benüm neslümnden eyitdi bulmaya ‘ahdum

zālamları ya'nī peygamberlik daḥı imamlık [6] daḥı ol vaḳt kim kılduḳ evi ya'nī ka'beyi dönecek yer ādemlerçün daḥı emīnlük daḥı dutuḡ ibrahīm duraḡı [7] namāz kılıcaḳ yer daḥı vaşıyet eyledük ibrahīme daḥı ismā'ile kimle [8] aruduḡ evümi tavaf eyleyüciler içün daḥı anda turucılar içün daḥı rükū' eyleyüciler içün daḥı secde eyleyüciler içün [9] daḥı ol vaḳt kim eyitdi ibrahīme iy çalabum kıl işbu şār imīn daḥı rüşen kıl daḥı rızḳ vēr kavmına [10] yemişlerden aḡa kim imān getürdi anlardan daḥı şoḡraḡı güne eyitdi daḥı ol [11] kim kāfir oldu gönendürdüm anı az andan gelsün eyleyem anı od 'azābından yaḡa daḥı ne yavuz dönecek yerdür ol

{13a}

[1] daḥı ol vaḳt kim getürdi ibrahīm temellerini evden ve daḥı ismā'ıl iy çalabum ya'nī eyitdiler kabül eyle bizden [2] bayıḳ sen işidicisin bilicisin iy çalabumuz eyle biz ikiye boyun vemiş [3] saḡa daḥı neslümüzden bir bölük kavmi boyun vërici saḡa daḥı gösterir bize bizüm 'ibadetlerümüz ya'nī uşak yazuḳ [4] daḥı tevbe vër bize bayıḳ sen tevbe vëricisin rahmet kılıcı çalabumuz daḥı vërici anlaruḡ arasında [5] peygamber anlardan okuya anlaruḡ üzere āyetleruḡı daḥı ögrede anlara kitābı ya'nī ḳur'anı daḥı hikmeti ya'nī ḳur'an anlayasın [6] daḥı arıda anları bayıḳ sensin beḡdeşsiz dürüst işlü dürüst sözlü daḥı her kim raḡbeti gidere ibrahīm dininden [7] illā ol kim bilmedi gendüzini helāk eyledi daḥı bayıḳ oyunlaruḡ anı dünyā içinde daḥı bayıḳ ol āhiretde [8] şaliḥlerdendür ol vaḳt kim eyitdi aḡa çalabı gendünizi işmarla eyitdi işmarladum yā ihlāş eyledüm çalabına 'ālemlerüḡ [9] daḥı işmarladı ol milleti ibrahīm oḡlanlarına daḥı ya'ḳub iy oḡlanlarum bayıḳ taḡrı ögüdüledi [10] sizüḡ içün dīni ya'nī islām dīnini pes ölmek illā siz müslimānlarken hāzırlar iy cuhūdlar ölü nitekim [11] hāzır geldi ya'ḳuba ölüm ol vaḳt kim eyitdi oḡlanlarına taparsız benden şoḡra eyitdiler

{13b}

[1] taparuz taḡruḡa daḥı atalaruḡuḡ taḡrısına ki anlar ibrahīmdür daḥı ismā'ıl daḥı işhāḳ bir taḡrı [2] daḥı biz aḡa boyun vëricilerüz şol bir bölük kavmdur bayıḳ geçdi anlaruḡdur ne kim işlediler daḥı sizüḡdür [3] ne kim işledüḡüz daḥı şorulmayasız andan kim oldılar işlerler [4] daḥı eyitdiler oluḡ cuhūdlar yā naşrāniler ya'nī

müslümanlar toğrı yol dutasız eyitdi belki milleti ibrahım [5] müslimen iken dağı olmadı müşriklerden eydün imān getürdük tağrıya dağı aña kim [6] indirinildi bize dağı aña kim indirinildi ibrahıme dağı ismā'ile dağı ishāk [7] dağı ya'ķūba dağı ya'ķūb oğlanlarına dağı aña kim verinildi müsāya dağı 'isāya dağı aña kim verinildi peygamberler [8] alaplarından fark eylemezüz birisi arasında anlardan dağı biz aña boyun verücülerüz ya'nī muhlişlerüz [9] pes eger imān getürürlerse ancılayın kim aña imān getürdünüz bayık toğru yol tutdılar dağı eger yüz [10] dutdururlarsa degül anlar illā düşmānluk içinde tap ola saña anlar için tağrı dağı ol işidicidür dağı bilicidür [11] tağrı dīni ya'nī mülāzım oluđ dīnine dağı kimdür görklürek tağrıdan dinden yaña dağı biz aña tapucularuz

{14a}

[1] anlardan gizlerler hağkı ya'nī muħammed şıfatını anlar bilürlerken hađķ ya'nī işbu çalabuñdan [2] pes olmağıl gümān eyleyücilerden dağı dükelinüğ bir yüzi var ya'nī kıblesi ol yüz duticidur aña [3] pes iveşün hayrlara ķande kim olasız getüre sizi tağrı hep [4] bayık tağrı her nesne üzere güci yeter dağı ol yerden kim ıķduđ sefere yüz dut [5] yüzüñi yaña mescidi ĥaramdan dağı bayık ol hađķdur çalabuñdan dağı degül tağrı [6] gāfil andan kim işlersiz dağı ol yerden kim ıķduđ sefere yüz dut yüzüñi [7] mescidi ĥaramdan yaña dağı ol yerde kim olduğuz dönderün yüzlerüñüzi andan yaña [8] ādemīler ya'nī cuhūdları eyitmeyeler sizün kıbleñüz yokdur sizün üzere ĥucet illā anlar kim zulm eylediler ya'nī müşrikler eyitdiler muħammed bizüm kıblemizedür [9] pes ķorķmađ anlardan dağı ķorķuđ benden dağı tamam eyleyem ni'metümi sizin üzere dağı anuđ için kim siz toğrı yol dutasız [10] nitekim rasül veribidük ya'nī tamam eyleyevüz ni'metimüzi sizün içinüze peygamber sizden okur sizün üzere āyetlerümüzi dağı arıdavuz sizi [11] dağı ögrede size kitāb ya'nī ķur'an dağı ĥikmeti ya'nī ķur'an aĥkāmın dağı 'ilm ile 'amel dağı ögrede anı kim olmaduğuz bilürsiz

{14b}

[1] pes anuñ ya'nī tā'at ile anam sizi ya'nī yarluğamaqla dañı şükr eyleñ baña tā'āt ile dañı nāsıpasluğ eylemeñ baña ya'nī ma'sıyat ile [2] iy anlar kim ĩmān getürdiler arka vèrmeñ istenñ şabrıla dañı namāzıla bayıñ tañrı şabr eyleyecülerledür [3] dañı eyitmeñ aña depelenür tañrı yolında ölürler belki dirilerdür velĳin bilmezler [4] dañı şınaruz sizi nesne ile kórğudan dañı açlığdan dañı eksimekten mallardan [5] dañı yemişlerden dañı muştula şabr eyleyücilere anlar kim kaçan degdi anlara muşĳbet [6] eyitdiler bayıñ tañrıñuz dañı biz andan yaña dönücilerüz şunlar onlaruñ üzeredür yarlığamaqlıqlar [7] çalablarından dañı raħmet dañı şunlar toğru yol dutucılardur bayıñ safā [8] dañı merve tañrı nişānlarundandır pes her kim kāsđ eyleye eve ya ziyāret eyleye yazuğ yoğdur [9] anuñ üzre kim tavaf eyleye dañı her kim farĳza degül iken işlerse ĳayr bayıñ tañrı sıpas dutucıdur dañı bilicidür [10] bayıñ anlar kim gizlerler anı kim gizlerler indürdük ĳucetlerden dañı toğru yol andan sonra [11] bellü eyledük anı ādemlere kitābda ya'nī tevrĳtin şunlar la'net eyler anlara tañrı la'net eyleyüciler

{15a}

[1] illā anlar ki tevbe eylediler dañı eyü işledügi gizledügin dañı bellü eylediler ya'nī cuhudlar şunlar tevbe vèürin anlara ya'nī kabül eylerin dañı [2] bayıñ ben tevbe vèüciyin bayıñ anlar kim kāfir oldılar dañı öldiler şunlar kāfirken şunlar [3] anlaruñ üzre tañrı la'neti dañı ferĳstehleruñ dañı ādemĳleruñ dükelileri [4] ebedĳ kalıcular iken anuñ içinde yeynidilmeye anlardan 'azāb ne dañı anlar bağılanlar yā mühlet vèrineler [5] dañı tañrıñuz bir tañrıdur yoğdur tāñrı illā ol ki raħmet kılıcı [6] bayıñ gökler yaratmağınuñ dañı yeri dañı gitmeginden gècenüñ dañı gündüzüñ [7] dañı gemide ol kim revān olur deñizde anuñıla kim aşşı eyler ādemĳlere dañı ol nesneden kim indürdi tañrı [8] gökden şu pes diriltdi anuñ ile yeri öldüğinden sonra dañı dağıtdı anuñ içinde dañı [9] her canavardan dañı döndermekden yelleri dañı buluda ĳor olunmuş [10] gök ile yer arasında nişānlardur bir kavm ki anlarlar dañı bir nece ādemĳler oldur kim [11] dutar tañrıdan ayruğ beñdeş ya'nī putlar severler anları tañrı sevmegi gibi dañı anlar kim ĩmān getürdiler katırağdur

{15b}

[1] sevmekden yaña tañrı dañı eger görürse anlar kim zulum eylediler ol vaqt kim göreler ‘azābı bayıķ kuvvet [2] tañrınıñdur dükeli dañı bayıķ tañrı katı ‘azābludur ol vaqt kim bızār oldı anlar kim uydılar [3] anlardan uydılar dañı gördiler ‘azābı dañı kesildi anlardan sebebi ya‘nı dostluķları sebebi [4] dañı eyitdi anlar kim uydılar eger bayıķ bizümse bir kez dönmeķ ya‘nı dünyāya bızār olayduķ anlardan nitekim bızār oldılar [5] bizden andayuķ göstere anlara tañrı ‘amellerini pişmanluķlar [6] anlar üzre dañı degül anlar çıkıcılar oddan iy ādemiler yin [7] andan kim yerededür helāl aru dañı uyman izlerine şeytānuñ [8] bayıķ ol sizüñdür bilür dañı düşmenligi bayıķ buyurur size yavuzluğı [9] dañı zışt işi dañı kim eydürsiz tañrı üzre anı kim bilmezler dañı kaçan kim eydildi [10] anlara uyun aña kim indürdi tañrı eyitdiler belki uyaruz aña kim bulduķ añun üzre atalarumuzu [11] eger oldıysa dañı ataları anlaruñ anlamazlar nesne dañı toğru yol dutmazlar

{16a}

[1] dañı meşeli anlaruñ kim kāfir oldılar anuñ meşeli gibidür kim cıgırur ol nesneye kim işitmez illā kığırırmaķ [2] dañı ün itmek sağırlardur dilsizlerdür gözsizlerdür anlamazlar iy anlar kim imān getürdiler [3] yin arūlarından rūzi vērdük dañı şükr eyleñ tañrı‘ya eger eger olursañuz aña taparsız [4] bayıķ haram eyledi sizün üzre murdarı dañı kanı dañı toñuz etini dañı anı kim ün getürildi aña [5] tañrıdan ayruğı pes her kim fesād ehli degüliken dañı eyleyici degüliken yoķdur yazuķ anuñ üzre [6] bayıķ tañrı yarlığayıcudur raħmet kılıcı bayıķ anlar kim gizlerler anı kim indirdi tañrı [7] kitāb dañı şatun alurlar anuñıla az baha az dünyāluķ şunlar [8] yimezler qarınları içinde illā od dañı söylemeye anlara tañrı [9] kıyāmet günü dañı arıtmaya anları dañı anlar görür ‘azāb ağrıducı şunlar anlardır kim [10] şatun aldılar azđunluđı toğru yolıla dañı ‘azābı yarlığanmağıla tā şabırludur anlar od üzere [11] şol andan ötürüdür kim bayıķ tañrı indirdi kitābı haķķıla dañı bayıķ anlar kim tartışdılar

{16b}

[1] kitāb içinde tartışmağdur ırak degül eyelük kim yönendüresiz yüzünzüzi maşrıqdan yaña ya'nī [2] yalunuz namāz kılmakā dağı mağribden yaña velīkin eyelük getürdi oldur kim īmān tañrıya dağı şonrağı güne [3] dağı feriştelere dağı kitāba dağı peygamberlere dağı vēr malı severken [4] hışımluk islerine dağı yefimlere dağı miskinlere dağı yol erine dağı dilencilere [5] dağı mükātib bahasına dağı turğururdi namāzı dağı vērdi zekātı dağı vefā eyleyenlere kavullerine [6] ol vaqt kim 'ahd eylediler dağı şabr eyleyiciler yohsullukda dağı şayrulukda dağı çalış vaqtinde [7] şunlar anlardur kim toğru oldılar dağı şunlar şakunucılardur iy anlar kim īmān getürdiler [8] farīza olundi sizün üzre beñdeş şaklamak zahmlarda depelenmişlerde āzād āzāda dağı kul kula [9] dağı dişi dişiye ya'nī depeleyen pes her kim konıla aña ya'nī depeleyen qarındaşından murād müslümanluk qarındaşığudur pes uymağdur eyelük ile 'afv eylemeyen öldüren ya diyet [10] aña kāhelinsüz kismedür eyelük ile ya'nī ödeye 'afv eylemeyen şol yeynitmekdür çalabuñuzdan dağı rağmetdür [11] pes her kim hadden geçerse andan şonra anuñdur 'azāb ağrudıcı dağı sizüñdür beñdeş şaklamak içinde

{17a}

[1] rağmetleri iy uşlar isleri anuñçün kim siz şakınasız ya'nī kan dökmeğden farīza olundi sizün üzerünzüze [2] hāzır oldı birünzüze ölüm sizün eger qorisa mal vaşiyet eylemek ataya anaya [3] dağı yakın hışımlara 'ahd şaklamağıla haqq iken şakunucılar üzere pes her kim degüşürse anı andan şonra kim [4] işitdi anı degül yazuğı anuñ illā anlar üzre kim degişürler anı bayık tañrı işidicidür bilicidür [5] pes her kim bile vaşiyeti eyleyenden ya'nī dükeli malını vaşiyet eyleye haşa eylemeñ yā yazuk pes eyelük eyleye aralarında yavuz yoğdur [6] anuñ üzre bayık tañrı yarluğayucudur rağmet kılıcudur iy anlar kim īmān getürdi farīza olundi [7] sizün üzre oruç nitekim farīza olundi anlaruñ üzre sizden ilerü idi anuñ çün kim şakınasız [8] günlerde sağışlanmışlara pes her kim ola sizden şayru yā sefer üzere [9] sağışlamışdur ayruğ günlerde dağı anlar üzeredür kim güçleri yeter aña yolu vèrmekdür [10] ta'āmu bir miskīne pes her kim işlerse hayr farīza degilken ol yegdür

anā dahı kim oruç dutasız yegdür size eger olursanız bilürsüz [11] ramazān ayı oldur kim indürüldi anuñ içinde kur'an yol göstermekdür ādemlere dahı yolu

{17b}

[1] toğru yoldan dahı fark eyleyücidür her kim hāzır ola sizden ay içinde oruç dutsun [2] dahı her kim ola şayru yā sefer üzre sağışlanmışdur ayruk günlerden diler tañrı size [3] geñezlük dahı dilemez size şarluğ tamam eylesesiz ya'nī każā ile sağışın [4] dahı ağırlayasız tañrıyı toğru yol gösterüci size dahı anuñ için kim size şükr eylesesiz [5] dahı kaçan şonra saña kullarum benden bayık ben yakınvan uyuvürürin kığıranuñ imāna kığırdugunda [6] kaçan okusa beni pes uyuvürsünler baña dahı imān getürsünler baña anuñçün kim toğrı yol bulalar [7] helāl olundı size oruç geçesi eyitmek nesne kim 'avratlaruñuz ile anlar [8] tondur sizün dahı siz tonısız anlaruñ bildi tañrı kim olduñuz [9] hıyānet eylesiz kendülerüñüze pes tevbe vürdi size dahı 'afv eyledi sizden [10] pes imdi yakınlık eyleñ anlara dahı istenñ anı kim yazdı tañrı sizünçün dahı yin [11] dahı içinñ tā bellü ola size ağ iplik kara iplikden

{18a}

[1] érte vaqtinden andan tamām eyleñ orucı geçeye degin dahı yakınlık eylemeñ dahı siz [2] oturucılar iken mescidlerde şol tañrı hadleridür pes yakın olmañ anā [3] andayuk bellü eyler tañrı āyetlerini ādemler için anuñ için kim anlar korqarlar [4] dahı yimeñ mallaruñuzı arañuzda bātıl ile komañ mallaruñuzı ya'nī [5] tā yiyesiz bir bölük ādemler mallarından yazuğıla siz bilürken [6] sorarlar saña yeñi aylardan eyit ol evkāt nişanlardan vaqtlerden ya'nī ādemler için dahı degül [7] eylük kim gelesiz evlere arqalarından ve līkin eylük oldur kim şakladı dahı gelün [8] evlere kapulardan dahı şakınuñ tañrıdan anuñ için kim sizi kırtulasız [9] dahı çalışunñ tañrı yolında anlar kim çalışurlar sizünle dahı bayık artuğluk eylemeñ [10] dahı depelenñ anları andan kim dutduñuz anları dahı çıkaruñ anları ol yerden kim çıkardılar ya'nī mekkeden [11] dahı fitne katırağdan depelemekden dahı çalışşak anlaruñıla mescidi harām katında

{18b}

[1] t̄a alışalar sizünle anda pes eger alışurlarsa depelen anları anculayındur [2] cezāsı k̄āfirlerün pes eger yığılmalar şirkden bayık taņrı yarlığayıcudur dağı rağmet edicüdür [3] dağı alıřuņ anlaruņıla t̄a olmaya fitne ya'nī řirk dağı ol apmak taņrınınuđ artuğluğ [4] yoğdur illā z̄ālımlar üzere ĥarām olmuş ay ĥarām olmuş ayadur dağı ĥarāmiler ya'nī şehri ĥarāmda çalışurlar siz dağı alıřuņ [5] kışaş vācibdür pes kim te'addi eylese sizün üstünüze siz te'addi eyleñüz anuđ üstüne anlar te'addi eyledükleri gibi üstünüze [6] taņrıdan dağı bilgünüze taņrı te'ālā muttakiler iledür dağı nafağa eyleñüz [7] dağı omaņuz nefslerünüzü helākluđ içine dağı iĥsān eyleñüz taņrı te'ālā sever eyleycüleri [8] dağı tam eyleñüz ĥaccıla 'umrayı allāh içün eger men' olursaņuz iĥramdan her neye ger gücünüz yětse [9] dağı bařuņuzu yolutmaņ ģurban yetişmeyince pes kim ki sizden [10] ĥasta olsa yā zaĥmeti olsa başından fidā vērşün oruç dutmağıla [11] yā şadağa vērmeđ ile yā ģurban ile pes aan emīn olsaņuz kim temettu' giriñüz eylese 'umra ile pes neye ki güci yětse

{19a}

[1] ģurban eylesün kim ģurban eyleyecek bulmasa üç gün oruç dutsun ĥacc günlerinden ve yedi gün ehline döndükde [2] ol on gün tamām olur ol temettu' ģurbān aņadur kim anuđ mekkede ĥāzır olmayalar ģorkuņuz allāhdan [3] dağı bilünüz kim taņrı te'ālā 'ıķābı atıdur ĥacc ayları bilünmiş aylardur [4] pes her kim ĥac içün iĥrām geysel ol aylarda pes cimā' eylemesün dağı ekiřmesün ĥacc tamam olunca [5] dağı ne kim işlersenüz ĥayrdan allāh anı bilür dağı azıđlanuņuz azığlaruğ yigregi tađvādur [6] dağı řađınıņuz iy 'ağıl ögen kişiler yoğdur sizün üstünüze yazuğ alabuņuzdan kereminden [7] pes aan dönşenüz 'arafatdan pes zıkr eylegünüz taņrı te'ālā [8] müzdelifeye varduğda dağı zıkr eyleñüz size hidāyet vērduđi içün eger olduņuzsa dağı andan evvel [9] azmışlardan andan řoņra ifāza eyleñüz 'arafatda ĥađk ifāza eyledüği gibi dağı istiđfār eylegün taņrıya taņrı te'ālā yazuğları bağışlayıcudur dağı rağmet edicidir [10] pes aan tamam olsa menāsiki ĥacc zıkr eyleñüz taņrı te'ālā'yı atalaruņuz zıkr eyledüği gibi [11] yā andan dağı çatı zıkr eyleñüz ba'zı kişiler eydür yā rabbenā vēr bize dūnyāda yoğdur aņa āĥiretde

{19b}

[1] daḥı ba'zı kişiler eydürler iy bizüm çalabumuz vër bize dünyâda ḥayra yetişmek daḥı âḥiretde ḥayra yetişmek [2] daḥı kırtar bizi cehennem odı 'azâbından anlara naşîb vardur ol ḥayrda kim kızandılar taḥrı te'âlâ tîz ḥesâb edicidür [3] daḥı zıkr eyle taḥrı te'âlâ'yı nêçe günlerdeki şayılmışdur pes kim tîz iste iki günde yazuḳ yoḳdur anuḡ üstine daḥı kim gërü kıalsa [4] yazuḳ yoḳdur anuḡ üstine ol kimseler ki taḳvâ üstindedür daḥı taḥrıdan kıorḳunuḡ [5] ve bilünüḡ kim siz anuḡ ḥazretine dursanuḡ gerek daḥı ba'zı kişilerünüḡ sözüni begenürsiz yâ muḥammed [6] dünyâ dirliğünde daḥı taḥnuḳ dutar allâḥ yüreginde olan yamanlıḡa daḥı ol ḥaşımlaruḡ kıatı yamanıdur [7] daḥı kıaçan senüḡ kıatunduḡan dönse sa'y eder yeryüzünde fesâd eylemek için içinde ekinleri ve zürriyetleri [8] taḥrı te'âlâ fesâdı sevmez daḥı kıaçan eydülse aḡa kıorḳ taḥrı te'âlâdan tekebbürlük eyley [9] yaman yazuḳlarla pes anuḡ varacaḳ yeri damüdur ne kıatı yaman döşekdür ol daḥı ba'zı kişiler şatarlar [10] nefslerini istemek için taḥrı te'âlânuḡ rızâsını daḥı taḥrı te'âlânuḡ 'inayetde raḥmet edicidür [11] iy ol kişiler ki îmân getürdiler girünüḡ islâm dînine dükelünüḡ daḥı uymanuḡ

{20a}

[1] şeytân yollarına ol şeytân size ulu düşmândur pes eger zıllite düşersiz [2] size âyetler geldükden sonra pes bilünüḡ kim taḥrı te'âlâ 'azîzdür ḥikmet issidür [3] anda şaḳlaşmazlar illâ taḥrı buyruḡı gelmegine bulutlarla daḥı ferîştehler gelmegine [4] daḥı buyruḳ tamam olur ol vaḳitde daḥı taḥrı te'âlâ'ya döner cemî' işler sor benî isrâ'îl kıavmına yâ muḥammed [5] nêçe âyetler vërdük anlara beyân ediciler daḥı kimile tebdîl eylese taḥrı te'âlânuḡ ni'metlerini aḡa geldükden [6] sonra taḥḳîḳ taḥrı te'âlâ 'azâbı kıatıdur bezendi kâfirlere [7] dünyâ dirlüḡi maşḥaralıḡı alurlar îmân getüren kişileri daḥı ol kişiler ki taḥrıdan kıorḳarlar anlaruḡ üstüne dururlar [8] kıyâmet gününde taḥrı rızḳ vëür kime dilese ḥisâbsız [9] cemî' âdemîler bir ümmet idi pes gönderdi taḥrı peyḡamberleri muştulayucılar cenneti [10] ve kıorḳuducular cehennemle daḥı indürdi anlarla kıtâb ḥaḳḳına ḥukm eylemek için ḥalk arasında [11] çekişdüklere nesnelere daḥı çekişmediler anuḡ illâ ol kişiler kim vëildiler kıtâbı kendülere

{20b}

[1] geldüğinden sonra delil zulm eylemek ile aralarında tanrı te'ālā imān getirün kişilere [2] dağı çalışmışdılar anda hağkdan buyruğıyla tanrı te'ālā hidāyet vērür kime dilese toğru yola [3] siz şanurmısz ki uçmağa giresiz size gelmezden evvel meşeli anlar kim [4] geçdiler sizden evvel yetişdi anlara katılıklar ve zahmetler dağı zelzeleye düşdiler hattā [5] nebī eyitdi dağı imān getürenler nebīye ne vağt olur tanrı nuşreti bilmiş olunur tanrı te'ālānuđ [6] nuşreti yakındur yā muhammed şorarlar şağa ne nesne nafağa ederler eyit yā muhammed her ne kim nafağa eyleseñüz hayrdan [7] ataya anaya nafağa eylegün dağı karābetlere dağı yetimlere dağı miskinlere dağı müsāfirlere [8] dağı her ne kim isteseñüz hayrdan tanrı te'ālā anı bilür yazıldı üstünüz [9] şavaş eylemek kāfirlerle dağı ol güç gelür size ola kim bir nesnei sevmeyesiz ya'nī ğazā ve ol size hayrunuz ola [10] dağı ol kim bir nesne sevesiz ol size şerlü ola tanrı te'ālā bilür size hayrlu olanı şerlü olanı ve siz bilmezsiz [11] yā muhammed şorarlar şağa muharrem aylarda şavaş varmidur eyit yā muhammed ol şavaş vardur dağı azdurmak halkı

{21a}

[1] tanrı yolından dağı tanrıya kāfir olmak dağı ehlini çıkarmak dağı katı ulu yazuğdur [2] tanrı te'ālā katında dağı fitne ulurağdur öldürmekden dağı anlar dönmezler sizünle şavaş eylemekden [3] hattā sizi döndürelər dīnünüzden eđer güçleri yetişse dağı kim ile dönse sizden [4] mürted olur dīninden pes ölse kāfirken anlaruğ bātıllı oldu 'amelleri dünyāda [5] ve āhiretde dağı anlar cehennem ehliğür anlar anda hemīşe kalurlar [6] tahkik ol kişiler ki imān getürdiler dağı anlar ki hicret eylediler dağı ğazālık eylediler allāh yolında [7] anlara umarlar tanrı te'ālā rahmetini dağı tanrı te'ālā yazuğları bağışlayucudur rahmet edicidür yā muhammed şağa sorarlar [8] süci içmekden dağı kumar oynamakdan eyit ol ikisinde ulu yazuğlar vardur dağı menfaatler vardur halka [9] līkin yazuğları ulurağdur menfa'atlerinden dağı şorarlar şağa ne nesne nafağa eylerüz derler eyit [10] nafağanuzdan artuğ olsa allāh yolına nafağa eyleñüz bunun gibi beyān eyler tanrı te'āla size āyetleri ola kim

fikr eyleyesiz [11] dünyāda daḥı āḥiretde daḥı ōararlar saḅa öksüzlerden eyit eylük eylemek anlara

{21b}

[1] eger ḳarıŷırsaḅuz anlarla ḳardeŷlerüñüzdür dinde daḥı taḅrı te‘ālā bilür fesād eyleyeni ıŷlāḥ eyleyenden eger taḅrı te‘ālā dileseydi [2] size meŷaḳḳatlü nesne buyururdu taḅrı te‘ālā ‘azızdür ḥukm eyleyicidür ḳullarına evlenmegün kāfire ‘avratları [3] ĩmān getürmeyince bir mü’mine ḳırnaḳ yigrekdür kāfire ‘avratdan eger begenseñüz [4] daḥı evlendürmegün kāfir erleri ĩmān getürmeyince bir mü’min ḳul kiŷi yigrekdür kāfirden [5] daḥı eger begenseñüz daḥı anları da‘vet éderler ṫamū odına taḅrı te‘ālā da‘vet éder uçmaḅa [6] daḥı yazuḳlar baḅıŷlamaḅa buyruḅıyla daḥı bellü éder āyetlerini ḥalka ola kim fikr eyleyeler [7] daḥı ōararlar saḅa ḥayz görmeḳden eyit ol incinesi nesnedür dartuḅ elüñüzi ‘avratlardan ḥayz görmeḳden [8] daḥı yaḳın olmaḅuz anlara arınınca pes ḳaçan arınsalar varuḅuz anlara [9] taḅrı te‘ālā buyurduḅı yerden taḅrı te‘ālā sever tevbe édicileri daḥı arınıcıları sever [10] sizüñ ‘avratlaruḅuz ekin ekecek yerlerüñüzdür sizüñ pes varuḅuz ekinlerüñüze nece dileseñüz [11] daḥı ḥayr taḳdīm édüñüz kendüñüze daḥı ḳorḳuñuz taḅrıdan daḥı bilüñüz kim siz anuḅ ḥazretine dursaḅuz gerek daḥı muŷtula mü‘minlere cenneti

{22a}

[1] taḅrı te‘ālā’ya ‘arz eylemegün siz anuḅ ḥazretine iḥsān eylemekdür daḥı taḅrıdan ḳorḳmaḳdur daḥı ŷulḥ eglemekde [2] ḥalk arasında taḅrı te‘ālā iŷidicidür bilicidür muāḥaze eylemek size taḅrı te‘ālā laḅv ile [3] and içmekde lĳkin muāḥaze eyler size ḳazandıḅı için yüreklerüñüz allāhu te‘ālā yarlıḅayıcudur ḥalĳmdür [4] ol kiŷiler kim and içerler ‘avratlarından ki cimā’ eylemeyeler ŷaḅıŷlamaḅ gerek dört ay eger andlarından dönseler pes taḅrı te‘ālā [5] yazuḳlar baḅıŷlayıcudur raḥmet édicidür ḳasd eyleseler ‘avratlarını boŷamaḅa taḅrı te‘ālā iŷidicidür bilicidür [6] daḥı boŷanmıŷ ‘avratlar ‘iddet çeksünler kendüler üç ḳan görmeḳ ile daḥı ḥelāl degüldür anlara [7] ŷaḳlamaḅ taḅrı te‘ālā yazduḅunu ferclerinde eger ĩmān getürmiŷ olsalar taḅrıya daḥı ḳıyāmet gününe [8] daḥı erleri ḥaḳḳdur anları döndürmege anda eger ŷulḥ eylemek dileseler daḥı ol ‘avratlaruḅ ḥaḳḳı er üstinde vardur [9] ol ‘avratlar üstinde olan gibi

tañrı te‘ālānuñ buyruğı birle [10] artuğdur dereceyle dañı tañrı te‘ālā ‘azīzdür ħukm edicidür qullarına talaq iki kezdür pes dutmaq gerekdür [11] yañşılıq birle ya şalıvermek gerek iñsān birle dañı ħelāl degül size almak

{22b}

[1] anlara vèrilen nesneden hiç nesne līkin qorqsalar kim durğurmayalar tañrı te‘ālā ħudūdunu pes eger [2] bilseñüz ki durğur eylemeyeler ħudūdunu tañrı te‘ālānuñ yazuq yoqdur anlar üstine fedā vèrmekde ‘avrat erine [3] erini ħalāş eylemekçün oldur tañrı te‘ālā buyruğı pes geçmegin tañrı te‘ālā buyruğundan dañı kim geçse tañrı te‘ālā buyruğundan [4] pes anlardur zālımlar eger üçünci boşasa ‘avratını ‘avrat aña ħelāl olmaz ol andan sonra [5] ħatta özge er nikāh ètmeyince eger ikinci er boşasa yazuq yoqdur anlar üstine [6] birbirini döndermekden eger bilseler ki durğursalar tañrı te‘ālā ħudūdunu dañı ol tañrı te‘ālā buyruqlarıdur [7] beyān èder anı bir qavm ki bilürler boşasañuz dañı qaçan ‘avratlarıñuzı tamam olsa [8] ‘iddetleri pes dutuñ anları yañşılıq birle ya qoyuvèrñ anları yañşılıq birle [9] dañı dutmañuz anları güçlük birle zulm eylemekçün dañı kim işlese anı tañkīk [10] zulm eylemişdür öz nefesine dañı almañuz tañrı te‘ālā āyetlerini maşharalığa dañı añuñuz [11] tañrı te‘ālā ni‘metlerini üstüñüze ol āyetleri kim indürdi kitābdan añuñuz ħikmetlerini dañı

{23a}

[1] qur’anla ögüt vèrür size dañı qorquñ tañrı te‘ālā ve bilüñüz kim tañrı te‘ālā her nesnei bilicidür [2] dañı qaçan boşasañuz ‘avratları tamam olsa ‘iddetleri men eylemegün anları [3] erleri döndermekden aralarında qaçan rāzı olsalar yañşılıq birle ol [4] ögütdür añuñ ile ol kişilere kim tañrıya inanmışlardur ve kıyāmet günine ol ĩmān getürmek [5] sizi ‘azābdan qurtarur dañı arıdur tañrı te‘ālā bilür dañı siz bilmezsiz [6] dañı analar emzirsünler oğlanlarını iki yıl tamam istese tamam eylemek [7] emzirmegi oğlan atası üstinedür ‘avratlarıñ yemegi içmegi ve geyecekleri [8] yañşılıq birle teklīf olunmaz her nefse illā güci yètdükçe zarar yetişmesün anaya [9] oğlı sebebi ile ne dañı oğlan atasına oğlı sebebiyle dañı vāris üzere anuñ gibi eger [10] dileseler südden kesmege anlardan meşveretleriyle yazuq yoqdur anlar üstine

[11] dahı eger dileseñüz murzi‘aya vèrmeđi oğlanlarunuzu pes yazuđlukđur sizün üstünüze

{23b}

[1] kaçan teslīm eyleseñüz siz vèrdüğünüzi yağşılığ ile dahı ıorıunuz tañrı teāladan dahı bilünüz kim tañrı te‘ālā [2] siz işledüğünüzi görücidür dahı ol kişiler kim vefāt ederler sizden ‘avratları ıalsa [3] ‘iddet çeksünler kendüleri dört ay ve on gün kaçan ‘iddetleri tamām olsa [4] yazuğ üstünüze her ne kim neflerinde yağşılık birle [5] dahı tañrı te‘ālā siz işledüğünüzi bilicidür dahı yazuğ yuğdur sizün üstünüze ta‘rız eylemekde [6] ‘iddeti istemek de ‘avratları olunmağ yā fikr eylemekde neflerünüzde bildi ki tañrı te‘ālā [7] siz anları aısaıunuz gerek lıkin va‘ad eylemegün sırr ile lıkin söylemişseñüz āşikāre [8] söyleşünüz yağşılıklıla dahı ıasd eylemeñüz kābın ııymağa [9] ‘iddet tamam olunca vağti dahı bilünüz kim tañrı te‘ālā bilür [10] fikirleri nefsünüzde olan pes ıorıunuz tañrı te‘ālādan dahı bilünüz kim allāhu te‘ālā yazuğlar bağışlayıcıdur ģalīmdür ‘azābı tız itmez [11] yazuğ yuğdur üstünüze eger boşasaıunuz ‘avratları cimā‘ eylemezden öñdin

BEŞİNCİ BÖLÜM

METİN DİZİNİ

A

acıdıcı: {2a} 7	ağaca: {4b} 2
açdı: {7b} 10	ağacı: {4b} 2
açlıqdan: {14b} 4	ağırdur: {5a} 5
ādem: {4a} 7; {4b} 1, 4, 5; {6a} 6, 7	ağırlayasız: {17b} 4
ādeme: {4a} 4	ağrıdıcı: {10b} 9
ādem'e: {4a} 10	ağrıducı: {16a} 9
ādemiler: {14a} 8; {15a} 10; {15b} 6; {18a} 5; {20a} 9	ağrudıcı: {16b} 11
ādemilerden: {2a} 4	‘āhd: {17a} 3; {16b} 6
ādemilere: {5a} 4; {8b} 1; {15a} 7	‘ahdını: {8a} 10
ādemilerūj: {15a} 3	‘ahdi: {8a} 6
ādemler: {2a} 10; {3a} 2; {12b} 5; {18a} 3; {18a} 6	‘ahdum: {12b} 5
ādemlerçün: {12b} 6	‘ahduj: {8b} 4
ādemlerden: {3a} 8; {9b} 9	‘ahdujızı: {6b} 7
ādemlere: {10a} 11; {14b} 11; {17a} 11	‘ahdujuzı: {8b} 3; {9b} 5
ādemlerūj: {9b} 11	āhıretde: {10b} 5; {11b} 9; {13a} 7; {19a} 11; {19b} 1; {21a} 5, 11
adı: {11b} 7	āhırete: {1b} 6
adına: {11a} 5	aḥkāmın: {14a} 11
adıyla: {1a} 1; {1b} 1	aḥmak: {10b} 9
adları: {4a} 4	aḥk: {17b} 11
adların: {4a} 5	aḥar: {3a} 10; {7b} 4
adlarını: {4a} 7; {4a} 8	aḥdı: {6a} 7
‘afv: {5b} 3; {11a} 8; {16b} 9, 10; {17b} 9	‘aḥıl: {19a} 6
	‘aḥılsızlar: {2a} 11
	‘aḥılsuz: {2a} 11
	aḥtara: {7a} 10

alalar: {8a} 4
 aldamazlar: {2a} 5
 aldarlar: {2a} 5
 aldı: {4b} 5; {6a} 6; {10b} 5
 aldılar: {2b} 3; {16a} 10
 'älemler: {5a} 7; {12b} 2
 'älemleri: {1a} 2
 'älemlerün: {13a} 8
 'aleyhime'sselām: {9a} 4
 'aleyhime's-selām: {9a} 4
 'aleyhi's-selām: {9a} 10; {10a} 11
 alınmaya: {5a} 9
 allāh: {7a} 9; {11a} 5; {18b} 8; {19a} 5;
 {19b} 6; {21a} 6, 10
 allāhdan: {19a} 2
 allāhu: {22a} 3; {23b} 10
 almak: {22a} 11
 almañ: {5a} 1
 almañuz: {22b} 10
 altından: {3a} 10
 alurlar: {16a} 7; {20a} 7
 'amel: {6b} 6; {14a} 11
 'amelleri: {21a} 4
 'amellerini: {15b} 5
 'āmili: {7b} 1
 ammā: {3b} 3, 4
 analar: {23a} 6
 anaya: {8a} 11; {17a} 2; {20b} 7; {23a}
 8
 ancılayın: {7b} 2; {11a} 1; {13b} 9
 ancılayındur: {18b} 1
 and: {22a} 3; {22a} 4
 anda: {11b} 5; {12b} 8; {18b} 1; {20a}
 3; {20b} 2; {21a} 5; {22a} 8
 andadur: {11b} 10
 andan: {3a} 6, 11; {3b} 3, 9, 10; {4a} 4;
 {4b} 1, 3, 6; {5a} 6, 9; {5b} 2, 3, 9;
 {6a} 4, 5, 7; {6b} 2, 4, 9; {7b} 3, 4,
 5, 6, 8; {8a} 3, 4, 5; {8b} 2, 4, 5, 10;
 {9a} 2; {9b} 1, 4, 10; {11a} 1, 7;
 {11b} 7; {12a} 8; {12b} 3, 11;

{13b} 3; {14a} 6, 7; {14b} 6, 10;
 {15b} 7; {16a} 11; {16b} 11; {17a}
 3; {18a} 1, 10; {19a} 8, 9, 11; {22b}
 4
 andandur: {6a} 2
 andayuk: {12a} 4; {15b} 5; {18a} 3
 andlarından: {22a} 4
 anduk: {6a} 3
 anı: {3b} 7, 7; {4a} 2, 3, 9; {4b} 11;
 {6a} 11; {6b} 1, 7, 8; {7a} 1, 5, 11;
 {7b} 1, 8, 10, 11; {8a} 1, 7, 8; {8b}
 9; {9a} 3; {9b} 2, 5, 7; {10a} 2, 3, 7,
 8, 10; {10b} 1, 3, 4; {11a} 1, 10;
 {12a} 10; {12b} 11; {13a} 7; {14a}
 11; {14b} 10, 11; {15b} 9; {16a} 4,
 6; {17a} 3, 4; {17a} 4; {17b} 10;
 {19a} 5; {20b} 8; {22b} 7, 9
 anın: {8a} 10
 anlamadılar: {7b} 8
 anlamazmısız: {7b} 11
 anlar: {1b} 3, 7; {2a} 4, 5, 9; {2b} 7;
 {3b} 3, 4, 6; {4b} 7, 8; {5a} 6, 9;
 {6a} 4; {6b} 2, 4, 5, 6; {7a} 1; {7b}
 8; {8a} 8, 9, 10; {9a} 1; {10a} 9;
 {10b} 3, 7, 8, 9; {11b} 5; {12a} 3,
 4, 10, 11; {12b} 3; {13b} 1, 10;
 {14a} 1, 8; {14b} 2, 5, 10; {15a} 1,
 2, 4, 11; {15b} 1, 2, 4, 6; {16a} 2, 6,
 9, 10, 11; {16b} 7; {17a} 4, 6, 9;
 {17b} 7; {18a} 3, 9; {18b} 5; {20b}
 3; {21a} 2, 5, 6; {22b} 2, 5; {23a}
 10
 anlara: {1a} 6; {2a} 1, 6, 8, 10; {2b} 1,
 3; {3a} 9; {3b} 1; {4a} 7, 8; {6a} 4;
 {6b} 11; {7b} 9, 10; {8a} 2, 4; {9a}
 6, 11; {10a} 8; {11a} 8; {11b} 3, 5;
 {13a} 5; {14b} 5, 11; {15a} 1;
 {15b} 5, 10; {16a} 8; {17b} 10;
 {19b} 2; {20a} 5; {20b} 4; {21a} 7,
 11; {21b} 8; {22a} 6; {22b} 1
 anlaradur: {2a} 3; {2a} 7
 anlardan: {7b} 7; {9a} 1; {9b} 11;
 {10a} 7, 9; {12b} 10; {13a} 5;
 {13b} 8; {14a} 1, 9; {15a} 4; {15b}
 3; {15b} 4; {23a} 10

anlardır: {16a} 9
 anlardır: {2a} 11; {2b} 3; {3b} 2; {16b} 7; {22b} 4
 anları: {2a} 1; {2b} 3, 6; {3a} 2; {6a} 10; {6b} 10; {8b} 7; {9a} 5; {9b} 11; {13a} 6; {15a} 11; {16a} 9; {18a} 10; {18a} 10; {18b} 1; {21b} 5; {22a} 8; {22b} 8, 9; {23a} 2; {23b} 7
 anlarla: {20a} 10; {21b} 1
 anlarlar: {15a} 10
 anların: {2b} 6; {4a} 8
 anlarınladur: {9b} 2
 anların: {2a} 6; {2b} 5, 10, 11; {3a} 1; {4a} 7; {4b} 7; {6a} 4; {6b} 1, 6; {8a} 4; {8b} 6, 7; {9a} 7; {9b} 10; {10a} 1, 7; {11b} 1, 3, 6; {12a} 4, 7, 8; {13a} 4, 5; {15a} 3; {15b} 11; {16a} 1; {17a} 7; {17b} 8; {20a} 7; {21a} 4
 anların: {3a} 10; {3b} 1; {6b} 6; {11b} 9; {11b} 9
 anların: {18a} 11; {18b} 3
 anların: {9a} 6
 anlayışın: {13a} 5
 anın: {2b} 5, 8; {3a} 7, 8; {4a} 2; {4b} 3, 8, 9; {5a} 11; {5b} 3, 11; {6a} 6, 11; {6b} 8, 9; {7a} 7, 10; {7b} 1; {8a} 8; {9a} 10; {10b} 5; {11b} 6, 7, 11; {14a} 9; {14b} 9; {15a} 4, 8; {16a} 1, 5; {17a} 4, 6, 7, 11; {17b} 4; {18a} 3, 8; {18b} 5; {19a} 2; {19b} 3, 4, 5, 9; {20a} 11; {21b} 11; {22a} 1; {23a} 9
 anın: {2a} 7; {3a} 3; {5b} 4; {6b} 8; {7b} 3; {17a} 1; {17b} 6
 anın: {11a} 2; {11b} 2, 11; {12a} 1; {16b} 11
 anın: {3a} 4; {3b} 5; {8a} 4; {10b} 3, 4; {15a} 7; {16a} 7
 anın: {4b} 5, 11; {9a} 9; {9b} 1; {10a} 6; {10b} 6; {12a} 2, 11; {12b} 3, 10; {13a} 8; {13b} 2, 5, 6, 7, 8, 9, 11; {14a} 2; {14b} 3; {15b} 10; {16a} 3, 4; {16b} 9, 10; {17a} 9, 10; {18a} 2; {19a} 11; {19b} 8; {20a} 5; {22b} 4
 anın: {19a} 2
 anın: {14b} 1
 anın: {11b} 7
 anın: {15b} 11; {16a} 2
 anın: {7b} 11
 anın: {12a} 10
 anın: {13b} 2
 anın: {10a} 8
 anın: {7b} 3
 anın: {23b} 7
 anın: {15b} 10
 anın: {5a} 7; {12b} 1; {14b} 1; {23a} 4
 anın: {22b} 10; {22b} 11
 anın: {19a} 9
 anın: {19a} 7
 anın: {10b} 3; {11b} 6; {17a} 5; {20b} 1; {23a} 3
 anın: {18a} 4
 anın: {7a} 5; {10b} 3; {13a} 4; {13b} 8; {15a} 10; {20a} 10; {22a} 2
 anın: {9a} 2
 anın: {10a} 9
 anın: {7a} 1
 anın: {13a} 6
 anın: {14a} 10
 anın: {23a} 5
 anın: {4a} 6
 anın: {11b} 11
 anın: {21b} 9
 anın: {21b} 8
 anın: {3b} 1
 anın: {21b} 8
 anın: {16a} 9
 anın: {5a} 3, 5; {8b} 6; {9a} 1; {11a} 3; {12a} 9; {12b} 4; {14b} 2
 anın: {10a} 9
 anın: {18a} 7
 anın: {5a} 3

artık: {5a} 7
 artuḡ: {12b} 2; {21a} 10
 artuḡdur: {22a} 10
 artuḡluḡ: {18a} 9; {18b} 3
 arturavuz: {6a} 3
 arturdı: {2a} 6
 arturur: {2b} 3
 aru: {15b} 7
 aruḡu: {12b} 8
 arūlarından: {5b} 11; {16a} 3
 ‘arz: {4a} 4; {22a} 1
 arzūlamayalar: {9b} 10
 ārzulaḡ: {9b} 9
 arzūlarıdır: {11b} 1
 ‘aṣāḡ: {6a} 6
 ‘āṣī: {6b} 4; {9b} 6
 aṣṣı: {2b} 4; {10b} 4; {12b} 3; {15a} 7
 aṣāḡa: {4b} 4, 6; {7b} 6
 āṣīkāre: {5b} 8; {8a} 1; {23b} 7
 ataları: {8a} 6; {15b} 11
 atalarumuzu: {15b} 10
 atalaruḡu: {13b} 1
 atalaruḡuz: {19a} 10
 atası: {23a} 7
 atasına: {23a} 9
 ataya: {8a} 11; {17a} 2; {20b} 7
 atdı: {10a} 8
 ‘avrat: {10b} 3; {22b} 2, 4
 ‘avratdan: {21b} 3
 ‘avratını: {22b} 4
 ‘avratlar: {3b} 1; {22a} 6, 9
 ‘avratlardan: {21b} 7
 ‘avratları: {21b} 2; {23a} 2; {23b} 2, 6, 11
 ‘avratlarından: {22a} 4
 ‘avratlarını: {22a} 5
 ‘avratlarıu: {22a} 8; {23a} 7
 ‘avratlarıuuz: {17b} 7; {21b} 10
 ‘avratlarıuuzı: {5a} 11; {22b} 7
 ‘avratu: {4b} 1
 ay: {17b} 1; {18b} 4; {22a} 4; {23b} 3
 ayadur: {18b} 4
 aydın: {2b} 5, 10
 aydınlıḡ: {2b} 10
 āyet: {11a} 1
 āyetler: {10a} 6; {20a} 2, 5
 āyetleri: {21a} 10; {22b} 11
 āyetlerine: {6b} 3
 āyetlerini: {18a} 3; {22b} 10
 āyetleruḡı: {13a} 5
 ayetlerümüle: {5a} 1
 āyetlerümüzi: {4b} 8; {14a} 10
 āyetlerüni: {21b} 6
 ayı: {17a} 11
 ‘ayıbı: {7a} 10
 ayırduḡ: {5b} 1
 ayırıcı: {5b} 4
 ayırurlar: {10b} 3
 aylarda: {19a} 4; {20b} 11
 aylardan: {18a} 6
 aylardur: {19a} 3
 ayları: {12b} 4; {19a} 3
 ayruḡa: {9b} 2
 ayruḡı: {16a} 5
 ayruḡ: {3a} 7; {6a} 4; {9b} 9; {11a} 3; {15a} 11; {17a} 9; {17b} 2
 ayruḡsı: {7a} 10
 az: {5a} 1; {8a} 4; {8b} 2; {9a} 5; {12b} 11; {16a} 7; {16a} 7
 ‘azāb: {2a} 3, 7; {8a} 6; {9a} 1, 11; {10b} 9; {11b} 9; {15a} 4; {16a} 9; {16b} 11
 ‘azābdan: {3a} 3; {8b} 10; {10a} 1; {23a} 5
 ‘azābı: {6a} 5; {15b} 1, 3; {16a} 10; {20a} 6; {23b} 10
 ‘azābından: {12a} 9; {12b} 11; {19b} 2
 ‘azābludur: {15b} 2
 ‘azābu: {7a} 1
 ‘azābu: {5a} 10
 āzād: {16b} 8

āzāda: {16b} 8
azdı: {11a} 5
azdurmaq: {20b} 11
azdurmaz: {3b} 5
azdurur: {3b} 5
azğunlardan: {1a} 7
azğunlığı: {2b} 4
azğunluğu: {16a} 10
azıklanunuz: {19a} 5
azıklarunuz: {19a} 5
‘azīzdür: {20a} 2; {21b} 2; {22a} 10
azmışlardan: {19a} 9

B

bābil: {10b} 1
bağışlamağa: {21b} 6
bağışlayıcıdır: {19a} 9; {22a} 5; {23b} 10
bağışlayıcıdır: {21a} 7
bağlanmış: {8a} 2
baha: {5a} 1; {16a} 7
bahasına: {16b} 5
bahāya: {8a} 4
bağardunuz: {5b} 1
bağıcıları: {7a} 7
bağılanlar: {15a} 4
bağa: {4a} 5; {14b} 1; {17b} 6
barmaqların: {2b} 8
başından: {18b} 10
başladım: {1a} 1; {1b} 1
başunuz: {18b} 9
bātıl: {18a} 4; {21a} 4
bātıla: {5a} 2
bayık: {2b} 2; {3a} 1, 10; {3b} 2, 3; {4a} 1, 3, 6, 8; {4b} 5; {5a} 6, 7; {5b} 5; {6a} 7; {6b} 1, 2, 4, 10; {7a} 2, 4, 6, 7, 8, 9, 9; {7b} 5; {9a} 1; {9b} 3; {10a} 3, 5; {10a} 6; {10b} 5, 7; {11a} 2, 5, 8, 10; {11b} 10; {12a} 2, 5, 7; {12b} 1, 5; {13a} 2, 4, 6, 7, 9; {13b} 2, 9; {14a} 4, 5;

{14b} 2, 6, 7, 9, 10; {15a} 2, 6; {15b} 1, 2, 4, 8; {16a} 4, 6, 11; {16a} 11; {17a} 4, 6; {17b} 5; {18a} 9; {18b} 2
ba‘zı: {2a} 4; {19a} 11; {19b} 1, 5, 9
becidlig: {9b} 6
begenseñüz: {21b} 3, 5
begenürsüz: {19b} 5
belki: {8a} 6; {10a} 7; {11b} 11; {13b} 4; {14b} 3; {15b} 10
bellü: {7a} 6, 8, 11
bellü: {5a} 6; {7a} 4; {11a} 7; {12a} 5; {14b} 11; {15a} 1; {17b} 11; {18a} 3; {21b} 6
bellüler: {10a} 6
ben: {4a} 1, 3; {5a} 7; {12b} 1, 5; {15a} 2; {17b} 5
benden: {4b} 7, 10; {5a} 1; {13a} 11; {14a} 9; {17b} 5
benī: {8a} 10; {14b} 1; {17b} 6; {20a} 4
benüm: {5a} 1; {12b} 5
beñzede: {3b} 2
benzeri: {2b} 5
beñdeş: {3b} 1; {7a} 8; {12a} 4; {15a} 11; {16b} 8, 11
beñdeşler: {3a} 5
beñdeşsiz: {12a} 1, 2; {13a} 6
berāberdür: {2a} 1
berkitdüginden: {3b} 6
beş: {2b} 2
beyān: {20a} 5; {21a} 10; {22b} 7
beytü‘l-muqaddise: {6a} 2
bezendi: {20a} 6
bezirgānlıkları: {2b} 4
bildurcını: {5b} 11
bırakdı: {10a} 7
bihamdihi: {4a} 3
bikrle: {7a} 5
bildi: {6a} 7; {17b} 8; {23b} 6
bildiler: {10b} 5

bildirdi: {7b} 11	{18a} 5; {20a} 9; {20b} 9, 10;
bildünüz: {6b} 10	{21b} 3, 4; {22b} 7
bile: {17a} 5	birbirine: {3b} 1; {12a} 4
bilgünüze: {18b} 6	birbirini: {22b} 6
bilici: {4a} 7	biribiriñüzi: {8b} 4
bilicidir: {3b} 11; {9b} 10; {11b} 11;	biribiriñüzün: {8b} 3
{13b} 10; {14b} 9; {17a} 4; {22a}	birisi: {10a} 1; {13b} 8
2, 5; {23a} 1; {23b} 5	birle: {22a} 9, 11; {22b} 8, 9; {23a} 3,
bilicisin: {13a} 2	8; {23b} 4
bilmedi: {13a} 7	birünüze: {17a} 2
bilmedün: {11a} 2	bitürür: {6a} 10
bilmedünmi: {11a} 1	biyerlenmeye: {12b} 3
bilmegümüz: {4a} 6	biz: {1b} 4; {2a} 8; {2b} 2; {4a} 2; {7a}
bilmek: {12a} 9	9; {10b} 2; {12a} 5; {13a} 2; {13b}
bilmezler: {2a} 6, 9, 11; {8a} 1; {10a}	2, 8, 11; {14b} 6
9; {11b} 5; {12a} 3; {14b} 3; {15b}	bizâr: {15b} 2, 4
9	bizden: {13a} 1; {15b} 5
bilmezsiniz: {4a} 3; {8a} 7; {20b} 10;	bize: {1a} 5; {4a} 6; {6a} 1; {7a} 6, 8;
{23a} 5	{7b} 11; {10b} 8; {12a} 3; {13a} 3,
bilmiş: {2a} 9, 11; {20b} 5	4; {13b} 6; {19a} 11; {19b} 1
bilseler: {22b} 6	bizi: {7a} 3; {8a} 5; {19b} 2
bilseñüz: {22b} 2	bizüm: {4a} 6; {6a} 9, 10; {7a} 4, 6, 8,
bilünmiş: {19a} 3	9; {9b} 1; {13a} 3; {14a} 8; {19b} 1
bilünüz: {19a} 3; {19b} 5; {20a} 2;	bizümse: {15b} 4
{21b} 11; {23a} 1; {23b} 1, 9, 10	boğazladılar: {7a} 11
bilür: {3a} 5; {15b} 8; {19a} 5; {20b} 8,	boğazlarlardı: {5a} 10
10; {21b} 1; {23a} 5; {23b} 9	boğazlayasız: {7a} 2
bilürin: {4a} 3	boşamağa: {22a} 5
bilürin: {4a} 8; {4a} 9	boşanmış: {22a} 6
bilürken: {18a} 5	boşasa: {22b} 4; {22b} 5
bilürler: {3b} 3; {5a} 6; {7b} 8; {10b}	boşasañuz: {22b} 7; {23a} 2; {23b} 11
6, 7; {22b} 7	boyun: {9a} 4; {13a} 2, 3; {13b} 2, 8
bilürlerdi: {9a} 8	bölügi: {8b} 5
bilürlerken: {14a} 1	bölügin: {9a} 4
bilürsüz: {5a} 2; {14a} 11; {17a} 10	bölük: {7b} 7; {10a} 7, 8; {13a} 3;
biñ: {10a} 1	{13b} 2; {18a} 5
bir: {3a} 6; {4b} 4, 5; {5a} 2, 8; {6a} 2,	bölüşdürmegi: {8b} 7
4, 9; {7a} 2, 4, 7, 9; {7b} 1, 2, 4, 5,	bölüşdürürsüz: {8b} 7
7, 9; {8a} 1; {8b} 5, 8; {9a} 3, 4;	bu: {1b} 2 {9b} 7
{10a} 7, 8; {11a} 1; {12a} 2, 3, 5;	buğday: {4b} 2
{12b} 2; {13a} 3; {13b} 1, 2; {14a}	buğdayından: {6a} 10
2; {15a} 5, 10; {15b} 4; {17a} 10;	

bulalar: {17b} 6
bulasın: {9b} 11
bulasız: {11a} 10
bulduk: {15b} 10
bulmasa: {19a} 1
bulmaya: {12b} 5
buluda: {15a} 9
buludı: {5b} 10
bulutdan: {2b} 9
bulutlarıyla: {20a} 3
bundan: {5a} 5
bunun: {21a} 10
buyruğı: {20a} 3; {22a} 9; {22b} 3
buyruğından: {6b} 4; {22b} 3
buyruğıyla: {20b} 2; {21b} 6
buyruk: {20a} 4
buyruklarıdır: {22b} 6
buyurdu: {3b} 7
buyurduğı: {21b} 9
buyurulursız: {7a} 5
buyurur: {7a} 2; {9b} 7; {15b} 8
buyururdu: {21b} 2
buyururmıyorsunuz: {5a} 4
buzağı: {9b} 7
buzağıya: {8a} 6
buzağıyı: {5b} 2, 6; {9b} 4, 7

C

cāhillerden: {7a} 3
calabı: {11b} 2
cāludur: {7a} 5
canavardan: {15a} 9
cāzuluğı: {10b} 1
cāzülük: {10a} 10, 11
cebrā'ıl: {9a} 3
cebrā'île: {10a} 3, 5
cehennem: {19b} 2; {21a} 5
cehennemle: {20a} 10
cehre: {11a} 5
cemī': {1a} 2; {20a} 4, 9

cenneti: {20a} 9; {21b} 11
cezā: {1a} 3
cezāsi: {8b} 8; {18b} 2
cıdırur: {16a} 1
cimā': {19a} 4; {22a} 4; {23b} 11
cuhūd: {6b} 5; {10b} 9
cuhūdlar: {8a} 1; {8b} 3; {10b} 5;
{11a} 11; {11b} 3, 4; {12a} 7;
{13a} 10; {13b} 4; {15a} 1
cuhūdlara: {10a} 10
cuhūdları: {5a} 4; {14a} 8
cuhūdlarun: {2b} 2

C

çalabı: {12b} 4; {13a} 8
çalabına: {13a} 8
çalabından: {4b} 5
çalabları: {6b} 6
çalablarından: {1b} 7; {3b} 4; {14b} 7
çalablarıñ: {5a} 6
çalabum: {12b} 9; {13a} 1
çalabumuz: {13a} 2, 4; {19b} 1
çalabuñ: {4a} 1
çalabuñdan: {6a} 9; {7a} 4, 6, 8; {14a} 1, 5
çalabuñuz: {7b} 11
çalabuñuza: {3a} 2
çalabuñuzdan: {5a} 11; {10b} 11; {16b} 10; {19a} 6
çalaplarıñdan: {13b} 8
çalış: {16b} 6
çalışalar: {18b} 1
çalışmışdılar: {20b} 2
çalışsak: {18a} 11
çalışuñ: {18a} 9; {18b} 3, 4
çalışurlar: {18a} 9; {18b} 4
çalışurlarsa: {18b} 1
çekışdükleri: {20a} 11
çekışmediler: {20a} 11
çekışmesün: {19a} 4

çeksünler: {22a} 6; {23b} 3
çeşme: {6a} 7; {7b} 5
çıkâr: {7b} 5
çıkardı: {3a} 4; {4b} 3
çıkardılar: {18a} 10
çıkarcıdır: {7b} 1
çıkârlar: {6a} 5
çıkârmağı: {8b} 7
çıkarmak: {8b} 10; {21a} 1
çıkarmağ: {8b} 3
çıkarsun: {6a} 10
çıkârı: {18a} 10
çıkârırsız: {8b} 5
çıkârı: {14a} 4, 6
çıkıcılar: {10a} 6; {15b} 6
çıkıcılı: {3b} 6
çıkımsıdı: {6a} 6
çoğa: {3b} 5
çok: {5a} 10; {11a} 6
çün: {17a} 7

D

dağıtdı: {15a} 8
dahı: {1a} 1, 4, 7; {1b} 1, 4, 5, 6, 7;
{2a} 1, 2, 3, 4, 5, 7, 8, 10; {2b} 1, 3,
6, 8, 9, 11; {3a} 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 9;
{3b} 1, 2, 5, 7, 11; {4a} 1, 2, 3, 4, 9,
10, 11; {4b} 1, 2, 3, 4, 5, 7, 8, 9, 10,
11; {5a} 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10,
11; {5b} 1, 2, 4, 5, 8, 9, 10, 11; {6a}
1, 2, 3, 6, 8, 9, 10, 11; {6b} 1, 2, 3,
5, 6, 7, 8, 9, 10; {7a} 1, 2, 5, 9, 10,
11; {7b} 1, 2, 4, 5, 6, 8, 9, 11; {8a}
1, 2, 4, 5, 7, 9, 10, 11; {8b} 1, 2, 3,
4, 5, 6, 7, 8, 9, 10; {9a} 1, 2, 3, 4, 5,
6, 7, 11; {9b} 1, 3, 4, 5, 6, 10, 11;
{10a} 1, 2, 4, 5, 6, 7, 8, 10, 11;
{10b} 1, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11;
{11a} 3, 5, 8, 9, 11; {11b} 2, 3, 4, 7,
8, 9, 10, 11; {12a} 1, 2, 3, 6, 7, 8, 9,
11; {12b} 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10,
11; {13a} 1, 3, 4, 5, 6, 7, 9; {13b} 1,
2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11; {14a} 2,

4, 5, 6, 7, 9, 10, 11; {14b} 1, 2, 3, 4,
5, 6, 7, 8, 9, 10; {15a} 1, 2, 3, 4, 5,
6, 7, 8, 9, 10, 11; {15b} 1, 2, 3, 4, 6,
7, 8, 9, 11; {16a} 1, 2, 3, 4, 5, 7, 8,
9, 10, 11; {16b} 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9,
10, 11; {17a} 3, 9, 10, 11; {17b} 1,
2, 3, 4, 5, 6, 8, 9, 10, 11; {18a} 1, 4,
6, 7, 8, 9, 10, 11; {18b} 2, 3, 4, 6, 7,
8, 9; {19a} 3; {19a} 5, 6, 8, 9, 11;
{19b} 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11;
{20a} 3, 4, 5, 7, 10, 11; {20b} 2, 4,
5, 7, 8, 9, 10, 11; {21a} 1, 2, 3, 5, 6,
7, 8, 9, 11; {21b} 1, 4, 5, 6, 7, 8, 9,
11; {22a} 1, 6, 7, 8, 10, 11; {22b} 3,
6, 7, 9, 10, 11; {23a} 1, 2, 5, 6, 9,
11; {23b} 1, 2, 5, 8, 9, 10

damüdur: {19b} 9

dartı: {21b} 7

daşı: {6a} 6; {6a} 6

da'vet: {21b} 5

de: {23b} 6

degdi: {14b} 5

degil: {11b} 3

degilken: {17a} 10

degilüz: {2b} 2

degin: {4b} 5; {18a} 1

değişürler: {17a} 4

değşürdi: {6a} 4

değşürmekmi: {6a} 11

değşürürse: {11a} 5

degül: {6b} 9; {7a} 5, 10; {7b} 6; {8a}
2; {8b} 8, 10; {10a} 1; {10b} 3;
{11b} 4; {13b} 10; {14a} 5, 9;
{15b} 6; {16b} 1; {17a} 4; {18a} 6;
{22a} 11

degüldür: {22a} 6

degüliken: {16a} 5

degüller: {1a} 7

degüllerdür: {1a} 7; {2a} 4

degülüz: {2a} 8; {10b} 2

degürüciler: {10b} 3

degüşürse: {17a} 3

dek: {2b} 1

delil: {20b} 1
demek: {10b} 9
deñizde: {15a} 7
deñizi: {5b} 1
depelemek: {8b} 10; {8b} 10
depelemekden: {18a} 11
depelenmişlerde: {16b} 8
depelenür: {14b} 3
depeleñ: {5b} 6; {18a} 10; {18b} 1
depelerler: {6b} 3
depellersiz: {8b} 5; {9a} 4; {9b} 2
depeleyen: {16b} 9
depesinden: {7b} 6
dereceyle: {22a} 10
derler: {21a} 9
dêrüz: {4a} 3
destüriyle: {10a} 3
destüriyle: {10b} 4
dile: {6a} 9; {7a} 4, 6, 8
diledi: {6a} 6
diledüñüz: {6b} 1
dilegine: {12a} 8
dilemez: {17b} 3
dilencilere: {16b} 4
dilenüdi: {11a} 4
diler: {3b} 4; {9a} 10; {17b} 2
dilermisiz: {11a} 4
dilerse: {7a} 9; {10b} 11
dilersiz: {6a} 2
dilese: {20a} 8; {20b} 2
dileseler: {22a} 8; {23a} 10
dileseñüz: {21b} 10; {23a} 11
dileseydi: {2b} 11; {21b} 1
dileyersiz: {11a} 4
diliyle: {7b} 3
dilleriyle: {6b} 4
dilsizlerdür: {16a} 2
dilsüzlerdür: {2b} 7
dinde: {21b} 1
dinden: {13b} 11

dîni: {5a} 4; {13a} 10; {13b} 11
dîninden: {13a} 6; {21a} 4
dînine: {13b} 11; {19b} 11
dînini: {13a} 10
dîniñ: {12a} 7
dîñünüzden: {21a} 3
diri: {3b} 9; {5a} 11
dirilde: {3b} 9
dirildür: {7b} 2
dirilerdür: {14b} 3
diriltdi: {15a} 8
diriltmek: {9a} 2
dirligünde: {19b} 6
dirlik: {8b} 9; {9b} 11
dirlügi: {20a} 7
dirlük: {4b} 1; {6a} 2
dirültdük: {5b} 9
dişi: {16b} 9
dişiye: {16b} 9
ditorsiz: {4b} 2
dîvler: {10a} 10, 11
diyet: {16b} 9
doğrı: {1b} 7; {7a} 9
dolan: {4b} 1
dolanacaq: {4b} 5
dost: {12a} 9
dostlarına: {5a} 4
dostlukları: {15b} 3
döke: {4a} 2
dökmekden: {17a} 1
dökmeñ: {8b} 3
dönderilesiz: {3b} 9
dönderilür: {8b} 10
döndermekden: {15a} 9; {22b} 6; {23a} 3
dönderüñ: {14a} 7
dönderürler: {7b} 8
döndiler: {6b} 2; {9a} 10
döndükde: {19a} 1
döndürdünüz: {6b} 9; {8b} 2

döndüreler: {11a} 6; {21a} 3
döndürücilersiz: {8b} 2
döndürmege: {22a} 8
dönecek: {12b} 6, 11
döner: {20a} 4
dönmek: {15b} 4
dönmezler: {2b} 7; {21a} 2
dönse: {19b} 7; {21a} 3
dönseler: {22a} 4
dönseñüz: {19a} 7
dönücilerüz: {14b} 6
dönüş: {5b} 6
dört: {22a} 4; {23b} 3
döşek: {3a} 4
döşekdür: {19b} 9
durağı: {12b} 6
durğur: {22b} 2
durğurmayalar: {22b} 1
durğursalar: {22b} 6
durğuruñ: {5a} 3; {8b} 1; {11a} 9
durğururlar: {1b} 4
dursañuz: {19b} 5; {21b} 11
dururlar: {20a} 7
dut: {10b} 8; {14a} 4, 6
dutar: {2b} 2; {15a} 11; {19b} 6
dutarlardı: {2a} 7
dutarmısın: {7a} 3
dutasız: {5b} 4; {11b} 10; {13b} 4;
{14a} 9; {17a} 10
dutdı: {5b} 8; {9b} 10; {11b} 11
dutdılar: {4b} 8
dutduk: {6b} 7; {8a} 10; {8b} 3; {9b} 5
dutduñuz: {5b} 2; {8a} 6; {9a} 4; {9b}
4; {11a} 9; {18a} 10
dutdururlarsa: {13b} 10
dutıcı: {10a} 8
dutıcudur: {14a} 2
dutıcılaruz: {7a} 9
dutıcıyken: {10a} 3
dutmağıla: {18b} 10

dutmağunuzıla: {5b} 5
dutmak: {4b} 5; {22a} 10
dutmağdur: {5a} 5
dutmañuz: {22b} 9
dutmazlar: {15b} 11
dutsun: {17b} 1; {19a} 1
dutucı: {9a} 6
dutucıdur: {14b} 9
dutucılar: {2b} 2, 4; {5a} 6
dutucılardur: {14b} 7
dutucıyken: {4b} 11
dutuciken: {9b} 2
dutuñ: {6b} 7; {9b} 5; {12b} 6; {22b} 8
dutuşduñuz: {7b} 1
dutuşurlar: {11b} 6
dükeli: {4b} 6; {12a} 1; {15b} 2; {17a}
5
dükelileri: {15a} 3
dükelin: {3b} 10; {4a} 4
dükelinüş: {14a} 2
dükeliñüz: {19b} 11
dünyā: {11b} 9; {13a} 7; {19b} 6;
{20a} 7
dünyāda: {3a} 11; {3b} 2; {19a} 11;
{19b} 1; {21a} 4, 11
dünyāligile: {8a} 4
dünyāluğ: {5a} 1; {16a} 7
dünyāya: {15b} 4
dürüst: {4a} 7; {13a} 6; {13a} 6
dürüşdi: {11b} 8
düşdiler: {20b} 4
düşer: {2b} 9
düşersiz: {20a} 1
düşmān: {10a} 2, 4
düşmāndur: {10a} 5; {20a} 1
düşmānluğ: {13b} 10
düşmendür: {4b} 4
düşmenligi: {15b} 8

E

ebedî: {3b} 2; {4b} 8; {8a} 8, 10; {15a} 4
èder: {7a} 7; {19b} 7; {21b} 5, 6; {22b} 7
èderken: {5b} 9
èderler: {1b} 5; {20b} 6; {21b} 5; {23b} 2
èdersiz: {7b} 10
èdicidür: {1a} 1, 3; {1b} 1; {19a} 9; {19b} 10, 2; {21a} 7; {22a} 5, 10
èdiciler: {20a} 5
èdicileri: {21b} 9
èdicüdür: {18b} 2
èdünüz: {21b} 11
eger: {2b} 11; {3a} 6, 7, 8; {4a} 5; {4b} 6; {6b} 9; {7a} 9; {8b} 7; {9b} 3, 7, 8, 9; {10b} 6, 7; {11b} 1; {12a} 8; {13b} 9, 9; {15b} 1, 4, 11; {16a} 3; {17a} 2, 10; {18b} 1, 2, 8; {19a} 8; {20a} 1; {21a} 3; {21b} 1, 3, 5; {22a} 4, 7, 8; {22b} 1, 4, 5, 6; {23a} 9, 11; {23b} 11
egicilerle: {5a} 3
egilmişlerken: {6a} 3
eglemekde: {22a} 1
egün: {5a} 3
ehli: {16a} 5
ehlidür: {21a} 5
ehlinden: {10b} 10; {11a} 6
ehline: {19a} 1
ehlini: {21a} 1
ekecek: {21b} 10
ekin: {21b} 10
ekini: {7a} 10
ekinleri: {19b} 7
ekinlerünüzze: {21b} 10
ekşeri: {10a} 7
eksimekden: {14b} 4
elinde: {10b} 1
èlindedür: {10a} 3

èlinden: {8b} 10
èline: {8b} 10
elleri: {8a} 4; {9b} 10
èllerinden: {8b} 6
èlleriñüzden: {8b} 4
elleriyle: {8a} 3
elünüzzi: {21b} 7
emîn: {18b} 11
emînlük: {12b} 6
emzirmegi: {23a} 7
emzirsünler: {23a} 6
ener: {7b} 6
er: {22a} 8; {22b} 5
erine: {16b} 4; {22b} 2
erini: {22b} 3
erleri: {21b} 4; {22a} 8; {23a} 3
èrseler: {2b} 1
èrte: {18a} 1
esir: {8b} 10
esirler: {8b} 7
eşikâre: {4a} 9
etini: {16a} 4
etmek: {8b} 10
ètmeyince: {22b} 5
ev: {3a} 4
evden: {13a} 1
eve: {14b} 8
evet: {8a} 7; {11b} 2
evi: {12b} 6
evişün: {14a} 3
evkât: {18a} 6
evlendürmegün: {21b} 4
evlenmegün: {21b} 2
evlere: {18a} 7, 8
evümi: {12b} 8
evvel: {1b} 6; {19a} 8; {20b} 3, 4
eyîdeler: {10b} 2
eydildi: {6a} 4; {9a} 11; {15b} 9
eydülse: {2a} 8, 10; {19b} 8
eydün: {8b} 1; {10b} 8; {13b} 5

eydür: {7a} 4, 6; {12a} 2; {19a} 11
eydürler: {2a} 4, 8, 10; {3b} 4; {8a} 3;
{19b} 1
eydürsüz: {8a} 6; {15b} 9
eyit: {8a} 6; {9b} 2, 7, 8; {10a} 2;
{11b} 1; {12a} 7; {18a} 6; {20b} 6,
11; {21a} 8, 9, 11; {21b} 7
eyitdi: {4a} 1, 3, 5, 7, 8; {4b} 1, 6; {5b}
5; {6a} 11; {7a} 2, 3, 4, 6, 9; {11a}
5; {11b} 3, 4, 5; {12a} 3, 4; {12b}
5, 9, 10; {13a} 8, 11; {13b} 4;
{15b} 4; {20b} 5
eyitdik: {7b} 2
eyitdiler: {2b} 1, 2; {3a} 11; {4a} 1, 6;
{5a} 4; {7a} 3, 4, 6, 8, 11; {7b} 9,
10; {8a} 5; {9a} 5; {9b} 1, 6; {11a}
11; {13a} 1, 11; {13b} 4; {14a} 8;
{14b} 6; {15b} 10
eyitdük: {4a} 10; {4b} 3; {6a} 1, 6;
{6b} 11
eyitdüler: {11b} 11
eyitdünüz: {5b} 8; {6a} 9
eyitmedüm: {4a} 8
eyitmek: {17b} 7
eyitmen: {10b} 8; {14b} 3
eyitmeyeler: {14a} 8
eyitmişler: {6a} 6
eyile: {13a} 1, 2; {19b} 3
eyiledi: {2b} 5, 10; {3b} 9, 10, 11; {4a}
4, 11; {9a} 5; {12b} 4; {13a} 7;
{16a} 4; {17b} 9
eyilediler: {6a} 4, 5; {10a} 7; {14a} 8;
{15a} 1; {15b} 1; {16b} 6; {21a} 6
eyiledügi: {19a} 9, 10
eyiledüğümü: {12b} 2
eyiledüğünüzden: {6b} 9
eyiledük: {5b} 1, 2, 3, 10; {9a} 3; {12a}
5; {12b} 7; {14b} 11
eyiledükleri: {18b} 5
eyiledüm: {4b} 9; {5a} 7; {12b} 1;
{13a} 8
eyiledünüz: {5b} 5; {8b} 4
eyilegün: {19a} 9; {20b} 7

eyilegünüz: {19a} 7
eyilemedi: {2b} 4
eyilemediler: {6a} 1
eyilemegi: {7a} 11
eyilemegile: {8b} 6; {10a} 11
eyilemegin: {11a} 8
eyilemeginde: {11b} 8
eyilemegün: {22a} 1; {23a} 2, 7
eyilemek: {7a} 1; {8a} 11; {10a} 7;
{17a} 2; {19b} 7; {20a} 10; {20b}
1, 9; {21a} 11, 2; {22a} 8; {23a} 6
eyilemekçün: {22b} 3, 9
eyilemekde: {23b} 5, 6
eyilemekden: {3b} 5; {11a} 7; {21a} 2
eyilemekdür: {22a} 1
eyilemen: {5a} 2; {6a} 8; {14b} 1; {17a}
5; {18a} 1, 9
eyilemenüz: {2a} 8; {23b} 8
eyilemesün: {19a} 4
eyilemeye: {8a} 6; {12b} 2, 3
eyilemeyeler: {22a} 4; {22b} 2
eyilemeyen: {16b} 9, 10
eyilemeyevüz: {6a} 9
eyilemez: {10b} 4
eyilemezden: {23b} 11
eyilemezüz: {13b} 8
eyilen: {14b} 1; {16a} 3; {17b} 10;
{18a} 1
eyilenüz: {18b} 5, 6, 7, 8; {19a} 8, 9, 10,
11; {21a} 10
eyiler: {4a} 2; {10b} 4, 11; {14b} 11;
{15a} 7; {18a} 3; {19b} 8; {21a}
10; {22a} 3
eyilerin: {15a} 1
eyilerken: {4a} 2, 3
eyilerler: {3b} 7; {6a} 1; {8a} 1, 2, 5
eyilerlerdi: {5a} 10
eyilersiz: {4a} 9; {7b} 7; {17b} 9
eyilerüz: {21a} 9
eyilese: {18b} 5, 11; {20a} 5
eyileseler: {22a} 5

eyleseñüz: {20b} 6; {23b} 1
eylesün: {19a} 1
eyleye: {4a} 2; {5a} 8; {7a} 4, 6, 8;
{11b} 6; {12a} 2; {14b} 8, 9; {17a} 5
eyleyecek: {19a} 1
eyleyecülerledür: {14b} 2
eyleyeler: {21b} 6
eyleyem: {12b} 11; {14a} 9
eyleyenden: {17a} 5; {21b} 1
eyleyeni: {21b} 1
eyleyenlere: {16b} 5
eyleyesiz: {5b} 10; {17b} 3, 4; {21a} 10
eyleyevüz: {11a} 1; {14a} 10
eyleyici: {9a} 11; {16a} 5
eyleyicidür: {4b} 6; {21b} 2
eyleyiciler: {16b} 6
eyleyicilerdür: {2a} 9
eyleyicilerken: {6a} 8
eyleyicisi: {10a} 1
eyleyicüleri: {18b} 7
eylemişdür: {22b} 10
eyleyücidür: {17b} 1
eyleyüciler: {12b} 8; {14b} 11
eyleyücilerden: {14a} 2
eyleyücilere: {14b} 5
eyleyüciyin: {4a} 1
eyleyüp: {5a} 2
eylügi: {5a} 4
eylük: {4b} 9; {5a} 7; {8a} 11; {10b} 11; {12b} 1; {16b} 1, 2, 9, 10; {17a} 5; {18a} 7; {21a} 11
eyü: {3a} 10; {6a} 3; {6b} 6; {8a} 9; {15a} 1
eyürekdür: {6b} 1

F

fāriž: {7a} 5
farīza: {14b} 9; {16b} 8; {17a} 1, 6, 7, 10
farķ: {13b} 8; {17b} 1

fazlı: {6b} 9
fazlından: {9a} 10
fedā: {22b} 2
ferclerinde: {22a} 7
ferište: {10b} 1
ferišteher: {20a} 3
ferišteherlere: {4a} 10
ferišteherlür: {15a} 3
ferišteherlere: {4a} 1, 4; {6b} 5; {10a} 4; {16b} 3
fesād: {2a} 8, 9; {3b} 7; {4a} 2; {6a} 8; {16a} 5; {19b} 7; {21b} 1
fesādı: {19b} 8
fesādılarını: {2a} 9
fidā: {18b} 10
fikirleri: {23b} 10
fikr: {21a} 10; {21b} 6; {23b} 6
fir'avn: {5a} 10; {5b} 1
fitne: {18a} 11; {18b} 3; {21a} 2

G

gāfil: {7b} 6; {8b} 10; {14a} 6
gark: {5b} 1
gāzā: {20b} 9
gāzālık: {21a} 6
gece: {3b} 3; {5b} 2
gecenün: {15a} 6
gecesi: {17b} 7
geceye: {18a} 1
geçdi: {6b} 10; {13b} 2
geçdiler: {2b} 1; {7b} 9; {20b} 4
geçerler: {6b} 4
geçerse: {16b} 11
geçmegin: {22b} 3
geçmeklikleri: {2b} 3
geçse: {22b} 3
geçün: {11a} 8
geldi: {5b} 9; {9a} 6; {10a} 8; {12a} 8; {13a} 11
geldüğinden: {20b} 1

geldükden: {20a} 2, 5
gelesiz: {18a} 7
gelicimi: {7b} 10
gelmesine: {20a} 3
gelmez: {12a} 3
gelmezden: {20b} 3
gelsün: {12b} 11
gelün: {18a} 7
gelür: {20b} 9
gelürse: {4b} 6; {8b} 7; {9a} 3
gemide: {15a} 7
gendünizi: {13a} 8
gendüzini: {13a} 7
geñezlük: {17b} 3
ger: {18b} 8
gerçek: {4b} 11; {9a} 6; {9b} 2; {10a} 3, 8
gerçekler: {3a} 7; {4a} 5; {9b} 9
gerek: {19b} 5; {21b} 11; {22a} 4, 11; {23b} 7
gerekdür: {22a} 10
gèrü: {3a} 11; {11a} 5, 8; {19b} 3
gèrün: {6a} 1, 2
getire: {11a} 8
getürdi: {6b} 5; {9b} 3; {12b} 10; {13a} 1; {16b} 2; {17a} 6
getürdiler: {2a} 5, 10, 11; {2b} 1; {3a} 9; {3b} 3; {6b} 4; {7b} 9; {8a} 9; {10b} 7, 8; {14b} 2; {15a} 11; {16a} 2; {16b} 7; {19b} 11; {21a} 6
getürdük: {2a} 4; {6b} 7; {7b} 9; {9b} 5; {13b} 5
getürdün: {7a} 11
getürdünüz: {13b} 9
getüre: {14a} 3
getürem: {4b} 10
getüren: {20a} 7
getürenler: {8b} 2; {20b} 5
getürevüz: {11a} 1
getürildi: {16a} 4
getürmek: {23a} 4

getürmeyince: {21b} 3, 4
getürmezler: {2a} 2
getürmiş: {22a} 7
getürsünler: {17b} 6
getürüciler: {2a} 4
getürüldi: {3b} 1
getürün: {20b} 1
getürün: {3a} 6; {4b} 9, 10; {9b} 1; {11b} 1
getürünüz: {2a} 10
getürür: {1b} 3
getürürler: {9a} 5
getürürlerse: {13b} 9
getürürüz: {2a} 10
geyecekleri: {23a} 7
geyse: {19a} 4
gibi: {3a} 4; {8b} 5; {9a} 4; {11b} 6; {12a} 4; {15a} 11; {18b} 5; {19a} 9, 10; {21a} 10; {22a} 9; {23a} 9
gibiden: {3a} 7
gibidür: {2b} 5, 7; {7b} 4; {16a} 1
giderdi: {2b} 6
gidere: {13a} 6
gidereydi: {2b} 11
gīndür: {11b} 11
giñlugini: {6a} 2
giñluginiyle: {4b} 1
girecek: {6a} 6
gireler: {11b} 8
giresiz: {20b} 3
girmeye: {11a} 11
girtü: {12a} 5
girünüz: {18b} 11; {19b} 11
gitmeginden: {15a} 6
gizledügin: {15a} 1
gizlemeñ: {5a} 2
gizlerler: {7b} 11; {14a} 1; {14b} 10; {14b} 10; {16a} 6
gizlersiz: {7b} 1
gögi: {3a} 4

gök: {15a} 10
gökden: {2b} 7; {3a} 4; {6a} 5; {15a} 8
gökler: {15a} 6
gökleri: {3b} 11; {12a} 1, 2
göklerün: {11a} 3
göklerün: {4a} 9
gökten: {3b} 11
gölgelik: {5b} 10
gönderdi: {20a} 9
gönendürdüm: {12b} 11
gönelemek: {4b} 5
gönlüyle: {7b} 3
gönüller: {7b} 3; {10a} 3
gönülleri: {9b} 6; {12a} 4
gönüllerimiz: {7b} 3
gönüllerümüz: {9a} 5
gördiler: {15b} 3
görelir: {15b} 1
görevüz: {5b} 8
göricüdür: {10a} 2
görklü: {8b} 1, 2
görklürek: {13b} 11
görmek: {22a} 6
görmekden: {21b} 7
görmezler: {2a} 3; {2b} 6
görücüdür: {11a} 10; {23b} 2
görücülerdür: {5a} 6
görünmezini: {4a} 8
görür: {16a} 9
görürse: {15b} 1
göster: {1a} 5
gösterdür: {7b} 2
göstere: {15b} 5
göstericidir: {1b} 3
gösterir: {3b} 5; {13a} 3
göstermek: {4b} 7
göstermekdür: {17a} 11
gösterücü: {17b} 4
göyündürdi: {5b} 9
göz: {10b} 8

gözleri: {2a} 3; {3a} 1
gözlerin: {2b} 10
gözlersiz: {4a} 9
gözsizlerdür: {16a} 2
gözsüzlerdür: {2b} 7
güci: {3a} 1; {11a} 2, 9; {14a} 4; {18b} 11; {23a} 8
gücümüz: {18b} 8
güç: {20b} 9
güçleri: {17a} 9; {21a} 3
güçlük: {22b} 9
gümân: {1b} 2; {3a} 6; {8a} 2; {14a} 2
gün: {8a} 6; {19a} 1, 2; {23b} 3
günde: {19b} 3
günden: {5a} 8; {12b} 2
gündüzün: {15a} 6
güne: {6b} 5; {12b} 10; {16b} 2
günü: {11b} 6; {16a} 9
gününde: {20a} 8
gününe: {2a} 4; {23a} 4
gününün: {1a} 3
gününde: {8b} 9
günler: {8a} 5
günlerde: {17a} 8, 9
günlerdeki: {19b} 3
günlerden: {17b} 2
günlerdür: {8a} 6
günlerinden: {19a} 1
gününde: {6b} 11
gününe: {22a} 7

H

haber: {4a} 5, 7, 8
hac: {19a} 4
hacc: {19a} 1, 3, 4, 10
haccıla: {18b} 8
hacetsüz: {5a} 8; {12b} 2
haddan: {2b} 3; {6b} 4
hadden: {6b} 10; {16b} 11
hadleridür: {18a} 2

hakk: {1b} 2; {11a} 8; {14a} 1; {17a} 3	hayrān: {2b} 3
hakkdan: {20b} 2	hayrda: {19b} 2
hakkdur: {3b} 3; {5a} 4; {14a} 5; {22a} 8	hayrdan: {19a} 5; {20b} 6, 8
hakkı: {2a} 3, 7; {5a} 2; {7a} 11; {14a} 1; {22a} 8	hayrlara: {14a} 3
hakkıla: {12a} 5; {16a} 11	hayrlu: {20b} 10
hakkınca: {12a} 10	hayruñuz: {20b} 9
hakkıña: {20a} 10	hayz: {21b} 7
hakkıyçün: {1b} 2	hāzır: {13a} 11; {17a} 2; {17b} 1; {19a} 2
haksuz: {6b} 3	hāzırlar: {13a} 10
halāş: {22b} 3	hāzretine: {19b} 5; {21b} 11; {22a} 1
hālde: {3b} 8; {5a} 2; {5b} 1; {7b} 7	helāk: {13a} 7
halife: {4a} 1	helākluk: {18b} 7
halimdür: {22a} 3; {23b} 10	helāl: {15b} 7; {17b} 7; {22a} 6, 11; {22b} 4
halk: {20a} 10; {19a} 9; {22a} 2	hemīşe: {21a} 5
halka: {21a} 8; {21b} 6	hep: {14a} 3
halkı: {20b} 11	her: {2b} 10; {3a} 1, 10; {3b} 11; {4b} 7; {6a} 7; {8a} 7; {10a} 2, 4; {11a} 2, 5, 8, 9; {11b} 2; {12a} 11; {13a} 6; {14a} 4; {14b} 8, 9; {15a} 9; {16a} 5; {16b} 9, 11; {17a} 3, 5, 8, 10; {17b} 1, 2; {18b} 8; {19a} 4; {20b} 6, 8; {23a} 1, 8; {23b} 4
harāb: {11b} 8	hergiz: {5b} 8; {6a} 9; {8a} 5, 6; {9b} 10; {11a} 11; {12a} 6
harām: {8b} 7; {16a} 4; {18a} 11; {18b} 4	hesāb: {19b} 2
harāmda: {18b} 4	hılāf: {8a} 6
haramdan: {14a} 5, 7	hısābsız: {20a} 8
harāmiler: {18b} 4	hışımlara: {17a} 3
harf: {1b} 2	hışımlık: {8a} 11
harīşrağı: {9b} 11	hışımluk: {16b} 4
hārut: {10b} 1	hıyānet: {17b} 9
hāş: {9b} 9; {10b} 11	hicret: {21a} 6
hased: {11a} 7	hiç: {10b} 2, 4, 5; {11a} 3; {12a} 9; {22b} 1
hasedden: {9a} 9	hidāyet: {1a} 5; {19a} 8; {20b} 2
haşımlaruñ: {19b} 6	hikmet: {20a} 2
hasta: {18b} 10	hikmeti: {13a} 5; {14a} 11
hastaluğı: {2a} 6	hikmetlerini: {22b} 11
hata: {17a} 5	hor: {9a} 11; {15a} 9
hattā: {20b} 4; {21a} 3; {22b} 5	
havva: {4b} 4	
hayr: {10b} 10; {14b} 9; {17a} 10; {21b} 11	
hayra: {19b} 1	
hayradur: {11a} 10	

horluk: {5a} 10; {6b} 2
horluklar: {6b} 4
hoşnuz: {12a} 6
huccatlaşalar: {7b} 10
hucet: {14a} 8
hucetler: {9a} 2; {9b} 3
hucetlerden: {14b} 10
hudūdunı: {22b} 1, 2, 6
hukm: {11b} 6; {20a} 10; {21b} 2;
{22a} 10
hüccetlerünüzü: {11b} 1
hüküm: {12a} 2

I

ıķābı: {19a} 3
ıldırımak: {2b} 8
ıldurum: {2b} 8, 10
ılduzlara: {6b} 5
ırāķ: {9a} 5; {10a} 1; {16b} 1, 11
ırmaklar: {3a} 10; {7b} 4
ıslāh: {21b} 1
ışmarla: {13a} 8
ışmarladı: {13a} 9
ışmarladum: {13a} 8
ışmarlasa: {11b} 2

İ

ıbādet: {3a} 3
ıbadetlerümüz: {13a} 3
ıblis: {4a} 11; {4b} 4
ıbrāhīm: {12b} 6; {13a} 1, 6, 9; {13b} 4
ıbrāhīmdür: {13b} 1
ıbrāhīme: {12b} 7, 9; {13b} 6
ıbrāhīmi: {12b} 4
ıcecek: {6a} 7
ıçerler: {22a} 4
ıçinde: {2b} 3, 6, 8, 10; {3a} 6; {3b} 1,
2; {4a} 2; {4b} 3, 8; {5a} 11; {6b}
8; {7a} 10; {7b} 1; {8a} 8, 10; {8b}
9; {9b} 6; {11b} 6, 7, 9; {13a} 7;
{13b} 10; {15a} 4, 8; {16a} 8;

{16b} 1, 11; {17a} 11; {17b} 1;
{19b} 7
ıçine: {2b} 8; {18b} 7
ıçmegi: {23a} 7
ıçmekde: {22a} 3
ıçmekden: {21a} 8
ıçün: {2b} 10; {3a} 3; {5b} 3; {6a} 9,
10; {7a} 1, 4, 6, 8; {11a} 10; {12b}
5, 8; {13a} 10; {13b} 10; {14a} 9;
{17b} 4; {18a} 3, 6, 8; {18b} 8;
{19a} 4, 8; {19b} 7, 10; {20a} 10;
{22a} 3
ıçün: {6a} 8; {7a} 1; {17b} 11
ıçünüzü: {14a} 10
ıddet: {22a} 6; {23b} 3, 9
ıddeti: {23b} 6
ıddetleri: {22b} 8; {23a} 2; {23b} 3
ıdi: {9a} 7; {12a} 4; {17a} 7; {20a} 9
ıdünüz: {3b} 9
ıfāza: {19a} 9
ıhlās: {13a} 8
ıhrām: {19a} 4
ıhramdan: {18b} 8
ıhsān: {18b} 7; {22a} 1, 11
ıken: {3a} 5; {9b} 2, 4; {10a} 4; {13b}
5; {14b} 9; {15a} 4; {17a} 3; {18a}
2
ıki: {6a} 7; {10b} 1; {19b} 3; {22a} 10;
{23a} 6
ıkiden: {10b} 3
ıkinci: {22b} 5
ıkisinde: {21a} 8
ıkiyi: {4b} 3; {13a} 2
ıkrār: {5a} 2; {8b} 4
ılden: {8b} 10
ıle: {3a} 3; {4a} 3; {6a} 6, 11; {7b} 10;
{9a} 3; {9b} 6; {14a} 11; {14b} 1,
4; {15a} 8, 10; {16b} 9, 10; {17b}
3, 7; {18a} 4; {18b} 11; {20b} 1;
{21a} 3; {22a} 2, 6; {23a} 4, 9;
{23b} 1, 7
ıledür: {18b} 6

ilerden: {12a} 4	inanuruz: {9b} 1
ilerü: {9b} 10; {11a} 9; {12a} 4; {17a} 7	‘inayetde: {19b} 10
ilerüdedür: {7a} 1	incinesi: {21b} 7
ilerüden: {3b} 1; {9a} 7; {9b} 3; {11a} 4	incir: {4b} 2
ilerüdür: {3a} 3	indirdi: {16a} 6, 11
ilerügi: {10a} 3	indirdük: {10a} 6
iline: {6a} 2	indirevüz: {11a} 1
ilkinki: {4b} 11	indirildi: {9b} 1; {10b} 1; {13b} 6
illā: {2a} 5, 8; {2b} 2; {3b} 6; {4a} 6, 11; {5a} 5; {8a} 2, 5, 11; {8b} 2, 9; {10a} 6; {10b} 2, 4; {11a} 11; {11b} 8; {13a} 7, 10; {13b} 10; {14a} 8; {15a} 1, 5; {16a} 1, 8; {17a} 4; {18b} 4; {20a} 3, 11; {23a} 8	indirile: {10b} 10
‘ilm: {14a} 11	indürdi: {3a} 4; {9a} 9; {9b} 1; {10a} 3; {15a} 7; {15b} 10; {20a} 10; {22b} 11
‘ilmi: {10a} 10	indürdü: {10a} 3
imamlık: {12b} 5	indürdük: {3a} 6; {5b} 10; {6a} 4; {14b} 10
īmān: {1b} 3; {2a} 2, 4, 5, 10; {2b} 1; {3a} 9; {3b} 3; {4b} 10; {6b} 4, 5; {7b} 9; {8a} 9; {8b} 2; {9a} 5; {9b} 1; {10b} 7, 8; {12b} 10; {13b} 5, 9; {14b} 2; {15a} 11; {16a} 2, 7; {17a} 6; {17b} 6; {19b} 11; {20a} 7; {20b} 1, 5; {21a} 6; {21b} 3, 4; {22a} 7; {23a} 4	indürdüm: {4b} 11
īmāna: {17b} 5	indüre: {9a} 10
īmānı: {11a} 5	indürüldi: {17a} 11
īmānuğuzdan: {11a} 6	inen: {1b} 5, 6
imdi: {7a} 11; {17b} 10	inkār: {5a} 2
īmīn: {12b} 9	inüñ: {4b} 4, 6; {6b} 1
imişse: {6b} 9	iplik: {17b} 11
inanalar: {7b} 7	iplikden: {17b} 11
inanduğunuz: {9b} 7	irdiler: {7b} 9
inanduk: {2b} 1	‘isā: {9a} 4
inanmayavuz: {5b} 8	‘isāya: {9a} 2; {13b} 7
inanmazlar: {10a} 7	ishāk: {13b} 6, 1
inanmışlardır: {23a} 4	islām: {13a} 10; {19b} 11
inanurlar: {1b} 5, 6; {12a} 5, 11	isleri: {17a} 1
inanurmıısız: {8b} 8	isleridür: {8a} 8, 10
	islerinden: {12a} 6
	islerine: {16b} 4
	ismā‘il: {13a} 1; {13b} 1
	ismā‘ile: {12b} 7; {13b} 6
	isrā‘il: {8a} 10; {20a} 4
	issidür: {10b} 11; {20a} 2
	issileridür: {4b} 8
	issine: {8a} 11
	issisi: {11a} 3
	iste: {19b} 3

istemek: {19b} 10; {23b} 6
isten: {5a} 5; {14b} 2; {17b} 10
isterler: {9a} 7
istersiz: {6a} 11
istese: {23a} 6
istesenz: {20b} 8
istiġfār: {19a} 9
iş: {8a} 7; {11a} 3; {12a} 2
işbu: {3a} 11; {4b} 2; {6a} 2; {8a} 3;
{12b} 9; {14a} 1
işbundan: {3b} 4
iş: {15b} 9
işiddük: {9b} 6
işidicidür: {13b} 10; {17a} 4; {22a} 2, 5
işidicisin: {13a} 2
işidün: {9b} 6; {10b} 8
işidürler: {7b} 8
işini: {11a} 8
işitdi: {17a} 4
işitmez: {16a} 1
işledi: {6b} 6
işlediler: {3a} 9; {8a} 9; {13b} 2
işledügi: {15a} 1
işledügünizi: {23b} 2, 5
işledünizse: {3a} 8
işledünüz: {13b} 3
işle: {7a} 5
işler: {3a} 10; {8a} 9; {8b} 9; {20a} 4
işlerler: {13b} 3
işlerse: {14b} 9; {17a} 10
işlerseñüz: {19a} 5
işlersiniz: {8b} 10
işlersiz: {7b} 6; {10a} 2; {11a} 10;
{14a} 6
işlese: {22b} 9
işleyeler: {7a} 11
işleyücilere: {6a} 3
işlü: {4a} 7; {13a} 6
itmedi: {4a} 11
itmek: {16a} 2

itmez: {23b} 10
iy: {3a} 2; {4a} 7; {4b} 1, 9; {5a} 7;
{5b} 5; {6a} 9; {7b} 6; {8b} 3;
{10b} 8; {12b} 1, 9; {13a} 1, 2, 9,
10; {14b} 2; {15b} 6; {16a} 2;
{16b} 7; {17a} 1, 6; {19a} 6; {19b}
1, 11
izlerine: {15b} 7

K

ka'beyi: {12b} 6
ka'bilesin: {8b} 10
kābīn: {23b} 8
ka'bül: {4b} 6; {13a} 1; {15a} 1
ka'bülinsüz: {8b} 4
ka'bullenmeye: {5a} 8
kaçan: {2a} 8, 10; {2b} 1, 11; {7b} 9;
{9a} 11; {12a} 2; {14b} 5; {15b} 9;
{17b} 5, 6; {18b} 11; {19a} 7, 10;
{19b} 7, 8; {21b} 8; {22b} 7; {23a}
2, 3; {23b} 1, 3
kaçdı: {6a} 6
kaçına: {11b} 10
kāfir: {4b} 11
kāfirarçün: {3a} 9
kāfir: {2a} 1; {3b} 4, 8; {4a} 11; {4b} 8;
{6b} 3; {8b} 8; {9a} 7, 8, 9; {9b} 1;
{10a} 6, 11; {10a} 11; {10b} 2, 9;
{11a} 8; {12a} 11; {12b} 11; {15a}
2; {16a} 1; {21a} 1; {21b} 4
kāfirden: {21b} 4
kāfire: {21b} 2, 3
kāfirken: {15a} 2; {21a} 4
kāfirler: {2b} 9; {9a} 8
kāfirlere: {10a} 5; {20a} 6
kāfirleri: {3b} 6; {11a} 7
kāfirlerindür: {10b} 9
kāfirlerle: {20b} 9
kāfirlerün: {18b} 2
kāfirleründür: {9a} 11
kāhelinsüz: {16b} 10
kaçımağıla: {6b} 2

kaşınmağla: {9a} 10
kaşınmak: {9a} 11
kaşunmişlardan: {1a} 7
kaldılar: {2b} 1
kalıcılar: {3b} 2
kalıcılardur: {4b} 8; {8a} 8, 10
kalıcılar: {15a} 4
kalsa: {19b} 3; {23b} 2
kalurlar: {21a} 5
kamaklık: {6a} 2
kan: {17a} 1; {22a} 6
kande: {14a} 3
kanı: {16a} 4
kanlar: {4a} 2
kanlarını: {8b} 3
kapa: {2b} 10
kapağ: {2a} 3
kaplanmişdur: {9a} 5
kaplarsa: {8a} 7
kaplayıcıdur: {2b} 9
kapulardan: {18a} 8
kapuya: {6a} 3
kara: {17b} 11
karābetlere: {20b} 7
karañulıklar: {2b} 6
karañuluklar: {2b} 8
karañuyı: {2b} 11
kardeşlerüñüzdür: {21b} 1
karındaşıñdan: {16b} 9
karındaşığudur: {16b} 9
karınları: {16a} 8
karışdurınıldılar: {9b} 6
karışdurmañ: {5a} 1
karışırsañuz: {21b} 1
kasd: {3b} 10; {14b} 8; {22a} 5; {23b} 8
katı: {6a} 8; {7b} 3; {15b} 2; {19a} 11; {19b} 6, 9; {21a} 1
katıdur: {19a} 3; {20a} 6
katılığdan: {7b} 4

katılıklar: {20b} 4
katında: {5b} 7; {6b} 6; {9b} 8; {10b} 7; {11a} 7, 10; {11b} 2; {18a} 11; {21a} 2
katından: {9a} 6; {10a} 8
katındandır: {8a} 3
katıñda: {7b} 11; {8a} 6
katırağ: {8b} 10
katırağdan: {18a} 11
katırağdur: {7b} 4; {15a} 11
katıñdan: {19b} 7
kavl: {6b} 9; {10a} 7
kavli: {8a} 6
kavlini: {3b} 6
kavlunuzu: {6b} 7
kavlunizi: {9b} 5
kavlümi: {4b} 10
kavlünü: {8a} 6
kavlünüzü: {4b} 10
kavm: {15a} 10; {22b} 7
kavmdur: {13b} 2
kavme: {12a} 5
kavmına: {5b} 5; {7a} 2; {12b} 9; {20a} 4
kavmi: {13a} 3
kavmiçün: {6a} 6
kavminden: {5a} 10
kavmini: {5b} 1
kavulden: {8b} 2
kavullerine: {16b} 5
kavum: {5b} 5
kayğuralar: {4b} 7; {11b} 3
kayğurmazlar: {6b} 6
kazā: {17b} 3
kazandılar: {19b} 2
kazandığı: {22a} 3
kazanur: {8a} 7
kelimelerine: {12b} 4
kemrekdür: {6a} 11
kendözünüz: {11a} 10

kendüler: {22a} 6
kendülere: {20a} 11
kendüleri: {11a} 7; {23b} 3
kendülerin: {2a} 5
kendülerine: {1b} 4
kendülerini: {9a} 9
kendülerünüze: {17b} 9
kendünüze: {21b} 11
kendünüzi: {8b} 4; {8b} 5
kendözilerini: {10b} 6
kereminden: {19a} 6
kesb: {8a} 5
keserler: {3b} 7
kesildi: {15b} 3
kesmege: {23a} 10
key: {3b} 1; {7a} 7
kez: {15b} 4
kezdür: {22a} 10
kıblemizedür: {14a} 8
kıbleñüz: {14a} 8
kıblesi: {11b} 10; {14a} 2
kığıranañ: {17b} 5
kığırduğunda: {17b} 5
kığırırmaq: {16a} 1
kııl: {12b} 9; {12b} 9
kııldı: {3a} 3
kııldılar: {4a} 10
kııldıq: {7a} 1; {12b} 6
kıılıcaq: {12b} 7
kıılıcı: {4b} 6; {13a} 4; {15a} 5; {16a} 6
kıılıcıdur: {5b} 7
kıılıcıvan: {12b} 5
kıılıcıdur: {17a} 6
kıılındı: {6b} 1
kıılmaq: {16b} 2
kıılmañ: {3a} 5
kıılıñ: {4a} 10; {5a} 3
kıılırlar: {2b} 8
kıırk: {5b} 2; {8a} 6
kıırnaq: {21b} 3

kışaş: {18b} 5
kıyâmet: {1b} 4; {2a} 4; {8b} 9; {11b} 6; {16a} 9; {20a} 8; {22a} 7; {23a} 4
kıymağa: {23b} 8
kı: {1a} 1, 3, 7; {1b} 1, 5; {2b} 10; {3a} 9; {4b} 6; {13b} 1; {15a} 1, 5, 10; {18b} 9, 11; {19b} 4, 11; {20a} 7; {20b} 3; {21a} 6; {22a} 4; {22b} 2, 6, 7; {23b} 6
kıim: {1a} 6; {1b} 3; {2a} 1, 4, 5, 7, 9, 11; {2b} 1, 3, 5, 5, 9, 10; {3a} 2, 3, 5, 6, 8, 10, 11; {3b} 2, 3, 4, 6, 7, 9, 10; {4a} 1, 2, 3, 6, 7, 9, 10; {4b} 3, 7, 8, 9, 11; {5a} 2, 6, 7, 8, 10; {5b} 1, 2, 3, 4, 5, 8, 9, 10, 11; {6a} 1, 2, 4, 5, 6, 9, 10, 11; {6b} 1, 2, 4, 5, 7, 8, 10; {7a} 1, 2, 3, 5, 11; {7b} 1, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11; {8a} 1, 2, 4, 5, 7, 9, 10, 11; {8b} 2, 3; {9a} 3, 6, 7, 8, 9, 10; {9b} 1, 2, 4, 5, 7, 11; {10a} 1, 2, 3, 4, 7, 8, 9, 10; {10b} 1, 3, 4, 5, 6, 8, 9, 10; {11a} 1, 5, 6, 7, 9, 10, 11; {11b} 2, 5, 7, 8, 10, 11; {12a} 2, 3, 4, 5, 8, 10, 11; {12b} 1, 4, 6, 9, 10, 11; {13a} 1, 6, 7, 8, 11; {13b} 2, 3, 5, 6, 7, 9; {14a} 3, 4, 6, 7, 8, 9, 11; {14b} 2, 5, 8, 9, 10; {15a} 2, 7, 10, 11; {15b} 1, 2, 4, 7, 9, 10; {16a} 1, 2, 4, 5, 6, 9, 11; {16b} 1, 2, 6, 7, 9, 11; {17a} 1, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11; {17b} 1, 2, 4, 6, 7, 8, 10; {18a} 3, 7, 8, 9, 10; {18b} 5, 9, 11; {19a} 1, 2, 3, 4, 5; {19b} 2, 3, 5; {20a} 2, 11; {20b} 3, 6, 8, 9, 10; {21a} 3, 10; {21b} 6, 11; {22a} 4; {22b} 1, 3, 9, 11; {23a} 1, 4; {23b} 1, 2, 4, 9, 10
kıimdür: {13b} 11
kıime: {10b} 11; {20a} 8; {20b} 2
kıimesne: {10b} 4
kıimi: {11a} 4
kıimile: {20a} 5
kıimle: {12b} 7
kıimseler: {19b} 4
kıimselerin: {1a} 6

kimseye: {10b} 2	korğun: {4b} 10; {5a} 1, 8; {12b} 2; {14a} 9; {23a} 1
kismedür: {16b} 10	korğunuz: {19a} 2; {19b} 4; {21b} 11; {23b} 1, 10
kişi: {12b} 5; {21b} 4	korkusundan: {7b} 6
kişiler: {1b} 5; {19a} 6, 11; {19b} 1, 9, 11; {20a} 7, 11; {21a} 6; {22a} 4; {23b} 2	korkutmasan: {2a} 1
kişilerdi: {2b} 2	korkutsan: {2a} 1
kişilere: {20b} 1; {23a} 4	korlardı: {5a} 11
kişileri: {20a} 7	koşuvürün: {22b} 8
kişilerün: {19b} 5	köye: {6a} 2
kişinün: {8b} 9	kül: {16b} 8; {21b} 4
kişiyi: {7b} 1	kula: {16b} 8
kitâb: {9a} 6; {10a} 3, 9; {10b} 10; {11a} 6; {14a} 11; {16a} 7; {16b} 1; {20a} 10	kulağın: {2b} 11
kitâba: {1b} 5; {16b} 3	kulakları: {2a} 2; {2b} 8
kitâbda: {14b} 11	kullarına: {21b} 2; {22a} 10
kitâbdan: {22b} 11	kullarından: {9a} 10
kitâbı: {5a} 4; {8a} 2, 3; {10a} 9; {11b} 5; {12a} 10; {13a} 5; {16a} 11; {20a} 11	kullarum: {17b} 5
kitâblara: {1b} 6	kulluk: {10b} 8
kodı: {2b} 6	kulumuz: {3a} 6
koman: {18a} 4	kumar: {21a} 8
komanuz: {18b} 7	kurân: {1b} 2; {4b} 11
komışdı: {6a} 6	kur'ân: {4b} 11; {9a} 6, {13a} 5; {14a} 11; {17a} 11
konıla: {16b} 9	kur'ânı: {10a} 3
korhu: {4b} 7	kur'anı: {13a} 5
korisa: {17a} 2	kur'anıla: {12a} 5
korık: {19b} 8	kur'anla: {23a} 1
korkarlar: {18a} 3; {20a} 7	kurayza: {8b} 10
korımağdur: {22a} 1	kurbân: {18b} 9, 11; {19a} 1, 2
korıman: {14a} 9	kurtar: {19b} 2
korıksalar: {22b} 1	kurtarduk: {5b} 1
korıku: {6b} 6; {11b} 3	kurtarur: {23a} 5
korıucılarken: {11b} 9	kurtulasız: {18a} 8
korıucular: {5a} 5	kurtulmuşlardandır: {1b} 7
korıudan: {14b} 4	kuvvet: {15b} 1
korıuducı: {12a} 6	küfr: {2a} 6
korıuducular: {20a} 10	küfre: {11a} 5
	küfrleri: {9a} 5
	küfürleri: {9b} 7

L

lağv: {22a} 2
la'net: {14b} 11
la'neti: {9a} 8; {15a} 3
lîkin: {2a} 6, 9, 11; {8a} 2; {10a} 11;
{18a} 7; {21a} 9; {22a} 3; {22b} 1;
{23b} 7; {23b} 7

M

mağrib: {11b} 10
mağribden: {16b} 2
mal: {17a} 2
malı: {16b} 3
malını: {17a} 5
mallardan: {14b} 4
mallarından: {18a} 5
mallarınuzı: {18a} 4
mārut: {10b} 1
maşaralığa: {22b} 10
maşaralığı: {20a} 7
ma'şiyat: {14b} 1
ma'şiyet: {8a} 5
ma'şiyetden: {6b} 8
ma'şiyetleri: {9b} 10
maşrıkdan: {16b} 1
medine: {8b} 10
mefācān: {6a} 5
mekkede: {19a} 2
mekkeden: {18a} 10
men': {18b} 8
men: {23a} 2
menāsiki: {19a} 10
menfa'at: {4b} 5
menfaatler: {21a} 8
menfa'atlerinden: {21a} 9
mercimeginden: {6a} 11
merve: {14b} 8
meryem: {9a} 2
mescidi: {14a} 5, 7; {18a} 11
mescidlerde: {18a} 2

mescidlerin: {11b} 7
meşel: {3b} 2
mesel: {3b} 5
meşeli: {16a} 1; {20b} 3
meşakkatlü: {21b} 2
meşrık: {11b} 10
meşveretleriyle: {23a} 10
meymün: {6b} 11; {7a} 1
mı: {7b} 7; {8a} 6
mışra: {6b} 1
mi: {4a} 8; {11a} 2
mikā'ile: {10a} 5
milleti: {13a} 9; {13b} 4
misin: {4a} 2
miskîne: {17a} 10
miskinlere: {8b} 1; {16b} 4; {20b} 7
mişli: {2b} 5
muāhaze: {22a} 2, 3
mu'cizeler: {9b} 3
muḥammed: {5a} 4; {7a} 1; {7b} 6, 11;
{9a} 4; {12a} 4; {14a} 1, 8; {19b}
5; {20a} 4; {20b} 6, 11; {21a} 7
muḥarrem: {20b} 11
muḥlişlerüz: {13b} 8
muḥsinken: {11b} 2
murād: {5a} 5; {16b} 9
murdarı: {16a} 4
murzi'aya: {23a} 11
mūşā: {5b} 5; {6a} 6, 9, 11; {7a} 2;
{9b} 3; {11a} 4; {7a} 9
mūsāya: {5b} 2, 4; {9a} 1; {13b} 7
muşîbet: {14b} 5
muşlîhlardan: {2a} 8
muştula: {3a} 9; {14b} 5; {21b} 11
muştulayucılar: {20a} 9
muştulık: {10a} 4
muştulıyucı: {12a} 5
muṭî': {12a} 1
muttaķîler: {18b} 6
muttaķîlere: {1b} 3

mühlet: {15a} 4
mühr: {2a} 2
mükâtib: {16b} 5
mülâzım: {13b} 11
mü'min: {21b} 4
mü'mine: {21b} 3
mü'minken: {11b} 2
mü'minler: {7b} 6; {9b} 3, 8
mü'minlere: {10a} 4
mü'minlere: {21b} 11
münâfıklarun: {2b} 5
mürted: {21a} 4
müsâfirlere: {20b} 7
müslimânlar: {13a} 10
müslimen: {13b} 5
müslümanlar: {13b} 4
müslümanlık: {16b} 9
müşrik: {9b} 11
müşrikler: {14a} 8
müşriklerden: {10b} 10; {13b} 5
müzd: {4b} 10; {10b} 7; {11b} 2
müzdelifeye: {19a} 8
müzdlerü: {6b} 6

N

nafağa: {18b} 6; {20b} 6, 7; {21a} 9, 10
nafağanuzdan: {21a} 10
namâz: {5a} 3, 5; {12b} 7; {16b} 2
namâzı: {1b} 4; {5a} 3; {8b} 1; {11a} 9;
{16b} 5
namâzıla: {14b} 2
nasâra: {6b} 5
nâsıpaslık: {14b} 1
naşib: {19b} 2
naşrâniler: {12a} 7; {11a} 11; {11b} 4;
{13b} 4
nasrânilerdür: {1a} 7
nazar: {5b} 9
nazîr: {8b} 10

ne: {3b} 4; {6a} 2; {9a} 9; {9b} 7;
{10b} 6, 10; {11a} 1, 3; {11b} 3;
{12a} 9; {12b} 3, 11; {13b} 2, 3;
{15a} 4; {19a} 5; {19b} 9; {20b} 5,
6, 8; {21a} 9; {23a} 9; {23b} 4
nebî: {20b} 5
nebîye: {20b} 5
nèce: {2b} 10; {3a} 10; {7b} 4; {9b} 2;
{10a} 7; {10b} 9; {15a} 10; {20a}
5; {21b} 10
nècesi: {7b} 5
nècesine: {8b} 8
nècesiyile: {7b} 2
nèce: {5a} 2; {9a} 3; {19b} 3
nèceден: {7b} 9
nêçeleri: {8a} 1; {7b} 9
neçenüz: {4b} 4
neçenüze: {4b} 4
nedir: {7a} 4
nedür: {7a} 6; {7a} 8
nefsden: {5a} 8; {12b} 2
nefse: {12b} 2; {23a} 8
nefsi: {5a} 8
nefsine: {22b} 10
nefsleri: {12a} 8
nefslerinde: {23b} 4
nefslerine: {6a} 1
nefslerini: {19b} 10
nefslerünüz: {9a} 4
nefslerünüzde: {23b} 6
nefslerünüzde: {5b} 5
nefslerünüzü: {5a} 4
nefslerünüzü: {18b} 7
nefsünüzde: {23b} 10
nefsünüzü: {5b} 6
nesh: {11a} 1
neslümден: {12b} 5
neslümüzden: {13a} 3
nesne: {3a} 1; {3b} 4; {5a} 8; {9a} 3;
{9b} 7; {11a} 2, 8; {11a} 9; {11b}
4; {12b} 3; {14a} 4; {15b} 11;

{17b} 7; {20b} 6, 10; {21a} 9;
{21b} 2; {22b} 1
nesneden: {15a} 7; {22b} 1
nesnedür: {9a} 9; {9b} 7; {21b} 7
nesnei: {3b} 11; {20b} 9; {23a} 1
nesnelerde: {20a} 11
nesneye: {16a} 1
neye: {18b} 8; {18b} 11
nikāh: {22b} 5
ni' met: {1a} 6
ni' metimüzi: {14a} 10
ni' metlerini: {20a} 5; {22b} 11
ni' metümi: {4b} 9; {5a} 7; {12b} 1;
{14a} 9
nişan: {12a} 3
nişanlardan: {18a} 6
nişanlardur: {15a} 10
nişanları: {12a} 5
nişanların: {7b} 2
nişānlarundandır: {14b} 8
nişe: {12a} 3
nite: {3b} 8
nitekim: {2a} 10; {11a} 4; {13a} 10;
{14a} 10; {15b} 4; {17a} 7
niteküm: {2a} 10
nūrın: {2b} 6
nuşret: {9a} 7
nuşreti: {20b} 5, 6

O

od: {4b} 8; {8a} 5, 7, 8; {12b} 11;
{16a} 8; {16a} 10
oddan: {3a} 8; {15b} 6
odi: {2b} 5; {19b} 2
odına: {21b} 5
odlardan: {2b} 9
odunu: {3a} 8
oğlan: {11b} 11; {23a} 7, 9
oğlanları: {4b} 9; {5a} 7; {12b} 1
oğlanlarına: {13a} 9, 11; {13b} 7

oğlanlarını: {23a} 6
oğlanlarum: {13a} 9
oğlanlarunuzu: {23a} 11
oğlanlaruñuzu: {5a} 11
oğlı: {23a} 9
oğlına: {9a} 2
oğumağuş: {12a} 10
oğuş: {3a} 7
oğur: {14a} 10
oğurlar: {10a} 10; {12a} 10
oğurlarken: {11b} 5
oğursız: {5a} 4
oğusa: {17b} 6
oğuya: {13a} 5
ol: {1a} 6; {1b} 5; {2b} 5; {3a} 2, 3, 8;
{3b} 3, 10, 11; {4a} 1, 6; {4a} 7, 10;
{4b} 3, 5, 9; {5a} 5, 7, 8, 10; {5b}
1, 2, 4, 5, 8, 9; {6a} 1, 6, 9, 11; {6b}
5, 7; {7a} 2, 4, 7, 8, 9; {7b} 1, 2, 3,
7; {8a} 10; {8b} 2, 3, 7, 9; {9a} 6, 7,
8, 9; {9b} 2, 4, 7; {10a} 1, 8; {10b}
2, 3, 5, 6; {11a} 5, 11; {11b} 2, 11;
{12a} 2, 8; {12b} 1, 4, 6, 9, 10, 11;
{13a} 1, 7, 8, 9, 11; {13b} 10; {14a}
2, 4, 5, 6, 7; {15a} 5, 7; {15b} 1, 2,
8; {16a} 1; {16b} 6; {17a} 10;
{18a} 6, 10; {18b} 3; {19a} 2, 4;
{19b} 2, 4, 6, 9; {19b} 11; {20a} 1,
4, 7, 11; {20b} 9, 10, 11; {21a} 6, 8;
{21b} 7; {22a} 4, 8, 9; {22b} 4, 6,
11; {23a} 3, 4; {23b} 2
ola: {5b} 10; {10a} 4; {13b} 10; {17a}
8; {17b} 1, 2, 11; {20b} 9, 10;
{21a} 10; {21b} 6
olacağına: {1b} 4
olam: {7a} 3
olan: {19b} 6; {22a} 9; {23b} 10
olanı: {20b} 10,
olaşız: {14a} 3; {4b} 2
olayduk: {15b} 4
olayudunuz: {6b} 10

oldı: {4a} 11; {7a} 8; {7b} 3, 7; {11a} 7, 11; {12a} 4; {12b} 11; {15b} 2; {17a} 2; {21a} 4
oldılar: {2a} 1; {3b} 4; {4b} 3, 8; {6a} 1, 5; {6b} 3, 4, 5; {6b} 10; {9a} 7, 8, 9; {9b} 1, 11; {10b} 9; {11b} 6; {13b} 3; {15a} 2; {15b} 4; {16a} 1; {16b} 7
oldıarsa: {10b} 6, 7
oldıysa: {15b} 11
olduğına: {1b} 2
olduk: {9b} 6
oldunuz: {4a} 9
oldunuz: {14a} 7; {17b} 8
oldunuzsa: {19a} 8
oldur: {3a} 5, 11; {3b} 10; {7b} 4, 5; {15a} 10; {16b} 2; {17a} 11; {18a} 7; {22b} 3
olma: {10b} 2
olmadı: {10a} 11; {11b} 8; {13b} 5
olmadılar: {2b} 4; {7a} 11
olmadunuz: {14a} 11
olmağı: {8a} 6
olmağıl: {14a} 2
olmağ: {21a} 1
olmağ: {4b} 2, 11; {18a} 2
olmağuz: {21b} 8
olmaya: {10a} 6; {12a} 6; {18b} 3
olmayalar: {19a} 2
olmaz: {22b} 4
olmuş: {7a} 10; {18b} 4
olsa: {18b} 10; {19a} 10; {21a} 10; {22b} 7; {23a} 2; {23b} 3
olsalar: {22a} 7; {23a} 3
olsağuz: {18b} 11
olucılar: {6b} 11; {12a} 1
olunca: {19a} 4; {23b} 9
olundi: {16b} 8; {17a} 1, 6, 7; {17b} 7
olunmağ: {23b} 6
olunmaz: {23a} 8
olunmuş: {15a} 9

olunmuşdur: {7a} 10; {8b} 7
oluğ: {6b} 11; {13b} 4; {13b} 11
oluğur: {20b} 5
oluğuz: {2a} 9, 11
olur: {2b} 10; {10b} 9; {12a} 2; {15a} 7; {19a} 2; {20a} 4; {20b} 5; {21a} 4
olurlar: {2b} 3; {6b} 3; {10a} 11
olursa: {9b} 8; {10a} 2; {12a} 11
olurşağuz: {3a} 6, 7; {4a} 5; {9b} 3, 9; {11b} 1; {16a} 3; {17a} 10; {18b} 8; {9b} 8
olursız: {3b} 8; {8b} 8; {11a} 8
'omr: {10a} 1
on: {6a} 7; {19a} 2
onların: {14b} 6
onuğ: {7a} 5
orta: {7a} 5
ortasından: {11a} 5
orüc: {5a} 5
orucu: {18a} 1
oruç: {17a} 7, 10; {17b} 1, 7; {18b} 10; {19a} 1
oturucılar: {18a} 2
oynamağdan: {21a} 8
oyunların: {13a} 7

Ö

ödeye: {16b} 10
ögen: {19a} 6
ögmekligün: {4a} 3
ögrede: {13a} 5; {14a} 11
ögedürler: {10a} 11
ögrenmezler: {10b} 2
öğrenürler: {10b} 2, 4
öğretti: {4a} 4
öğretdüğ: {4a} 6
öğüddedi: {13a} 9
öğüt: {23a} 1
öğütdür: {7a} 1; {23a} 4
öksüzlerden: {21a} 11

öküzi: {7a} 10
öldiler: {15a} 2
öldüğinden: {15a} 8
öldürdünüz: {7b} 1
öldüre: {3b} 9
öldüren: {16b} 9
öldürmekden: {21a} 2
ölmek: {13a} 10
ölmeğüzden: {5b} 10
ölse: {8a} 7; {21a} 4
ölü: {13a} 10
ölüler: {3b} 9
ölüm: {2b} 9; {13a} 11; {17a} 2
ölümü: {9b} 9
ölümünü: {6a} 5
ölürler: {14b} 3
ölüyi: {7b} 2; {7b} 2; {9a} 2
‘ömr: {10a} 2
önğdin: {23b} 11
örtüsi: {3a} 4
ötürü: {5b} 1; {6a} 5; {8a} 4, 5; {9a} 10; {9b} 10
ötürüdür: {2b} 9; {6b} 2, 4; {16a} 11
öz: {22b} 10
özge: {22b} 5

P

pādişāhi: {1a} 3
pādişāhlığı: {10a} 10
pādişahlığı: {11a} 2
pes: {2a} 6; {2b} 4, 5, 7; {3a} 4, 5, 8; {3b} 4, 9, 11; {4a} 5, 7; {4a} 10; {4b} 2, 3, 5, 6, 7; {5b} 6, 7, 8; {6a} 4, 6, 7, 9; {6b} 6, 9, 11; {7a} 1, 5, 11; {7b} 1, 2, 3; {8b} 8; {9a} 3, 5, 7, 8, 10; {9b} 2; {10a} 3; {10b} 2; {11a} 5, 8; {11b} 6, 10; {12a} 2; {12b} 4; {13a} 10; {13b} 9; {14a} 2, 3, 9; {14b} 1, 8; {15a} 8; {16a} 5; {16b} 9, 11; {17a} 3, 5, 8, 10; {17b} 6, 9, 10; {18a} 2; {18b} 1, 2, 5, 9, 11; {19a} 4, 7, 10; {19b} 3, 9;

{20a} 1, 2, 9; {21a} 4; {21b} 8, 10; {22a} 4, 10; {22b} 1, 3, 4, 8; {23a} 11; {23b} 10

peygambarlık: {12b} 5
peygambarluk: {10b} 11
peygamber: {9a} 3, 10; {10a} 8; {12a} 4; {13a} 5; {14a} 10
peygambere: {10b} 8
peygamberler: {13b} 7
peygamberlere: {16b} 3
peygamberleri: {6b} 3; {9a} 2; {20a} 9
peygamberlerine: {10a} 5
peygamberlerini: {9b} 2
peygamberlerlerüñ: {5a} 2
peygamberünüze: {11a} 4
pişmanluklar: {15b} 5
putlar: {15a} 11

R

rabbenā: {19a} 11
rağbeti: {13a} 6
rağmet: {1a} 1, 3; {1b} 1; {4b} 6; {5b} 7; {13a} 4; {14b} 7; {15a} 5; {16a} 6; {17a} 6; {18b} 2; {19a} 9; {19b} 10; {21a} 7; {22a} 5
rağmetdür: {16b} 10
rağmeti: {6b} 9; {10b} 11
rağmetini: {21a} 7
rağmetleri: {17a} 1
ramazān: {17a} 11
rasūl: {14a} 10
rayhānā: {6a} 2
rāzi: {23a} 3
reisleri: {2b} 2
rengi: {7a} 6, 7, 10
revān: {7b} 4; {15a} 7
rızāsını: {19b} 10
rızık: {1a} 3; {1b} 1; {12b} 9; {20a} 8; {1a} 1
rızıkdan: {1b} 4
rukū’lu: {5a} 3

rusvaylığıyla: {8b} 10
rusvaylık: {8b} 9
rusvayluk: {11b} 9
rūşen: {12b} 9
rūzinuzı: {3a} 5
rūzī: {3a} 11; {5b} 11; {16a} 3
rūzisinden: {6a} 8
rūkū': {12b} 8
rüşvet: {8a} 5

S

şabırludur: {16a} 10
şabr: {6a} 9; {14b} 2, 5; {16b} 6
şabrıla: {5a} 5; {14b} 2
şadaka: {1b} 5; {18b} 11
safā: {14b} 7
şagırlardur: {2b} 7; {16a} 2
şagışın: {17b} 3
şagışlamak: {22a} 4
şagışlamışdur: {17a} 9
şagışlanmış: {8a} 5
şagışlanmışdur: {17b} 2
şagışlanmışlara: {17a} 8
şakınasız: {3a} 3; {6b} 8; {17a} 1, 7
şakınıñuz: {19a} 6
şakınmağından: {2b} 9
şakınıuculara: {7a} 1
şakınıñ: {3a} 8; {18a} 8
şakladı: {18a} 7
şaklamağıla: {17a} 3
şaklamak: {16b} 8, 11; {22a} 7
şaklaşmazlar: {20a} 3
şakunmışlarmisse: {10b} 7
şakunucılar: {17a} 3
şakunucılardur: {16b} 7
şalıvermek: {22a} 11
şalihlerdendür: {13a} 8
şālū: {5b} 2
sana: {4a} 3
şanurmısız: {20b} 3

şaña: {1a} 4; {1b} 5; {5b} 8; {10a} 6;
{12a} 8; {13a} 3; {13b} 10; {17b}
5; {18a} 6; {20b} 6, 11; {21a} 7, 9,
11; {21b} 7
sarāy: {9b} 8
şarımsağından: {6a} 11
şarlık: {17b} 3
şārudur: {7a} 7; {7a} 7
şatarlar: {19b} 9
şatdılar: {9a} 9; {10b} 6
şatun: {2b} 3; {5a} 1; {8a} 4; {10b} 5;
{16a} 7, 10
şavaş: {20b} 9, 11; {21a} 2
şa'y: {19b} 7
şayılmışdur: {19b} 3
şayru: {17a} 8; {17b} 2
şayruluğı: {2a} 6
şayrulukda: {16b} 6
sebebi: {15b} 3; {23a} 9
sebebinden: {9b} 7
sebebiyle: {9a} 5; {23a} 9
sebt: {6b} 11
secde: {4a} 10; {11b} 3; {12b} 8
sefer: {17a} 8; {17b} 2
sefere: {14a} 4, 6
selāmet: {7a} 10
sen: {4b} 1; {13a} 2, 4
senden: {1b} 6; {12a} 6
seni: {12a} 5; {12b} 5
seniñ: {4a} 3
sensin: {4a} 6; {13a} 6
senüñ: {4a} 6; {12a} 9; {19b} 7
sevdi: {11a} 6
sever: {9b} 11; {18b} 7; {21b} 9
severken: {16b} 3
severler: {15a} 11
sevesiz: {20b} 10
sevmege: {9b} 7
sevmeği: {15a} 11
sevmekden: {15b} 1

sevmeysesiz: {20b} 9
sevmez: {9a} 3; {10b} 9; {19b} 8
şifağın: {5a} 2
şifağını: {14a} 1
şifağların: {7b} 11
şığınurıñ: {7a} 3
şığınuruz: {1a} 4
şığır: {7a} 2, 4, 8
şığırdur: {7a} 4, 7, 9
şığırın: {7b} 2
şınamak: {5a} 11; {10b} 2
şınaruz: {14b} 4
şınudı: {12b} 4
sıpas: {14b} 9
şırlar: {3b} 6
sırr: {23b} 7
sinekle: {3b} 3
sivri: {3b} 3
siz: {3a} 3, 5; {5a} 2, 4; {5b} 1, 2, 3, 4, 5, 9, 10; {8b} 5; {9b} 4; {11b} 1; {13a} 10; {14a} 9; {17a} 1; {17b} 8; {18a} 1, 5; {18b} 4, 5; {19b} 5; {20b} 3, 10; {21b} 11; {22a} 1; {23a} 5; {23b} 1, 2, 5, 7
sizden: {3a} 3; {5b} 1, 3; {6b} 10; {8b} 2, 5, 9; {14a} 10; {17a} 7, 8; {17b} 1, 9; {18b} 9; {20b} 4; {21a} 3; {23b} 2
size: {4a} 8; {4b} 6, 9; {5b} 6, 7, 10; {7a} 2; {7b} 2, 7; {8b} 7; {9a} 3; {9b} 3, 5, 7; {14a} 11; {15b} 8; {17a} 10; {17b} 2, 3, 4, 7, 9, 11; {19a} 8; {20a} 1, 2, 3; {20b} 9, 10; {21a} 10; {21b} 2; {22a} 2, 3, 11; {23a} 1
sizi: {3a} 2; {3b} 9; {5a} 7; {5b} 1, 8, 9; {6a} 3; {11a} 6; {12b} 2; {14a} 3, 10; {14b} 1, 4; {18a} 8; {21a} 3; {23a} 5
siziñ: {14a} 9
sizünçün: {17b} 10
sizünledür: {4b} 11
sizünlevüz: {2b} 2

sizün: {3a} 3, 5; {5a} 7; {5b} 11; {7b} 10; {8b} 7; {9b} 5, 8; {10b} 10; {11a} 3; {12b} 1; {13a} 10; {14a} 8, 10; {16a} 4; {16b} 8; {17a} 1, 2, 7; {17b} 8; {18b} 5; {19a} 6; {21b} 10; {23a} 11; {23b} 5
sizünçün: {3b} 10
sizündür: {4b} 4; {13b} 2; {15b} 8; {16b} 11
sizünle: {18a} 9; {18b} 1; {21a} 2
şoğanından: {6a} 11
şonra: {3b} 6, 9; {5b} 2, 3, 9; {6b} 9; {7b} 3, 8; {8b} 2; {9a} 2; {9b} 4; {11a} 6; {11a} 7; {12a} 8; {13a} 11; {14b} 10; {15a} 8; {16b} 11; {17a} 3; {17b} 5; {19a} 9; {20a} 2, 6; {20b} 1; {22b} 4
şonrağı: {6b} 5; {9b} 8; {12b} 10; {16b} 2
sor: {20a} 4
şorarlur: {18a} 6; {21a} 7; {20b} 6, 11; {21a} 9, 11; {21b} 7
şorulmayasız: {13b} 3
şorunulmayasın: {12a} 6
şöylemeye: {16a} 8
şöylemezler: {12a} 3
şöylemişşenüz: {23b} 7
şöyleşünüz: {23b} 8
şöz: {9b} 7
şözden: {11a} 8
şözi: {6a} 4; {11b} 6; {12a} 4
şözini: {7b} 8
şözlü: {13a} 6
şözünü: {19b} 5
şu: {3a} 4; {6a} 6; {7b} 5; {15a} 8
şubhanallâhi: {4a} 3
şulh: {22a} 1, 8
şüre: {3a} 6
şuvarmaz: {7a} 10
şuya: {6a} 6
şüci: {21a} 8
şüdden: {23a} 10

süleymān: {10a} 11
sürmek: {8b} 10

S

şād: {7a} 7
şam: {8b} 10
şār: {12b} 9
şefā'at: {5a} 9; {12b} 3
şehri: {18b} 4
şekk: {1b} 2
şeksüz: {1b} 6
şeri'atümi: {4b} 10
şerlü: {20b} 10
şeytān: {4b} 3; {20a} 1
şeytānlara: {2b} 1
şeytānuñ: {15b} 7
şihiyārından: {6a} 10
şirk: {18b} 3
şirkden: {18b} 2
şol: {3b} 8; {5a} 2; {5b} 6; {6b} 2, 4;
{11a} 11; {13b} 2; {16a} 11; {16b}
10; {18a} 2
şundan: {5b} 2, 3; {7b} 3
şunı: {3b} 10
şunlar: {1b} 7; {2b} 3; {4a} 5; {4b} 8;
{8a} 8, 9; {8b} 5; {12a} 10, 11;
{14b} 6, 7, 11; {15a} 1, 2; {16a} 7,
9; {16b} 7
şunlardur: {3b} 8
şunlarsız: {8b} 5
şunlaruñ: {11b} 8
şükr: {5b} 10; {14b} 1; {16a} 3; {17b}
4
şükreylesiz: {5b} 3
şükri: {11a} 2
şükür: {1a} 2

T

tā: {11a} 8; {5b} 8; {7b} 10; {8a} 4;
{10b} 2; {12a} 7; {16a} 10; {17b}
11; {18a} 5; {18b} 1, 3

ta'ām: {6a} 9
ta'āmu: {17a} 10
tā'āt: {14b} 1
tā'atdan: {3b} 6; {6a} 5; {10a} 6
tā'atını: {11b} 3
tā'atlar: {5a} 5
tā'atları: {5a} 5
tağ: {2b} 7; {7b} 6
tāği: {6b} 7
tāği: {9b} 5
taħkīk: {2a} 1; {20a} 6; {21a} 6; {22b} 9
taħdīm: {21b} 11
taħdīs: {4a} 3
taħvā: {19b} 4
taħvādur: {19a} 5
talak: {22a} 10
tam: {18b} 8
tamā': {7b} 7
tamām: {14a} 9, 10; {17b} 3; {19a} 4,
10; {20a} 4; {22b} 7; {23a} 2, 6;
{23b} 9; {12b} 4; {18a} 1; {19a} 2;
{23b} 3
tamū: {12a} 6; {21b} 5
tanuğ: {19b} 6
tanuğlaruñuzı: {3a} 7
tanuğluk: {8b} 4
tāñrı: {1a} 1; {1b} 1; {2a} 2, 5, 6; {2b}
2, 6, 9, 11; {3a} 1; {3b} 2, 4, 6, 7;
{6a} 8; {6b} 2, 3, 4, 9; {7a} 2, 4;
{7b} 1, 2, 6, 8, 10, 11; {8a} 3, 6, 7;
{8b} 10; {9a} 5, 6, 8, 9, 10; {9b} 1,
2, 8, 10; {10a} 2, 3, 4, 5, 8, 9; {10b}
4, 7, 11; {11a} 2, 8, 10; {11b} 6, 7,
10, 11; {12a} 3; {13a} 9; {13b} 1,
10, 11; {14a} 3, 4, 5; {14b} 2, 3, 8,
9, 11; {15a} 3, 4, 5, 7, 11; {15b} 1,
2, 5, 9, 10; {16a} 6, 8, 11; {17a} 4,
6; {17b} 2, 8, 10; {18a} 2, 3, 9;
{18b} 2, 6, 7; {19a} 3, 7, 9, 10;
{19b} 2, 3, 8, 10; {20a} 2, 3, 4, 5, 6,
8, 9; {20b} 1, 2, 5, 8, 10; {21a} 1, 2,
7, 10; {21b} 1, 2, 5, 9; {22a} 1, 2, 4,

5, 7, 9, 10; {22b} 1, 2, 3, 6, 10, 11; {23a} 1, 5; {23b} 1, 5, 6, 9, 10	{19b} 2, 8; {20a} 2, 6; {20b} 1, 2, 8, 10; {21a} 2, 7; {21b} 1, 2, 5, 9; {22a} 2, 3, 4, 5, 7, 10; {22b} 1, 3, 3, 6, 10, 11; {23a} 1, 5; {23b} 1, 5, 6, 9, 10
tānırđan: {3a} 7; {6b} 2; {11a} 3; {12a} 9; {13b} 11; {15a} 11; {16a} 5; {18a} 8; {18b} 6; {19b} 4; {20a} 7; {21b} 11; {22a} 1	te‘ālādan: {19b} 8; {23b} 10
tañrıdur: {15a} 5	teāladan: {23b} 1
tañrınun: {12a} 7; {18b} 3	te‘ālānun: {1a} 1; {19b} 10; {20a} 5; {20b} 5; {22a} 9; {22b} 2
tañrınunđur: {11b} 10; {15b} 2	te‘ālāya: {10a} 4; {20a} 4; {22a} 1
tañrıñuz: {14b} 6	te‘ālāyı: {2a} 5; {19a} 10; {19b} 3
tañrısına: {13b} 1	tebdīl: {20a} 5
tañrıya: {1a} 2; {2a} 4; {3a} 5; {6b} 5; {7a} 3; {8a} 11; {11b} 2; {13b} 5; {16b} 2; {19a} 9; {21a} 1; {22a} 7; {23a} 4	tekebbürlük: {4a} 11; {19b} 8
tañrı‘ya: {16a} 3	teklīf: {23a} 8
tañrıyı: {5b} 8; {17b} 4	temellerini: {13a} 1
tañruña: {13b} 1	temen: {10a} 9
tañruñuz: {15a} 5	temettu‘: {18b} 11; {19a} 2
tap: {13b} 10	terengübini: {5b} 11
taparsız: {13a} 11; {16a} 3	teresinden: {6a} 10
taparuz: {1a} 4; {13b} 1	tesbīh: {4a} 2
tapduķı: {8a} 6	teslīm: {23b} 1
tapmaķ: {18b} 3	tevbe: {4b} 5, 6; {5b} 7; {13a} 4; {15a} 1, 2; {17b} 9; {21b} 9
tapmayasız: {8a} 11	tevbesüz: {8a} 7
tapucılar: {6b} 5; {6b} 5	tevfıķıyle: {1a} 5
tapucılaruz: {13b} 11	tevrāt: {9b} 1
tapun: {3a} 2	tevrāta: {10a} 7
ta‘rīz: {23b} 5	tevrāti: {5b} 4; {6b} 8; {9a} 1; {8a} 3
ta‘rışdılar: {16a} 11	tevratun: {8b} 8
ta‘rışmaķđur: {16b} 1	tevrit: {4b} 11; {10a} 9; {11a} 7
taşdır: {6a} 6	tevrīti: {5a} 4
taşlar: {7b} 4	tevrītin: {14b} 11
taşlardur: {3a} 9	tīh: {6a} 6
tavaf: {12b} 8; {14b} 9	tīz: {19b} 2, 3; {23b} 10
taıındurđı: {4b} 3	toğrı: {1a} 5; {2b} 4; {3b} 5, 11; {4b} 7; {5b} 4; {12a} 7; {13b} 4; {14a} 9; {16a} 10; {17b} 6
te‘addi: {18b} 5	toğru: {1b} 3; {10a} 4; {12a} 8; {13b} 9; {14b} 7, 10; {15b} 11; {16b} 7; {17b} 1, 4; {20b} 2
teāla: {21a} 10	tolāb: {7a} 10
te‘ālā: {2a} 2; {7b} 11; {9a} 6, 8, 10; {9b} 1, 8, 10; {10a} 3, 5; {10a} 8, 9; {18b} 6, 7; {19a} 3, 7; {19a} 9;	

tondur: {17b} 8
tonıñ: {6a} 6; {6a} 6
tonısız: {17b} 8
toñuz: {16a} 4
tırdılar: {2b} 11
tırgururdı: {16b} 5
tırucılar: {12b} 8
tıt: {10b} 8
tıtdılar: {13b} 9

U

uçmağa: {11a} 11; {20b} 3; {21b} 5
uçmak: {3b} 1, 2; {8a} 9
uçmaqda: {3a} 11; {3b} 2; {4b} 1
uçmaqdan: {4b} 3; {6a} 6
uçmaqlar: {3a} 10
ulaştırıldı: {3b} 7
ulu: {2a} 3; {5a} 11; {10b} 11; {11b} 9;
{20a} 1; {21a} 1, 8
uludur: {5a} 5
ulurağdur: {21a} 2, 9
umarlar: {21a} 7
‘umra: {18b} 11
‘umrayı: {18b} 8
unudurmısız: {5a} 4
ur: {6a} 6
ura: {3b} 2
urdı: {2a} 2
uruñ: {7b} 2
uşlar: {17a} 1
uşaq: {13a} 3
utanmaz: {3b} 2
uyarsa: {4b} 7
uyarsañ: {12a} 8
uyaruz: {15b} 10
uyası: {12b} 5
uyasın: {12a} 7
uydılar: {10a} 10; {15b} 2, 3, 4
uymaqdur: {16b} 9
uymañ: {15b} 7

uymañuz: {19b} 11
uyu: {17b} 6
uyuñ: {15b} 10
uyuvêrürin: {17b} 5
uyuvêrsünler: {17b} 6

Ü

ü: {1b} 2
üç: {19a} 1; {22a} 6
üçünci: {22b} 4
ülü: {10b} 5
ümmet: {20a} 9
ümmeti: {7b} 6
ümmetinden: {7a} 1
üñ: {16a} 2, 4
üstinde: {22a} 8, 9
üstindedür: {19b} 4
üstine: {2a} 2, 3; {19b} 3, 4; {22b} 2, 5;
{23a} 10
üstinedür: {1b} 7; {23a} 7
üstlerine: {2a} 1
üstüne: {2b} 7; {20a} 7
üstüne: {18b} 5
üstünize: {19a} 6
üstünüze: {18b} 5; {20b} 8; {22b} 11;
{23a} 11; {23b} 4, 5, 11
üzere: {5a} 5; {6b} 6; {11a} 2; {11b} 4;
{13a} 5; {14a} 4; {16a} 10; {17a} 3, 8; {18b} 4; {23a} 9
üzeredür: {14b} 6; {17a} 9
üzere: {2b} 11; {6a} 6; {8a} 7; {11b} 3
üzereñüze: {5a} 7
üzereñümüze: {7a} 9
üzereñüze: {5b} 10; {6b} 7, 9; {7b} 10;
{17a} 1
üzre: {3a} 16; {4b} 7; {5a} 7; {5b} 11;
{6a} 4, 9; {6b} 1; {8b} 6, 7; {9a} 7, 10, 11; {9b} 1, 5, 11; {10a} 3;
{10b} 1, 10; {11a} 8; {12b} 1, 2;
{14a} 8, 9, 10; {14b} 9; {15a} 3;

{15b} 6, 9, 10; {16a} 4, 5; {16b} 8;
{17a} 4, 6, 7; {17b} 2
üzredür: {9a} 8
üzüm: {4b} 2

V

va'ad: {23b} 7
vâcibdür: {18b} 5
vahy: {10b} 10
vaķitde: {20a} 4
vaķt: {2b} 5; {4a} 7, 10; {5a} 10; {5b} 1, 2, 4, 5, 8; {6a} 1, 6, 9; {6b} 7; {7a} 2; {7b} 1; {8a} 10; {8b} 2, 3; {9a} 6, 7; {9b} 4; {10a} 8; {12b} 4, 6, 9; {13a} 1, 8, 11; {15b} 1, 2; {16b} 6; {20b} 5
vaķti: {4a} 1; {23b} 9
vaķtinde: {10a} 10; {11b} 3; {16b} 6
vaķtinden: {18a} 1
vaķtlerden: {18a} 6
var: {14a} 2
varacaķ: {19b} 9
varduķda: {19a} 8
vardur: {2a} 3, 6; {8a} 4; {19b} 2; {20b} 11; {21a} 8
vâris: {23a} 9
varmıdır: {20b} 11
varuņuz: {21b} 8, 10
vaşıyet: {12b} 7; {17a} 2
vaşıyyet: {17a} 5
vaşıyyeti: {17a} 5
vaydur: {8a} 2, 4
ve: {1b} 6; {4a} 3; {4b} 4, 5; {8a} 5; {8b} 10; {9a} 4; {10a} 11; {13a} 1; {18a} 7; {19a} 1; {19b} 5, 7; {20a} 10; {20b} 4, 9, 10; {21a} 5; {23a} 1, 4, 7; {23b} 3
vefâ: {16b} 5
vefât: {23b} 2
velîkin: {6a} 1; {14b} 3; {16b} 2
vér: {4a} 7; {12b} 9; {13a} 4; {16b} 3; {19a} 11; {19b} 1

vérđi: {4a} 8; {4b} 5; {5b} 7; {16b} 5; {17b} 9
vêrdügi: {19a} 8
vêrdügümüz: {1b} 4
vêrdügünüzi: {23b} 1
vêrdük: {5b} 4; {5b} 11; {6b} 8; {9a} 1, 2; {9b} 5; {12a} 10; {16a} 3; {20a} 5
vêrdünj: {1a} 6
vêribidük: {12a} 5; {14a} 10
vêrici: {13a} 3, 4
vêricidür: {1a} 1, 3; {1b} 1; {5b} 7
vêricilerüz: {13b} 2
vêricisin: {13a} 4
vêrildiler: {20a} 11
vêrilen: {22b} 1
vêrilmeseler: {9a} 1
vêrineler: {12b} 4; {15a} 4
vêrinildi: {3a} 11; {13b} 7
vêrinildiler: {3a} 11; {10a} 9
vêrinile: {10a} 1, 2
vêrinilmeyeler: {5a} 9
vêrişürsiz: {8b} 6
vêrmedünjzmi: {9a} 4
vêrmegi: {23a} 11
vêrmek: {3a} 11; {5a} 5; {14b} 2; {18b} 11
vêrmekde: {22b} 2
vêrmekdür: {17a} 9
vêrmeņ: {4b} 10
vêrmiş: {13a} 2
vêrsün: {18b} 10
vêrsünler: {17b} 6
vêrüci: {11a} 3; {12a} 9
vêrüciyin: {15a} 2
vêrücülerüz: {13b} 8
vêrüņ: {4a} 5; {5a} 3; {8b} 2; {11a} 9
vêrür: {20a} 8; {20b} 2; {23a} 1
vêürin: {15a} 1
vêürsiz: {8b} 4

Y

yā: {2b} 1, 7; {3a} 11; {3b} 2; {4b} 2, 11; {6a} 2, 6; {6b} 5; {7a} 10; {7b} 3, 4; {8b} 10; {11a} 1, 11; {11b} 2, 3; {12a} 3; {13a} 8; {13b} 4; {14b} 8; {15a} 4; {16b} 9; {17a} 5; {17a} 8; {17b} 2; {18b} 10, 11; {19a} 11; {19b} 5; {20a} 4; {20b} 6, 11; {21a} 7; {22a} 11; {22b} 8; {23b} 6

yağar: {2b} 7

yağmur: {2b} 7

yağşılığ: {23b} 1

yağşılık: {23b} 4

yağşılıklıla: {23b} 8

yağşılık: {22a} 11; {22b} 8; {23a} 3, 8

yāhūd: {5a} 5

yahūdiler: {1a} 7

yaħya: {9a} 4

yaķasıdur: {8a} 7

yaķın: {2b} 10; {4b} 2; {7a} 11; {8b} 9; {17a} 3; {18a} 2; {21b} 8

yaķındur: {20b} 6

yaķınlık: {17b} 10; {18a} 1

yaķınvan: {17b} 5

yaķmaya: {8a} 5

ya'kūb: {4b} 9; {5a} 7; {12b} 1; {13a} 9; {13b} 7

ya'kūba: {13a} 11; {13b} 7

yalan: {2a} 7; {4b} 8; {8a} 2; {9a} 4

yaluñız: {2b} 1

yaluñuz: {16b} 2

yaman: {19b} 9; {19b} 9

yamanıdur: {19b} 6

yamanlığa: {19b} 6

yana: {3b} 9; {8b} 10

yandurdi: {2b} 5

ya'nī: {1b} 2; {2b} 2, 5; {3a} 4, 5, 11; {3b} 2, 6; {4a} 3; {4b} 2, 4, 10, 11; {5a} 1, 2, 3, 4, 5; {5a} 5; {6a} 2, 5; {6b} 2, 4, 7, 8, 10; {7a} 1, 5, 9, 10, 11; {7b} 1, 3, 5, 11; {8a} 1, 3, 5, 6,

7; {8b} 2, 4, 5, 7, 10; {9a} 2, 4, 6, 10; {9b} 1, 3, 7, 10; {10a} 3, 7, 9, 10, 11; {10b} 5, 8, 9, 11; {11a} 5, 7; {11b} 3, 10; {12a} 4, 5, 9; {12b} 5, 6; {13a} 1, 3, 5, 10; {13b} 4, 8, 11; {14a} 1, 2, 8, 10, 11; {14b} 1; {14b} 11; {15a} 1, 11; {15b} 3, 4; {16b} 1, 9, 10; {17a} 1, 5; {17b} 3; {18a} 4, 6, 10; {18b} 3, 4; {20b} 9

yani: {3b} 2

yaña: {3b} 5; {3b} 11; {5a} 6; {5b} 6; {7b} 4; {12b} 11; {13b} 11; {14a} 5, 7; {14b} 6; {15b} 1; {16b} 1, 2

yañşulamakdur: {9b} 7

yañşuya: {2b} 2; {7a} 3

yapılmış: {3a} 4

yaradan: {1a} 2

yaradıcı: {3a} 5

yaradıcıñuz: {5b} 7

yaradıcıñuzdan: {5b} 6

yaraducı: {12a} 1, 2

yaraklanmışdur: {3a} 9

yaratdı: {3b} 10

yaratmağınñ: {15a} 6

yaratudı: {3a} 2

yarı: {5a} 9

yarılır: {7b} 5

yarlıgamaklıklar: {14b} 6

yarlığanmağıla: {16a} 10

yarlığayavuz: {6a} 3

yarlığayıcudur: {16a} 6; {18b} 2; {22a} 3

yarluğamakla: {14b} 1

yarluğayucıdur: {17a} 6

yaşlu: {7a} 5

yavaş: {7a} 10

yavuz: {8a} 7; {9a} 9; {9b} 7; {10b} 6; {12b} 11; {17a} 5

yavuzluğı: {15b} 8

yavuzluğın: {5a} 10

yazarlar: {8a} 3

yazdı: {8a} 4; {17b} 10

yazduğunu: {22a} 7
yazıldı: {20b} 8
yazmazlar: {8a} 1
yazuğu: {8a} 8; {17a} 4
yazugıla: {18a} 5
yazuğıyla: {8b} 6
yazuk: {13a} 3; {14b} 8; {16a} 5; {17a} 5; {19a} 6; {19b} 3, 4; {22b} 2, 5; {23a} 10; {23b} 4, 5, 11
yazukdur: {21a} 1
yazuklar: {21a} 8; {21b} 6; {22a} 5; {23b} 10
yazukları: {21a} 7, 9
yazuklarla: {19b} 9
yazukları: {19a} 9
yazuklarınu: {6a} 3
yazuklukdur: {23a} 11
yazusunda: {6a} 6
yedi: {3b} 11; {19a} 1
yegdür: {17a} 10
yelleri: {15a} 9
yemegi: {23a} 7
yemiş: {3a} 11
yemişlerden: {3a} 5; {12b} 10; {14b} 5
yeşi: {18a} 6
yér: {4b} 5; {6a} 10; {12b} 6, 7; {15a} 10
yérde: {2a} 8; {3b} 7; {4a} 1; {4b} 5; {6a} 2, 8; {12a} 1; {14a} 7
yérdedür: {3b} 10; {15b} 7
yerden: {14a} 4; {14a} 6; {18a} 10; {21b} 9
yérdür: {12b} 11
yéri: {3a} 4; {7a} 10; {12a} 2; {15a} 6, 8; {19b} 9
yérine: {4b} 9, 10
yerini: {6a} 7
yerlerünüzdür: {21b} 10
yérün: {4a} 9; {11a} 3
yeryüzünde: {19b} 7
yétdukçe: {23a} 8

yéter: {3a} 1; {11a} 2, 9; {14a} 4; {17a} 9
yefimlere: {8b} 1; {16b} 4; {20b} 7
yetişdi: {20b} 4
yetişmek: {19b} 1
yetişmesün: {23a} 8
yetişmeyince: {18b} 9
yetişse: {21a} 3
yètse: {18b} 8; {18b} 11
yeynidilmeye: {15a} 4
yeynitmekdür: {16b} 10
yıgdı: {11b} 7
yıgılmalar: {18b} 2
yıl: {10a} 1; {23a} 6
yılan: {4b} 4
yigit: {7a} 5
yigregi: {19a} 5
yigrek: {11a} 1
yigrekdür: {5b} 6; {21b} 3, 4
yigrekidi: {10b} 7
yimeñ: {18a} 4
yimezler: {16a} 8
yiñ: {4b} 1; {5b} 11; {6a} 8; {15b} 6; {16a} 3; {17b} 10
yiyesiz: {18a} 5
yohsulluk: {6b} 2
yohsullukda: {16b} 6
yok: {7a} 10; {11b} 5
yokdur: {1b} 2; {4a} 6; {4b} 7; {6b} 6; {10b} 5; {11a} 3; {11b} 3; {12a} 9; {14a} 8; {14b} 8; {15a} 5; {16a} 5; {17a} 5; {18b} 4; {19a} 6, 11; {19b} 3, 4; {22b} 2, 5; {23a} 10; {23b} 5, 11
yol: {1b} 3, 7; {2b} 4; {3b} 5; {4b} 7; {5b} 4; {7a} 9; {10a} 4; {13b} 4, 9; {14a} 9; {14b} 7, 10; {15b} 11; {16b} 4; {17a} 11; {17b} 4, 6
yola: {20b} 2
yoldan: {17b} 1
yoldur: {12a} 8

yolu: {1a} 5; {12a} 7
yolıla: {2b} 4; {16a} 10
yolına: {21a} 10
yolında: {18a} 9; {21a} 6
yolından: {21a} 1
yolında: {14b} 3
yollarına: {20a} 1
yolu: {5a} 9; {12b} 3; {17a} 9, 11
yoluma: {4b} 7
yolunu: {1a} 6
yoluş: {11a} 5
yolutmaş: {18b} 9
yönendüresiz: {16b} 1
yörendürisini: {2b} 5
yuşaru: {3b} 3
yüceligile: {6b} 8
yüreginde: {2a} 6; {19b} 6
yürekler: {2a} 7
yürekleri: {2a} 2
yüreklerüşüz: {22a} 3
yürüdiler: {2b} 10
yüz: {6b} 9; {8b} 2; {11b} 10; {13b} 9;
{14a} 2, 4, 6
yüzi: {11b} 10; {14a} 2
yüziş: {11b} 3
yüzlerüşüzi: {14a} 7
yüzünü: {11b} 2
yüzüşi: {14a} 5; {14a} 6
yüzüşüzi: {16b} 1

Z

zahmeti: {18b} 10
zahmetler: {20b} 4
zahımlarda: {16b} 8
zalımlar: {9b} 4; {18b} 4; {22b} 4
zalımlardan: {4b} 2
zalımları: {9b} 10; {12b} 5
zalımlarsız: {5b} 2
zalımlaşdur: {11b} 7
zamana: {4b} 5
zarar: {23a} 8
zekāti: {5a} 3; {8b} 2; {11a} 9; {16b} 5
zekeriya: {9a} 4
zelzeleye: {20b} 4
zıkr: {19a} 7, 8, 10, 11; {19b} 3
zillete: {20a} 1
ziş: {15b} 9
ziyān: {10b} 3; {10b} 4
ziyānlular: {3b} 8
ziyānlulardan: {6b} 10
ziyānlulardur: {12a} 11
ziyāret: {14b} 8
zulm: {5b} 5; {6a} 1, 4, 5; {8b} 6;
{14a} 8; {15b} 1; {20b} 1; {22b} 9;
{22b} 10
zürriyetleri: {19b} 7

SONUÇ

Tercüme eserler içinde bulunduğu toplumun dil özelliklerini yansıtır. Eski Anadolu Türkçesi döneminde yazılan Kur'an tercümeleleri de o dönemin dil özelliklerini taşıyan eserlerdir.

Teze konu olan tercüme metin, Uniwersytet Wrocławski, Biblioteka Uniwersytecka, Wrocław (Polonya) Ms. Or. I-8 numara ile kayıtlı bir Kur'an nüshası içerisinde 335-361. sayfalar arasında numaralandırılmış şekilde tespit edilmiştir. Bu metin, 237. ayete kadar tercüme edilmiş olup 138-146 arası ise eksiktir. Eski Anadolu Türkçesi döneminde yapılmış Kur'an tercümelelerinden biridir ve kâhir ekseriyetle o dönemin dil özelliklerini yansıtmaktadır. Tercümenin kime ait olduğu, müstensihî ve tarihi hakkında herhangi bir bilgi kaydı yoktur. Ancak ses ve şekil özellikleri incelenen metnin tarih olarak 14.yy'a ait olabileceği düşünülmektedir.

Tez beş bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümü, Kur'an'ın Türkçeye tercümesi, Doğu Türkçesi ve Eski Anadolu Türkçesi ile yazılmış günümüze ulaşan Kur'an tercümelelerini ve tercümeleler üzerine yapılan çalışmalara genel bir bakışı ihtiva etmektedir. Bölümün sonunda üzerinde çalışılan Wrocław Nüshası'nın tavsifi kısmı yer almaktadır.

Birinci bölümde; tercüme metin ses bilgisi açısından incelenerek ses uyumları ve yuvarlaklaşmalar tespit edilmiştir. Dönemsel olarak yuvarlaklaşma temayülünün baskınlığı metinden örneklerle tespit edilerek zikredilmiştir. Kalınlık-incelik uyumunun kuvvetli olduğu metinde müşahade edilmektedir. Türkiye Türkçesinde bu uyumu bozan ekler arasında addedilen +ki ekinin metinde bir örnekte *şonrağı* şeklinde yazılarak uyuma girdiği görülmüştür.

İncelenen metinde genel olarak bir imlâ tereddüdü görülmektedir. *Çalab ve calab*, imlâ olarak iki şekilde metinde gözükmektedir. Yine günümüzde *çehre* şeklinde kullanılan kelime *cehre* şeklinde yazılmıştır. Bu örnekler bir ses değişimini değil metindeki imlâ tereddüdünü göstermektedir.

Metinde ses değişimlerinde sadalı ve sadasız örnekler görülmektedir. 6a/6 da art arda gelen örneklerden *taş* ve *daş* örneklerinde olduğu gibi seslerin hem sadalı hem sadasız biçimleri görülmüştür. Bu örnekler, metnin yazıldığı dönemde bir ses değişiminin başladığını göstermektedir.

Metinde geçen *“işiddük”* kelimesi, Eski Anadolu Türkçesi dönemindeki ünsüz benzeşmesinin dışında kalan bir örnektir. Kelimenin esas şekli *“iştir-”* fiilidir ama kendisinden sonra gelmiş olan sadalı ünsüzle başlayan ekin geriye doğru bir benzeşme ile kelime kökündeki sadasız ünsüzü sadalılaştırdığı görülmüştür.

İkinci bölümde; tercüme şekil özellikleri bakımından incelenmiştir. Buna göre; isim, zamir, sıfat, zarf, fiil, edat gibi gramer kategorileri metin içinden örneklerle belirtilmiştir. Birleşik fiillerdeki isim unsurlarının kökenine bakılarak ne kadarının yabancı kökenli ne kadarının Türkçe kelime olduğu tespit edilmiştir. Metin söz dizimi bakımından da inceleme altına alınmıştır. Söz öbeklerinden bazıları tespit edilerek örnekler verilmiştir.

Üçüncü bölümde; metnin dili hakkında bazı tespitler yapılmıştır. Buna göre; tercümede geçen bazı hâl eklerinin, Arapçasına karşılık gelen harfî cerlerin kullanımlarına göre tercüme edildiği görülmüştür. Bu hiç şüphesiz anlam kaybı yaşanmaması için tercüme üzerinde titizlikle durulduğunun bir göstergesidir.

-UcI ekinin Eski Anadolu Türkçesi dönemindeki kullanım sıklığının diğer dönemlere oranla arttığı gözlemlenmiştir. Kur'an tercümeleriyle de bu artışı yakından takip edebilmek mümkün olmaktadır. Metinde de bu durum gözlemlenerek daha önceleri sönük olarak kullanılan ekin Eski Anadolu Türkçesi ile yazılmış tercüme yoluyla daha işlevsel hâle geldiğini destekleyen birtakım verilere ulaşılmıştır. Aynı zamanda ekin Arapça ism-i fâil ve sıfat-ı müşebbehe yapılarına karşılık olarak geldiği

Metinde geçen “*is*” ve “*issi*” ifadeleri Arapçadaki kelimelerin aslıyla karşılaştırılarak anlam olarak hangi kavrama karşılık geldiği tespit edilmiştir.

Eski Anadolu Türkçesinde zaman eklerinin geçişken yapısı üzerinde durulmuş metinden örneklerle izah edilmeye çalışılmıştır. Metinde dönemin kullanılan gelecek zaman eki -IsAr’ın geçmediği onun yerine geniş zaman ve istek eklerinin işlevli kullanımını ile bu ihtiyacın giderildiği görülmüştür.

“*dahı*” ve “*bayık*” edatlarının metinde çok sık geçtiği tespit edilmiştir. Arapçada hangi edatları karşılamak için ya da hangi anlamı sağlamak üzere kullanıldıkları hususunda metinden çalışılarak birtakım verilere ulaşılmıştır.

Dördüncü bölümde; metin itina ile okunmaya çalışılarak, metnin transkripsiyonlu çeviri yazımı yapılmıştır.

Beşinci bölüm ise dizini içermektedir. Dizin çalışması için tüm kelimeler üzerinde tek tek durularak metindeki söz varlığını tam olarak ortaya koyabilmek adına titizlikle çalışılmıştır. İzlenen yol nüshanın tavsifi kısmında ayrıntılarıyla işlenmiştir.

Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait anonim Kur’an nüshasının okunması, gramer incelemesi ve dizin çalışması ile Türkçenin gelişim sürecinde dile etkilerini ortaya koyan yine aynı devrede yazılmış diğer Kur’an tercümesi çalışmalarına katkı sağlanmak istenmiştir.

KAYNAKÇA

- Banguoğlu, T. (2011). *Türkçenin Grameri*, Ankara: TDK.
- Caferoğlu, A. (1971). “Türkçemizdeki -gıl, gil Emir Eki”, *TDAY Belleten*, Ankara.
- Delice, İ. (1992) “Eski Anadolu Türkçesi İle Yazılmış Satır Arası bir Kuran Tercümesi”, *CÜ, SBE*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas.
- Eker, S. (2003). *Çağdaş Türk Dili*, Ankara: Grafiker Yayınları.
- Ergin, M. (1986). *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Gabain, A. Von, (2007). *Eski Türkçenin Grameri* (çev. Mehmet Akalın), Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Gülsevin, G. (1999). *Eski Türkiye Türkçesinde “İstek Kipi” Üzerine*, İstanbul, TDK-Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü, Osmanlı Türkçesi Öncesi: Eski Türkiye Türkçesi Toplantısı.
- Gülsevin, Gürer - Erdoğan Boz, *Eski Anadolu Türkçesi*, (Ankara: Gazi Kitabevi, 2013)
- Hacıeminoğlu, Necmettin, *Türk Dilinde Edatlar*, (İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1971)
- İnan, A., (1952), “Eski Kuran Tercümelerinin Dili Meselesi”, *Türk Dili*, C.1, S.7, Ankara.
- İnan, A., (1952), “Eski Türkçe Üç Kuran Tercümesi”, *Türk Dili*, S.6, Ankara.
- İnan, A., (1960), “Kur’an’ın Eski Türkçe ve Oğuz- Osmanlı Çevirileri Üzerine Notlar”, *TDAY Belleten*, Ankara
- İnan, A., (1961), *Kur’an’ı Kerim’in Türkçe Tercemeleri Üzerinde Bir İnceleme*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi
- Kanar, M. (2011). *Eski Anadolu Türkçesi Sözlüğü*, İstanbul: Say Yayınları.
- Kara, Mehmet, “Doğu ve Batı Türkçesinde Kur’an Tercüme ve Tefsirleri”, *Diyanet İlmî Dergi*, Temmuz-Ağustos- Eylül 1993, Cilt: 29, s.28.
- Karabacak, Esra, (1994) *Eski Anadolu Türkçesi Satır-Arası Kur’an Tercümesi (Giriş, Metin, Sözlük ve Tıpkıbasım)* ABD: Harvard Üniversitesi Yayınları.
- Karahan, L. (2007). “Sonra, Önce” Kelimelerinin Edat Kategorisindeki Durumu”, *Uluslararası Türklük Araştırmaları Sempozyumu*, 25-27 Nisan 2007, Erzurum, Dil Araştırmaları, Sayı:1, (39-48).
- Karahan, L. (2015). *Türkçede Söz Dizimi*, Ankara: Akçağ Yayınları.

- Korkmaz, Z. (2009). *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*, Ankara:TDK.
- Korkmaz, Z. (2014). *Türkiye Türkçesinin Temeli Oğuz Türkçesinin Gelişimi*, Ankara: TDK.
- Korkmaz, Z. *Eski Anadolu Türkçesinin Türk Dili Tarihindeki Yeri Ve Yapısındaki Temel Nitelikler Açısından Genel Bir Değerlendirme*, y.y, y.y.
- Küçük, M. (2014). *Eski Anadolu Türkçesi Dönemine Ait İlk Kur'an Tercümesi*, Ankara: TDK.
- Özkan, M. (2010) ‘‘Eski Anadolu Türkçesi Döneminde Yapılmış Kuran Tercümeleleri’’, *Tarihten Günümüze Kur'an'a Yaklaşımlar*, İlim Yayma Vakfı Yayınları, , (517-558)
- Özkan, M. (2010). *Türk Dilinin Gelişme Alanları Ve Eski Anadolu Türkçesi*, İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Özkan, Mustafa - Veysi Sevinçli, *Türkiye Türkçesi Söz Dizimi*, (İstanbul:3F Yayınevi, 2008).
- Sağol, Gülden, *An Inter-Linear Translation of The Qur'an into Khwarazm Turkish, Introduction, Text, Glossary and Facsimile*, Harvard University, 1993-1999.
- Sev. G., Nehcü'l-Ferâdis'te 'Taki', *AİBÜ SBE Dergisi*, Semih Tezcan'a Armağan, Cilt:13, Yıl:13, s.313-314.
- Şimşek Y., (2017) *Eski Anadolu Türkçesi Satırası Kur'an Tercümesi'nin (Topkapı Nüshası) Söz Varlığı Üzerine Notlar II*, *Türkbilig Türkoloji Araştırmaları*, S.33, (69-84.)
- Toker, Mustafa, *Anonim Satır Altı Kur'an Tercümesi*, (Konya: Selçuk Üniversitesi Basımevi, 2011).
- Timurtaş, F.K. (2011). *Osmanlı Türkçesi Grameri III*, İstanbul: Alfa Basım Yayım.
- Topaloğlu, A., (1975) *Kur'an Tercümesi I (metin)*, Ankara: KBY.
- Türkçe Sözlük*, (2005). Ankara: TDK.
- Yasa, A. (2014) *Türkçenin İnkişâfı İçin Tercüme*, Ankara: Hitabevi Yayınları.
- Yelten, M. (2009). *Eski Anadolu Türkçesi ve Örnek Metinler*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Elektronik Kaynaklar

- <https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=376853&/Anadolu-Beylikleri-Döneminde-Türk-Dili-/-Yrd.-Doç.-Dr.-Ali-Akar-> (erişim: 12 Mayıs 2019)
- <https://islamansiklopedisi.org.tr/yazma> (erişim 13 Mart 2019)
- <https://www.etimolojiturkce.com/kelime/uşak> (erişim: 25 Haziran 2019)

EK 1

Eserin ilk sayfası

23a

يعظكم به وانتموا بالله وانتموا ان الذين يطغوا عليكم
 واذا طلقتم النساء فاعلموا ان الله طلاقكم وان
 يتخذن ان ولجنن واذا طلقتموهن فاعلموا ان الله
 يوعظكم به من ان تؤمن بالله واليوم الآخر ذلك
 اني لكم واظهر والله تعاقبوا انتم لان
 والوالد ان يضعن اولاد من حواشي طاب ابن
 الرأفة ان الرضا عة وعلى البر لو لم يرضوا
 بالمعروف لا تصك ان تصك الا ونسها الا تصك والذلة
 قولها لا تقولوا له ولا وكل الوالد من ذل الالف فان
 الراد اوطا كما من تافيز من طوا ونوا ورا جاج عا فيها
 وان اوتى ان من يضعن اولادكم فلا جناح عليكم

23b

انما ينتم ما ايت من المعروف وانتم الله وانتم ان الله
 ما اتواون بصبر والذين يتوفون بكم وكم وكان اولاد
 من نصن بالفسه من انهم انهم وعنت افاذا اتوا كما
 ولا جناح عليكم فيما فعلن فيفسه من المعروف
 والله ما اتواون حكر ولا جناح عليكم فيما عنته
 انكم ستكفون وتكون ولكن لا اقل عدوه من كلال
 ان تقولوا قولكم روقا ولا تغربوا غفلة النكاح
 حتى تبلغ الصواب اكله وانتم ان الله بعكم ما في
 انفسكم فاخذوه وانتم ان الله بعكم ما في
 لا جناح عليكم من انتم انتم الله بعكم ما في

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı: Seyran Ayşe PAMAK

Uyruğu: T.C.

Doğum Tarihi ve Yeri: 13.09.1978 / İstanbul

Elektronik Posta: seyranpamak@gmail.com

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Yılı
Lisans:	Kırıkkale Üniversitesi	2000
Ön Lisans:	Anadolu Üniversitesi	2013
Yüksek Lisans:	İstanbul Medeniyet Üniversitesi	2019

İŞ TECRÜBESİ

Tarih	Kurum	Görev
2009-2010	Üsküdar Belediyesi	Proje Sorumlusu
2012-2013	Üsküdar Halk Eğitim Merkezi	Eğitmen
2014-	Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı	Öğretmen

YABANCI DİLLER

İngilizce, Arapça